

Anadolumuzun Tarih ve Arkeolojisinden:

Sayı: 1

Ege Havalisinde:

Sardes

Larisse

Yıldıztepe

İzmir

25 Fotoğraf ve bir Anadolu Krografı

Eski Anadolu Sekenesinin ve Lidyalılarla
Pelag'ların Irkı Etrafında Etüd

YAZAN

Yurd gazetesi yazmanı

Avni CANDAR

ANKARA

1935

ULUS Basımevi

Ege Havalisinde:

Sardes

Larisse

Yıldıztepe

İzmir

25 Fotoğraf ve bir Anadolu Krografi

Eski Anadolu Sekenesinin ve Lidyalılarla
Pelasg'ların Irkı Etrafında Etüd

YAZAN

Avni CANDAR

ANKARA

1935

ULUS Basımevi

Muharririn Basılmış Kitapları:

- 1 — Eti Hiyeroglifi üzerinde tetkikler: 534 ideogram. (30) Kuruş
- 2 — Ankara'dan Nevşehir. Arkeologik - Türkolojik tetkikler (Ankara Halkevi bastırılmıştır.) 100 kuruş.
- 3 — Türk sosyolojisi tetkikleri, sayı: 1
Türklüğün kökleri ve yayılışı. 60 kuruş.
- 4 — Türk Budun, İl, Uluş, Uruk, Boy, Oymak, Avul, Oba ve soy adları.
30 Kuruş.
- 5 — Anadolunun Tarih ve arkeologisinden, sayı: 1
Ege Havalisinde:
Sardes — Larisse — Yıldıztepe — İzmir. 100 Kuruş.

Bu kitapları toptan ve perakende olarak Ankara'da:

AKBA ve TARIK EDİB

Kitabevlerinden tedarik edebilirsiniz.

BÖLÜM BAŞLARI

Bibliyografya

Ön söz

Asya adının kaynağı

Eski Anadolunun coğrafi taksimatı (eski ve modern coğraf -
yaulara göre)

Homère ve Cografiyası

En eski Anadolu sekenesinin ırkı

İrk nazariyeleri

Troie'nın kuruluşu ve harabisi

Amazonlar

Lidya ve Lidyalılar

Sardes

Sardes harabeleri

Larisse ve Pelasglar

Larisse harabeleri

Yıldıztepe höyüğünün mezarı

İzmir - Smyrne

İzmir - Smyrne Agorası

BIBLIOGRAPHIE

HÉRODOTE, Wesseling, Amsterdam, 1763.

HOMÈRE, İliadoz, L'İliade d'Homère, Alexis Pierron, Pari, 1863.

HOMÈRE, Odyssea, Homeri Odyssea, Detl. Car. Guil. Baumgarten -
Crucius, Lipsiae, 1822

STRABON, Geographie, Siebenkees ve Tzschuke, Leipzig, 1811.

CLAUDE PTOLÉMÈ, Geographie, Wilberg, Berlin, 1838.

THUCYDİDE, Peloponez harbi tarihi, M. Amb - Firmin, 1833.

DİODORE (Sicilyalı), Wesseling, Amsterdam, 1746.

JUSTİN, Trogue - Pompée'nin umumî tarihi, Wetsel, 1808.

PLATON, Kanunlar, Bekker, Berlin, 1818.

PLUTARQUE, Thésée'nin hayatı, Reiske, Leipzig, 1774.

PAUSANİAS, Yunanistanda tarihi seyahat, Clavier, Paris, 1821.

J. CRAMER, Geographical and Historical description of Asia Minor,
Oxford 1832.

VIVIEN DE SAINT - MARTİN, Histoire des découvertes géogra-
Phiques, Paris,

EDOUVARD PETİT Histoire universelle illustrée des Pays et des
Peuples, Paris, 1913.

N. BOİLLET, Dictionnaire universel d'Histoire et de géographie,
Paris, 1851.

Ch. DEZOBRY - Th. BACHET, Dictionnaire générale de Biographie
et d'Histoire de Mythologie, de gé-
ographie ancienne et moderne, Pa-
ris, 1869.

LOUIS GERNET . ANDRÉ BOULANGER, Le Génie Grec dsna la
Regilion, Paris, 1923.

GUSTAV GLOTZ, La Civilisation Egéenne, Paris, 1923.

- A. MEILLET - M. COHEN VE BİR İLİM HEYETİ, Les Langues du Monde, Paris, 1924.
- SCHLICHTHORT, De geographia Homerica, Göttingae, 1788 .
- JACQUE DE MORGAN, L'Humanité Préhistorique, Paris 1924.
- HANRİ MOSER, A. Travers l'Asie Centrale, Paris, 1885.
- Dr. HEINRICH SCHLIEMANN, İlios, Stadt und Land der Trojaner, Leipzig, 1881.
- BLİSEE RECLUS, Nouvelle géographie universelle, la Terre et les Hommes, Paris, 1884
- ELİSÉE RECLUS, L'Homme et la Terre, Paris
- TAYLOR, Lectiones Lysiauae, Lysiacae, Oxford, 1873.
- TAYLOR, The Origin of the an Account of the Prehistoroc Ethnology and civilisation in Europe, London, 1892.
- SCHLEGEL, De Geographica Homerica, Hannover, 1787.
- UKERT, Über Homer's geographie, Weimar, 1875.
- RADET, La Lydie et le Monde Grec en Temps des Mermnades, Paris, 1893.
- VİDAL - LAPLACHE, Atlas, Paris, 1931.
- WILLIAM B. SPEPHERD, Historical Atlas, London, 1930.
- SCHUBERT, Geschichte des Könige von Lydien, Breslau, 1993.
- THÉODORE MENCKE, Lydiaca, 1843.
- FRÉRET, Le Memoire, Cité plus haut, Paris, 1863.
- FRÉRET, Memoires de l'Acad. des İnsu. et Belles - Lettres, Paris, 1852
- HAMMER, Histoire de l'Empire Ottoman depuis son Origine jusqu'a nos jours, 1835.
- GUYON, Histoires des Amazones anciennes et modernes, Paris, 1740.
- ALBER FORBİGER, Handbuch der alten Geographie aus den Quellen bearbeitet, Leipzig, 1744.
- Ph. LE BAS, L'Univers, ou Histoire et description de tous les Peuples, Asie Mineure depuis les Tamps les plus anciens jusqu'a la bataille d'Ancyre, en 1402. Paris, 1878.
- Ph. LE BAS, Mon. d'Ant. Fig. res. enGr. par la Commision de Moré, Paris, 1834.
- S. DELORME, Les Hommes d'Homére, Paris, 1861.

AHTI ATİK.

ZİYA GÖK ALP, Türk Medeniyet tarihi, İstanbul.

Süleyman Fikri, Antalya livası tarihi, İstanbul, 1338

TİMUR TARİHİ, İbrahim müteferrika tabı.

HOCA SADETTİN EF. Tacüttevarih

A. AVNİ ALİ CANDAR, Türklüğün köklri ve yayılışı, İstanbul, 1934

A. AVNİ ALİ CANDAR, Türk Budun, İli, Ulus, Uruk, Boy, Oymak; Avul, Oba ve Soy adları, Ankara, 1934.

A. AVNİ ALİ CANDAR, Ankaradan Nevşehir, Ankara, 1933.

M. M. REMZİ, Essebisseyyar fi Orenburg, 1895

ÖN SÖZ

Bizde her güzel ve yeni şey gibi, tarih ve ona büyük bir kaynak olan Archéologie ilmi de yeni başladı. Bütün varlıklarımızı borçlu olduğumuz yüce Gazi ve Cumhuriyet bu yolda da bize önyak oldu, genişlikler açtı.

Eskiden tarih, padişahlara, sara-ya dalkavukluk eden kambur soytarılardan birisidi.. Arkeoloji de mezar soyuculuk sayılırdı; işte bu yüzden memleketimizin her tarafı, beheri birer tarih haznesi olan binlerce en eski insanların eserleriyle dolu olduğu halde, biz milyarlar ve milyarlar değen bu haznelele maddî ve manevî değerlerinden habersiz, onları ellere peşkeş çekerdik.. Paris'deki Louvre müzeleri, Lonrra'daki British Museum, Berlindeki Eski eserler müzesi ve daha bir çok başka milletler müzeleri Türk yurdunun en kıymetli ve en ilmi eserleriyle dolarken, biz onların zahmetine güler ve cehlimize de onları güldürürdük..

Ağırlığınca altın değen bir heykel, bir kitabe bizim için kırılması farz bir puttu; üstündeki resimler birer günah kaynağı idi... Böyle şeyleri bulduğumuz yerde paralamağı borç sayardık ve keferenin de bunları memleketimizden götürerek bizi cehennemlik olmaktan kurtarmalarına adeta teşekkür bile ederdik..

Neydik, ne olduk?.. Henüz on beş yıl evel, dünyanın en cahil, en geri sa-

yılan bir milleti idik.. Ve niçin saklamalı? Bizi bu kara cehlimiz ve manasız taassubumuz için müterakkî milletler hakaretle görürler, yaşamak hakkından bile ayırmak isterlerdi.

Fakat bu gün biz, artık o eskifalı, örümcekle beyinli, gözleri kapalı millet değiliz. Bir kör, bir ameliyattan sonra nasıl birdnebere dünyayı görürse, bizim üstümüzden de istibdad, saray, din taassubu gibi millî hayatta on paralık faydası olmayan lüzumsuz, kemirici baskılar, ağırlıklar kalkınca, birdenbire gözlerimiz açıldı ve on senede, yüzlerce yıllık yol aldık.

Artık bize eskisi gibi hor bakamıyorlar.. Çünkü biliyorlar ki Türk, hiç bir zaman kafa itibarile geri bir millet değildir ve onu serbest bırakınca, yolunu doğru gösterince her şeyi yaratır.. Türk eşsiz bir kuvvettir; onun varamıyacağı bir hedef, yapamıyacağı bir zorluk yoktur.

İşte Türk Gaziye, Cumhuriyete kavuşunca, asıl benliğini gösterdi. Her şeyde en son yenilikleri almağı başladı ve geri kaldığı yolda dev adımlarıyla ilerliyor.

Bu ilerlemelerden birisi de tarih yolunda oldu. Tarihin ne demek olduğunu öğrendik.. Bu yolda bizim on senede yaptığımızı, başka milletler asırlarda yapmışlardı..

Arkeoloji, yani eski eserler, tarihin kaynağıdır. Eski insanların bıraktıkları, topraklarla örtülmüş harabeler, bize en eski zamanların tarihini okur. Onların nasıl yaşadığını, ne işler yaptıklarını, hangi kana bağlı olduklarını hep bu harabelerdeki bina ankasından testi, küp parçalarından, yazılı kiremitlerden, insan kemiklerinden öğreniriz. Harabelerde bulunan bu şeylerdendir ki, zamanımızdan on bin sene evel Fırat, Dicle boylarında Türk kanından bir varlık olduğunu öğrendik. Yurdumuzun kayalarında kazılmış insan resimlerinden, harabelerindeki heykellerden öğrendik ki, zamanımızdan sekizbin sene evel bu yurttta yine Türk kanından insanlar yaşamış. Ve bütün bunları sırasıyla araştırarak öğreniyoruz ki, Anadolu da Türkün varlığı, insanlık dünyaya yayıldığı zemandan beri hiç eksilme miştir ve eksilmeyecektir de..

Yine bu kırılmış, parçalanmış çok eski şeylerden anlıyoruz ki, Avrupa medeniyetine baş ve kaynak olan Yunan medeniyeti, Anadolunun en eski Türk ehalesinden alınmıştır ve dünyada hemen bütün medeniyetlere ana, baba olmuş çok yüksek bir Türk medeniyeti vardır. Yunanı kadim medeniyeti diye öğülerek göklere çıkarılmış olan medeniyet, artık tamamile yere inmiş ve onun yerine, ona kaynak olan Türk medeniyeti çıkmıştır. Çünkü o kültürün aslan Türk kültürü olduğu artık bu gün inkâr edilemeyecek kadar açık olarak meydana çıkmıştır. Eserler bunların söylemeyen, fakat en görmek istemeyenlere bile görünen şahitlerdir.

İşte bu arkeoloji sahasında bir a-

matör olarak ben de çalışıyorum. En eski tarihleri okuyarak eski Anadolunun aslını bulmağı uğraşıyorum. Gizliyemem ki bu yolda vardığım neticeler, beklediğim halde, bende bile büyük şaşkınlıklar uyandırdı. Bu gün hala var olan Türk kabile adlarını, Homerin üçbin sene evel söylediği şiirlerde, Hérodote'un 2300 yıl evel yazdığı tarihlerde görmek insana adeta korku ile karışık bir sevinç veriyor ve insan bütün sesile: işte hakikat diye bağırarak istiyor.

Bu küçük kitap da bu yolda bir naderdir.

x x x

Ankara Halkevi bu eyiülde bir İzmir seyahati yaptı. Bu gezintiye ben de ortak oldum. O civarda bir kaç harabede pek kısa tetkikat yaptım. Bur tetkiklerimi tarihî notlarımla karıştırarak şu kitapçığı meydana getirdim. Bunun çok iptidai bir şey olduğunu evvelâ ben bilirim. Fakat her başlangıç böyle noksan, hattâ fena olur. Hiç bir şey yapmamaktansa, noksan, hattâ fena bir şey yapmak daha iyidir. Noksan tamamlanır, fena iyileşir; fakat tembellik hiç unulmaz. Boş geçen vakitlerin yerine yenisini bulup koymak kabil değildir. İşte bunu düşünerek şu noksan, belki pek çok noksan kitabı ortaya attım. Eğer onda bir kıymet bulan olursa, ünü onun kıymet birliğine aittir. Ben onu kusur görmeyen büyüklerden sayar, şükranlarımı sunarım.

Ben bu kitabı hiç bir şey beğenmiyenler için yazmadım. Bir şey beğenmeyenler, sade kendilerini beğenmiş olanlardır ki bunlar hayatta hiçtirler. Ben bunlardan bir çoklarını ta-

nırım ve onların zavallılıklarına da acırım, o kadar.

İlmin büyüğü, küçüğü, azı, çoğu olmaz. Ondan herkes nasibesi kadar ve istidadına göre uçlanır..

x x x

Bu yazılardan bazı parçalar, "Ülkü", mecmuasında, "Ulus" ve fransızca "Ankara" gazetelerinde neşredilmiştir. Daha o zamanlar bu yazılara çok büyük kıymet vermek lütüfkârlığında bulunan ilim adamları bu kitabın neşri cesaretini bana verdiler, şurada bu yüksek zevata saygı ve şükranlarımı sunarım.

x x x

Tetkik değil, bahsedeceğim arkeolojik mevkiler Sart, İzmir, Menemen'de Kubilay abidesinin kurulduğu Yıldıztepe höyüğü bir de Menemen şimalinde, Gedizi geçer geçmez Buruncuk köy üstündeki Larisse harabesidir.

Bu mevkilerin hepsi, Anadolu'nun batı tarafında, Ege denizi havzasındadır. Fakat, bu mevkilerin tarihleri, Anadolu'nun umumî tarih ve coğrafyasıyla sıkı sıkıya alakadardır.

İşte bu itibarla bütün Anadolu'nun eski coğrafyasını en eski devirlerdeki tarihini de kısmen ve bittabi hulâsatan gözden geçirmek ve bu havaliye aidi malûmatı da sathî veya derinden tetkik etmek icab edecektir. Bu icabata uymuş olmak için imkân nisbetinde ve kısa kısa bahislerle bu cihetleri evvelâ göreceğiz.

x x x

Homerden alınmış isimlerin asıl rumcalarını metin arasında göstermek kabil olamaz. Bunların kitabın sonuna altlarında sırasıyla mukabilleri de gösterilmek suretile bir klişe halinde konulmak zarureti hasıl oldu.

Ankara: 1.III.1935
Avni CANDAR

ASYA ADININ KAYNAĞI

Bizim Anadolu dediğimiz sevgili yurda ilim adamları küçük Asya derler. Fakat Asya ismi hiç bir sıfat dahil olmadığı halde evvelâ bu memleket, bu yarım adaya alem olmuş ve çok sonraları bütün kıtaya denmeye başlanmıştır.

Asie (Asis) — Asia isminin aslı hakkında eski Yunanlılarla Lidyalılar arasında ihtilâf vardı. Yunanlılar bu ismin (Prométhée) nin karısı Asia'nın adından çıktığını iddia ederlerdi. Lidyalılarsa, bunun kendi memleketlerinde doğmuş bir ad olduğunu ileri sürerlerdi. Lidyalılara nazaran bu isim: Menés'in torunu ve Cotys (Kotis) in oğlu Asias'dan gelmektedir. Bu adam ismini hem bu arz parçasına, hem de Sardes'in büyük kabilelerinden birisine vermiştir. (1)

Bu iki iddiadan Lidyalılarınki daha kuvvetli görünmektedir. Çünkü Hérodote'dan evvel, beş asır evvel Omiros, meşhur İliade ve Odyssée'nin Lirik şairi bu ismi teganni etmiş (2) ve Caystre (Kayster = Küçük Mende-

(1) — Hérodote, 4. kitab, s. 267.

(2) — Homère, İliade, II. şant, mısra 461.

res) suları ile yıkanan Asias'ın çayır-
larının türküsünü söylemişti. Strabon
da "Asias çayır-
ları ismi Caystre ova-
sının cenub kısmında ve Tmolus (3)
dağlarıyla Messogis (4) dağları ara-
sında kahraman Asias ile Cystrius'un
mezarlarının bulunduğu meşhur bir
mekke veriliyordu (5)" ve "ihtimal
ki, Moeoni adı verilmiş olan memle-
ket daha evveleri Asis tesmiye olunu-
yordu (6)" diyor.

İon lehçesile konuşan şair Demet-
hrius de Scepuis "Siseptisli Demetrios
(7)", bu Asioneis'lere Esioneis diyordu.
Nihayet İsadan evvel yedinci asırda ha-
zın şiirleriyle tanınmış olan ozañ Calli-
nos Kimerlerin (8) istilâsından bah-
sederken, onların Sardes'ı zaptetmiş o-

(3) — Boz, Ayrıca, Geyik, Çatma
dağlarının vüuuda getirdikleri grub.
Ödemiş ve Bayındır şimalinde.

(4) Cevizli dağları ki Aydınla Ti-
re arasındadır.

(5) — Strabon, xiv. kitab. bab I,
§ 45.

(6) — Strabon, xiii. kitab, bab 4,
§ 8.

(7) — Bayramiç kaza merkezinin
en eski adı Scepcisdir.

(8) — Kimerler hakkında bu baş-
lıkla "Ülkü", nün Şubat 1935 - 24 üncü
sayısında çıkan yazıma bakınız.

lan Esioneis'lerle harb ettiklerini söylüyordu.

Asya ismi Herodot'tan evel malûm olduğu gibi, her halde Homerden evel de malûmdu. Aksi takdirde bu ismi Homerin de bilmemesi lâzımdır. Zaten İsadan evel on birinci asırda Yunaniler Anadoluya gelerek Meandre (9) ve Caystre ağzlarında koloniler kurmağa teşebbüs etmezden evel bu isim vardı ve bu memleketi hemen bir sahilden ibaret sanan Yunanlılar geldikleri zaman ismi mevcut bulmuşlar, onlar da kullanmışlardır (10) Buna nazaran Asya isminin Yunanlılar tarafından konduğu ihtimali tamamiyle ortadan kalkıyor.

Bu babda en şayanı dikkat fikir ve malûmatı Vivien de Saint - Martin'de buluyoruz. Bu çok değerli coğrafyacı Asi isminin, İsadan 1300 yıl evel Caystre sahillerine yerleşmiş olan Scyt (Skit) camiasına mensub büyük bir kabile olan As (Ases) Türk aşiretinin isminden gelmiş olmasını çok kuvvetli bir ihtimal olarak telâkki ediyor. (11)

Filhakika, Noğay'lar gibi, Karadeniz şimalindeki büyük Skityada ve Sarmatyada yaşayan bazı akvamın As ismindeki büyük kabilenin ahfadı olduğu hakkında rivayetler vardır. (12) Kundur'ların Kaspolat boyundan As adında bir kabileyi hala tanıyoruz.

(9) — *Büyük Menderes nehrinin eski adı.*

(10) — *A. Geographical and Historical description of Asia Minor, J. Cramer, Oxford, 1832, C. 2, tab. 1, s. 2.*

(11) *Histoire des découvertes géographiques, C. 2; S. 162*

(12) — *Hammer, C. 5, K. 25, S. 425, xxiv - P. 47*

Bunun muahharen Aş'a tahavvül etmiş olması ihtimali de çok kuvvetlidir.

Ziya Gökalp merhum, Türk medeniyet tarihinde, Aş ili olarak bir isim çikreder ki, Salur ve Çavdar büyük Türkmen kabileleri bunun ulusları imiş. Kelimeye ilâve edilen 'İl', camianın büyüklüğüne delâlet eder. As'lar hakkında (Esseb'isseyyar) da da hayli malûmat vardır. (13)

Bu kabilenin bazı parçaları o en eski zamanlardan başka, son zamanlarda da - yani Bizans inhitatı sıralarında - Anadoluya gelmişlerdir. Buna dair izler vardır. Zonguldağın Ereğli kazasına bir köy halkı yerleşmiş ve bu köy As elli adını almıştır. Şarkta tesadüf edilen 3 Aşka'e'nin de bu nandan gelme olması ihtimal dahilindedir (14). Genc kazasında da bir Aşkasar vardır ki, bu Aş hisarı demektir. (15)

Bunlardan başka isme Anadolunun diğer yerlerinde de tesadüf etmekte -

(13) — *Maalesef bu kitaptan aldığı notlarımı bulamadım. İsmi arabca imla ile ayın harfile zaptetmişti. Hammerin yukarıki notta işaret ettiğim parçası da bu kitaptan alınmıştır. Fakat benim bahsettiğim aynı kitab değildir. Bibli oğrafyada işaret ettiğim kitaptır.*

(14) — *Türk kabilelerinin yerleştikleri yerlere isimlerini verdikleri hakkında, Türk Sosyolojik tetkikleri, sayı: 1 "Tüklüğün kökleri ve yayılışı", adındaki eserime bakınız.*

(15) *Bu kabileler hakkında burada tetkikat yapmak istemiyorum. Bunları sırasıye Türk Socioloji tetkiklerinde göreceğiz.*

yiz. Bunların bir kısmı ihtimal ki (As) adından gelme değildir. Fakat yapılacak tetkikat bize bu babda delil olacaktır. İsimleri muhtelif şekillerle buldukları kazaları göstermek suretiyle koyuyorum: Asak, Ünye, Kızılcahamam; Asaklar: Gediz, Gönyük, Asaklı: Konya (Bu kelimenin As ile akdan tereküb ettiği görülüyor); Asık: Şilvan, Asin ve Asin tahtacı: Milâs, Askar: Muş; Askan Kulp, Askasar: Hozat; Askilan: Savur; Askisi: Gevaş; Aslıhanlı: Kütahya (2 ismi) Aslu, Silvan; Asman: Birecik; Aso, Sürmene, Asofolica: Of; Aspinciriülya: Mutki; Aspiras; Tosya; Aspuryanlı: Vakfıkebir; Asras: Gevaş; Asruk: Muradıye; Has: Bayındır,

Kiği, Hayrabolu, Diyarıbekir, Uşak, Kastamonu (Bunların ihtimali bir kısmı hakikaten Has'dır.)

İleride Anadolunun Türklerle ne kadar zamandanberi meskûn olduğunu göreceğimiz için, bu As kabilisinin ismini Caystre havalisine ve oradan da bütün Asyaya vermiş olması ihtimalini biz herkesten kuvvetli buluruz. Ve aksi kati olarak sabit oluncaya kadar, bu kuvvetli mütalâanın hakikat olduğunu kabul edeceğiz. Prometeler, falanlar efsanedir, muhayyel gibidir. Fakat As isminde bir Türk kabilesi, ili vardır. O halde var olan, hayal olandan daha ziyade doğrudur, demek ve onu kabul etmek lâzımdır.

ESKİ ANADOLUNUN COGRAFÎ TAKSİMATI

Herodot'un yaşadığı zamanlarda Anadoluyu iki parçaya ayırarak aşağı Asya, yukarı Asya namlarıyla birbirinden tefrik ediyorlardı.

Aşağı Asya, Halys = Kızılırmak ile Ege denizi arasındaki parçaya deniyordu. Mütebaki şark kısmı da yukarı Asya idi. Herodot, Harpagus'un aşağı Asyayı zaptettiği sırada Cyrus'un yukarı Asyada olduğunu söyleyerek bu iki parçayı sarîh olarak gösterir. (1)

Bütün coğrafyacılar, küçük Asya'nın coğrafî taksimatında mutabık değildirlere ve doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bütün o taksimatın hiç biri si ülmî kıymet taşımaz. Maamafih bunları göreceğiz; çünkü bizim noktai nazarımızı aşağı, yukarı teyid etmekte dirler.

Bizim görüşümüz kısaca şudur:

Halis nehri Anadoluyu ikiye böler. Bunun garbında ve şarktan garba akan kolunun cenubunda kalan - Toroslar cenubu, Kilikya havalisi dahil garbî parça 12 Tür kulusunun yerleş-

tiği arazi idi. Bu hattın şarkında ve Fıratın imtidadınca, tâ cenubî Suri yeye kadar da diğer 12 büyük Türk kabilesi yerleşmişti. İşte bu yirmi dört büyük kabile, Eti cümhuriyetleri imparatorluğunu vücuda getiriyordu. Bunun doğruluğunu isbat için, eski coğrafyacıları sırasile göreceğiz.

Eski coğrafyacılar, en eskisi daha kıymetli olmak üzere, yenileştikçe kıymetlerini azaltırlar(2). Biz bu bahiste Homeri en sonraya bırakarak diğerlerini evvelâ göreceğiz ve sonra Homeri tetkik edeceğiz .

Eski coğrafyacılarından hepsini şurada tetkik etmek hem zaman, hem de kitabın hacmi için fazla bir külfet olacaktır. Bunun için Scylax, Scymnus de Chios, Pline, Pompanius Mela gibi bazılarını bu tetkik sahasından hariçte bırakacağım. Bunlar zaten görecekle- rimizle pek yakındırlar.

Strabon Cappadoce'dan hareketle sırasıyle Pont, Paphlagonie, Bithynie, Galatie, Lycaonie, İsaurie, Pisidie'yi zikrettikten sonra tâ Mysie'ye kadar çıkar ve oradan da Phrygie, Eolide,

(2) — Bizim aradığımız zaman itibarile; yoksa hepsinin kendi zamanları itibarile, verdikleri malûmatın bir kıymeti vardır.

Lydie, İonie, Carie, Lykie, Pamphylic ve Cilicie'yi sayar.

Bu memleketlerden Kapadokya, fikrimce Halysin şarkındadır ve Li- kaonyayı Kapadokya ile karıştırmak hiç bir veçhile doğru olmaz. Binaenaleyh, Kapadokya yukarı Asyadandır. Pont da böyledir. Bu isimler arasında çok muahhar devirlerde duyulmuş olan isimler Galati, İyonya, Eolya da bu listeden çıkarılırsa, geriye tamam 12 memleket kalır. Ve işte asıl garbî Anadolunun en kadim teşkilâtı da budur.

Unutulmasın ki, Strabon seyahati ni birinci milâd asrında yapmıştır. Bu zamanda eski teşkilât o kadar değişmiş ve o kadar fazla karışmıştır ki, bunu eskisinden tamamile başka ve o zamana mahsus olarak görmek icab eder.

İyonya ve Eolidin teşekkülü bütün gayretlere rağmen, İsadan evel on birinci asırdan yukarı çıkamaz. Halbuki en son telâkki bunun on birinci ile dokuzuncu asır arasında olduğuna kanidir. Biz daha eski zamanları arıyoruz. Maamafih burada mütaleaya girmeden, tetkikatımıza devam edeceğiz.

Ptolémée'nin taksimi, hemen tamamile başkadır. Üslûb itibarile de bir ayrılık gösterir, Claude Ptolémée Anadolunun garb kısmını yedi büyük parçaya taksim eder. Yani onun zamanındaki taksim budur:

1 — Pont ve Bithynie,

2 — Asıl Asya ki, küçük Mysie yahud Hellespont üstündeki Mysie, küçük Phrygie yahud Troade, büyük Mysie, Eolide, İonie, Myrto denizi üstündeki Carie, Doride, Lydie yahud Me-

onie, Carie büyük Phrygie, Hellespont adaları, İcarienne ve Myrto denizindeki adalar.

3 — Lykie,

4 — Galatie; buna Paphlagonie'yi ve Lycaonie, Pisidie ve İsaurie'nin birer parçasını da ithal ediyor.

5 — Pamphylic; Pisidie Firiçyasile Cilicie Traché (taşlık Kilikya) nin ve Pisidie'nin bir parçası

6 — Cappadoce ki, bununla Galatie Pontica ve Pont Polémoniaque, pont Cappadocien, Lycaonie'nin bir parçası, küçük Ermenistan,

7 — Cilicie.

Bu taksimdeki garabet derhal göze çarpıyor: Pont ile Bitini arasında kaç memleket var. Bundan başka yukarıda söylediğim gibi Pont yukarı Asya dandır. Bunun arasındaki Paflagonya da başka taksime veriliyor.

İki numaralı taksimatın atiki hiç bir kıymeti yoktur. Bunu muhakeme bile fuzuli bir zahmettir. Çünkü bu icabata tevfiik edilmiş, zamanına mahsus idarî bir taksimdir. Yalnız bu kısım Marmaradan başlayarak tâ cenuba kadar, garbî Anadolu mıntakasını ihtiva ediyor ki, burada esas itibarile; Mysie, Carie ve ortalarında Lydie, yahud daha eski adıyla Moeonie vardır.

Galatie hakkında tekrar edecek bir şeyimiz yoktur. Bizim aradığımız devirlere nazaran bu o kadar yepyeni bir şeydir ki kale bile almağa değmez. Yalnız bu taksimde bu nevezhur ölkenin biraz daha büyüdüğü görülüyor.

Beşinci parça pek mahlut. Eski ve hakikî manasını tamamile kaybetmiş.

Bu iki taksimin de ancak zamanlarının vaziyetini göstermek itibarile birer kıymetleri vardır. Yoksa en eski

(1) — Hérodote, 1. kitab. ve ayrıca Lidya - İran harbi sebebiyle mevkii anlatırken: "böylece Halis nehri hemen tamamile aşağı Asyayı tehdid eder." diyor.

devirleri gösterebilen iyi bir taksim mahiyetini hiç bir zaman taşıyamazlar. Ve her ikisi de, bütün tahavvülâta rağmen 12 memleketi geçmez. Bunlar üzerinde daha fazla durmıyarak yeni zamana aid, fakat gene eskilerden olmak üzere, muahhar zamanların taksimat nazariyelerini görelim.

Alber Forbiger (3) üç ciltlik eserindeki coğrafya rehberinde şöyle bir taksim yapıyor:

- 1 — Mysie,
- 2 — Lydie,
- 3 — Carie,
- 4 — Lycie,
- 5 — Pamphylie,
- 6 — Cilicie,
- 7 — Cappadoce,
- 8 — Lycaonie ve İsaurie,
- 9 — Pisidie,
- 10 — Phrygie,
- 11 — Galatie,
- 12 — Bithynie,
- 13 — Paphlagonie,
- 14 — Pont

Bu taksimde: Pont, Galati, Kapadokya harice çıkarılırsa, on bir yer kalır ve Likonya ile İzori ayrılarak birer mevcudiyet olunca yekûn gene on iki eder. Görülüyor ki, bütün gayri tabiiyetler ve muahhar telâkkiler kalınca, esas on iki oluyor. Lidya ismini de Meonyaya tebdil etmek lâzımdır.

J. Cramer, zannedirim, Anville'in eserini takiben küçük Asyayı 3 müsavî parçaya ayırıyor. Bu parçaların beheri de dörde ayrılmaktadır. Ve yekûn on ikidir. Bu pek ölçülü bir tak-

sim ise de ne hakikate, ne de tabiate uymamaktadır.

Birinci parça:

1 — Komşuları Hellespont ve Troade adalarile beraber Mysie,

- 2 — Bithynie,
- 3 — Paphlagonie,
- 4 — Pont.

İkinci parça:

1 — İonie şehirleri ve adalarile beraber Lydie,

- 2 — Phygie ve Lycaonie,
- 3 — Galatie,
- 4 — Cappadoce ve küçük Ermenistan (bu çok daha yenidir)

Üçüncü parça:

1 — Carie ve bu hıttaya komşu adalar,

- 2 — Lycie,
- 3 — Pamphylie ve Pisidie,
- 4 — Cilicie. (4)

Bu taksime nazaran Anadolu veya küçük Asya uzunlamasına, yani garptan şarka, yahud bunun aksine 3 parçaya, 3 şeride ayrılıyor. Bu taksimgaliba, kimsenin aklına gelmeyecek bir hususiyet olarak ihtiyar edilmiştir. Hiç olmazsa, bu arzanî taksim yerine tulânî bir taksim usulü kabul edilmiş olsaydı; bir dereceye kadar istinada salih bir şekil alabilirdi.

Bu taksimde fazlalıklar şunlardır:

1 — Pont, 2 — Galati, 3 — Kapadokya ve küçük Ermenistan

Yukarda gösterdiğim esas fikrimle karşılaştırılınca noksanlar ve farklar görüleceği için, tekrara lüzum görmüyorum. Çünkü her defa aynı şeyi söy-

(3) — *Handbuch der alten Geographie aus den Quellen bearbeitet, Leipzig 1744, C. 2*

(4) — *Geographical and Historical description of Asia Minor, Oxford, 1832, C. 2.*

lemek icab edecektir. Yalnız şunu nazarı dikkate alacağız ki, Cramer bu taksiminde 12 aslı varlığı görmüş, fakat, bunun hakikî şeklini tesbit edememiştir, ki zamanına göre bunun imkânı da yok gibiydi.

Böckh, Ritter, Elisée Reclus, CH. Texier, Kiepert gibi maruf coğrafyacıların taksimatı da aşağı, yukarı buna benzer ve hakikat bizim dediğimiz gibidir. Esasen bunlar bizce ve umumiyetle pek marufturlar.

Yalnız Ph. Le Bas'dan da bir taksim alacağım (5):

- 1 — Pont,
 - 2 — Paphlagonie,
- Scythes sekenenin başlıca merkezleri. Paphlagonienin bir kısım sekencesi samî görünüyordur. (6)

(5) — *L'Univers ou Histoire et Description de tous les Peuples, Asie Mineure depuis les temps les plus anciens Jusqu'à la bataille d'Ancyre, en 1402, Paris, 1878, S. 20*

(6) — *Hiç bir vesika göstermiyor, hattâ istinad ettiği kanaat bile yok.*

Paflagonya sekencesi hakkında, sa-

- 3 — Bithynie,
- 4 — Mysie, Bunların ehalisi
- 5 — Lydie, Thracique ırktan
- 6 — Phrygie, gibi görünüyor.
- 7 — Carie, (7)

- 8 — Lycie,
 - 9 — Pamphylie ve Pisidie, Samî
 - 10 — Lycaonie ve İsaurie, ırkla
 - 11 — Cilicie, mes-
 - 12 — Cappadoce, kûn
- (8)

Bu taksimdeki hata şudur:

Pont ve Kapadokya bu taksime dahil olamazlar. Onlar yukarı Asyaya, yani Halys'in şarkında kalan Anadoluya aittirler. Bu iki çıkarılınca on parça kalıyor. Bunları da Pisidya ve İzori ile tamamlamak kabildir. O halde taksim tam ve kâmil olmuş olur.

nırım, burasının Asuri kralı Senahrib zamanında bu hükümdarın kızlarile hazinesinin kaçırıldığı yer olmasındaki fikre istinad ediyor.

(7) — *Keza, vesikasız ve ikna edici bir mütalea yok.*

8 — *Bunun da vesikası yok.*

EN YENİ COGRAFYACILARIN TELAKKİLERİ

En eski rivayetleri, Anadolu'da son zamanlara kadar yapılan keşfiyatı tetkik ettikten sonra eserlerini neşretmiş olan muahhar devrin coğrafyacıları Anadolu'nun kadim coğrafyasını ne suretle taksim ediyorlar? Bunu da göreceğiz:

Atlas Vidal - Laplace, Paris, 1931:

Bugünkü Kocaeli vilâyetinin Kandıra, Hendek, İzmit, Adapazarı kazalarının işgal ettikleri yerler Bithynie; Çanakkale vilâyeti ve Bursa vilâyeti şimal kazalarını Hellespont firiçyası; Balıkesir merkez kazasına biraz cenubu Mysie; bunun garbindaki sahil Eolide; İzmir havalisi İonie; Muğla havalisi Carie; Fetiye ve Kaş havalisini Lycie; Edremit körfezi istikametinden şarka doğru giderek Rhyndacos çayı şarkında bu çaya muvazi olarak cenuba inen ve Colosse - Pamukkale şarkı - Burdur gölünün cenub sahilinden ve Beyşehir gölünün de cenub sahilinden ve Beyşehir gölünün de cenub sahilini takib ederek Suğla gölüne kadar giden ve buradan tekrar garba bükülerek aynı hatta muvazi dar bir şerit ayırarak Milet hizasında ve Çineden şimale bükülerek Edremit şarkında başladığı yere varan hududt ile Lydie; Karadeniz sadilinde Halysden Parteniosa kadar şimal kısmı

Paphlagonie; Paphlagonie ve Bithynie cenubunda Maryandinie; dar bir sahadada ve bunun cenubundan Beyşehir gölü cenub sahiline kadar ve Lydie hududile Halys'e kadar olan saha Phrygie; Halysin karnı Cappadoce; Toros dağları cenub kısmı Akdenize kadar Cilicie.

Garbî Anadolu sahilinde ayrıca şöyle bir taksim de yapmaktadır:

Hellespont Firiçyasında ve garbinda Troade ve Cébréne, Misyada Abreténe, Bergama şimalinde Teutranie, Sardes şark havalisi, Alaşehir şimal havalisi Maeonie yahud Catacéauméne.

Bu taksimi tenkid edecek değiliz. Çünkü evvelce fikrimizi söylemiştik.

William B. Shepherd, Historical Atlas, London, 1930:

İsadan 2000-1200 yıl evelleri Fırat nehrinden Ege denizine kadar Hitite kırallığı gösterilmiştir. Ege denizile Eğridir gölü şimalinden alınan bir hattın arasındaki sahaya Lud diyor. Bermutad bildiğimiz Kilikyayı da Cilicia ve ayrıca Khilikhi olarak işaret ediyor. Gargamışın dahil olduğu ve Aront - Ası nehri - munsabından az şimalden başlayarak Gargamış şimalinden, Samsat cenubundan geçen bir yarım daire, Fıratın tekrar şarka doğru akdığı mahallin az şarkından kese -

rek cenubu garbiye iniyor ve burada hasıl olan parçaya Amor diyor. Fıratla Dicle arası Naharinie ve Mitanni - Van gölü şimali Urartu, istikameti Kutu, cenubu Nairi.

850-625 İ. E. li gösteren diğer bir kartında Halys ve Sangarios arası Cimmerians, bunun cenubu Firiçya kırallığı, daha cenubu Lidya, Sardes cenubu ve dahili Karya, sahili Yunani, cenubunda Lieyadan Kilikyaya kadar Pamfilya, Silifke, Mut, Ulukışla havalisi Khilakhu, Tata-Tuz gölü şarkı, Halisin şimali kısmı Camanu, cenubu Dukha. Halisin şarkında ve Karadeniz sahilinde bir de parantez içinde Gomer var ki, bu Kimerin ahtı atikteki ismi olmalı...

Sonra şarkta Asuri hududu içinde gösterilen bir kısım memleketler var ki burada Aram, Katti, Cumuhi, Togar - ma, Tairi, Mitanni ve gayrihim hep birbirine karışmıştır.

Bundan sonraki muahhar devirlere aid haritaların eski taksimata ile hiç bir râlâkaları kalmamış olduğundan tetkika lüzum görmüyorum.

Eski Anadolu'nun sekencesine nazaran coğrafi bir taksime tâbi tutulduğu, gördüğümüz örneklerden anladık. Şimdi bu sekene'nin hakiki ırklarını arayarak, ondan sonra son sözü söylemek daha muvafık olacaktır. Binaenaleyh Homere'i tetkika başlıyabiliriz.

HOMER VE COGRAFYASI

Homer (Omyros), eski yunanın veya yunanperestlerin, her iyi şey gibi kendisine maletmek istediği bir şairdir. Bu adam, muhakkak küçük Asyalıdır. İsa'dan evel dokuzuncu asırda yaşamıştır. Kendisinin kör olduğu iddia edilir. Doğduğu yer katî olarak malûm değildir. Bir kısmı Chios = Sakız'da, bir kısmı da İzmirde Klazomen'de doğduğunu söylerler. Muhakkak olan bir şey varsa, bu adamın Ege mıntakasını iyi tanımasıdır. (1)

Omyros - bu ismin bir türk adı olan (Umur - Omur) adıyla münasebeti aranmalıdır - bir saz şairi idi. Yani türklerin ozan dedikleri saz, kubuz çalarak destanlar düzen ve okuyan adamlar zümresindendi. Bunların en son nesli olarak biz türklerin Dadaloğlu, Karacaoğlanı pek meşhurdur.

Homer en kadim devirlerin hikâyelerini anlatan şiirleriyle büyük bir şöhrat kazanmıştır. Bu şiirler birçok başka başka teganni parçalarından ve binlerce mısradan mürekkeptir. Bunların eski zamanların muhtelif şairleri tara-

(1) S. Delorme, *Les Hommes d'Homère*, Paris, 1861, s. 20 ve sonrakiler de bunu uzun uzadıya muhakeme etmektedir.

findan söylenmiş ve Homère tarafından nakledilmiş olduğu fikrinde bulunanlar da yok değildir. Bu adama isnad edilen iki maruf estan :

İliyade (İliados - İlias) ve Odysée (Odyeses) namlarıyla anılırlar.

Bunlardan İliade yunanlılar, daha doğrusu Achéen'ler (2) ile küçük Asyalılar (3) arasındaki Troie (Trova) harb ve muhasarasını, on sene süren bu uzun cengi anlatır (4).

Odyssée de, İthaque kiralı Ulysse, yunanlıların Odusseus'nın Troie harbinden sonraki seyahatini ve memleke-

(2) Achéen, (Homère'in yazdığı gibi Ahaion = Aheon), ahali demektir. Bizde Ahı - Akı olarak tesadüf edilen isimle bunun arasında münasebet var mı acaba? Ahılar hakkında bugüne kadar söylenmiş olanlara rağmen ben, bunlarda bir kabile hüviyeti görüyorum. Sonraları bu isim bir cemaata, gizli ve bazan aleni bir fırkaya, bir mesleğe âlem olmuştur sanıyorum. Bu habta tetkikata bittabi devam etmekteyim.

(3) Bunların kavmî asılları hakkında ilerde tetkikat yapacağız.

(4) Lüzum hasıl olursa ilerde bu muharebeden de hulâsatan bahsedeceğim.

tine döndüğü zaman başından geçenleri anlatır (5).

Bu iki eser veya destan, şarkta Kitabı mukaddes ne ise, garbta odur. Mukaddes kitab şarkın en kadim devirlerini nasıl anlatıyorsa, bu destanlar da, tıpkı onun gibi garbî Anadolunun vakayii, bu havalideki akvamı, hayatlarını anlatır. Bu itibarla tarihî büyük ehemmiyeti vardır. Ve derhal ilave edeyim ki, Homère'in bütün nakliyatının tamamıyla doğru olduğu son ilmi tetkikattan da anlaşılmıştır. Troie'da Schliemann'ın başladığı hafriyat çok kıymetli neticeler vermiş, bu vakayiin doğruluğunu ispat etmiştir. Burada son iki, üç yıldır da Amerika'nın Cincinnati üniversitesi namına profesör Sempli hafriyata devam etmektedir.

Homère, kendi zamanından hayli evelki zamanlara aid vakayii naklederken, Anadolu'nun en eski sekencesinden ve memleketlerinden, şehirlerinden de bahsetmiştir. Onun verdiği malûmat, bu havalı hakkında bizi çok aydınlatmaktadır. Biz Homère'i okurken birçok şeyler anlıyoruz. İşte, burada bunların bir kısmını hulâsa etmeğe çalışacağım.

Homère, Troie'im hududunu Achille'e söylediği şu cümle ile hulâsa ediyor: "Senin hüküm ve nüfuzun Lesbos'dan Phrygie'ye kadar ve Hellespont'a kadar uzanıyordu. (6)„ Achillaus bu

(5) Bu iki eser yunanicesinden türkçeye tamamen çevrilmelidir. Çünkü türkün kadim varlığı ve Anadolu'daki yerleşmesi itibariyle tarihi çok mühim malûmat vardır. Bu yapılmadıkça tarihimiz yarım kılır, fikrindeyim.

(6) İliade, XXIV. şant - buna mukabil ben ezgi kelimesini kullanacağım,

sözleri Troie kiralı Priam'a söylüyordu. Bu hudud içerisinde "Dardanie,, (Dardanoi) (7), "Hellespont,, (Ellespontos) dahildir. (8).

daha iyi bir mukabilini bulan olursa o vakit onu kullanırız - , 544. mısra ve IX. ezgi, 729. mıs. ve Odysée, XVII. ezgi, 133. mıs. ve ayrıca: "Hükmü nüfuzu Makar'ın - bu ismi, Yozgadın bir köyü olarak (Makaroglu) adı ile hâlâ coğrafyamızda buluyoruz - yurdu olan Lesbos'dan Firiçya ve Hellespont açıklarına kadar uzanıyordu. "İlyade, II. ezgi, 105 - 173. mıs.

(7) Troie'nin ikinci hükümdar ailesinin çıktığı - Troie kırallığı İsa'dan evel 1500-2000 arasında Girid ve daha kuvvetli ihtimal olarak Firiçya'dan gelen "Teuker", (Teykros) yani Töker - Töyker (ihtimal Toygar, isim herhalde bizim şu maruf Oguzlardan Tö-Döker - ğer adının ta kendisidir) tarafından kurulmuş ve bu havalı bu kırallın adına izafeten evvela Tökerli-Toygarlı — lik namını almıştır. Muahharan bu zatin kızını Dardanius adında birisi alarak kayınbabasına halef olmuş olduğunu biliyoruz - Dardanyalılar Troie'lilerle karışmışlar ve artık ayrı bir millet telakki edilmez olmuşlardı. (Homère, İliade, II. ezgi, 819-823. mıs. ve VII. ezgi, 348-368. mıs. ve VIII. ezgi, 173-414. mıs.). Bu gayet tabiidir. Çünkü esasen başka ırktan olmayan bu iki adam aynı kandan, fakat belki ayrı aşiretlerdendiler. Bu Dardan adı ile acaba bizim (Dardağan - Dardahan) lar arasında bir münasebet var mı? Dardağan'lar Anadolu'da osmanlılara isyan eden türk aşiretlerinden birisidir, isim de türkçedir.

(8) Dardanya'dan şarka doğru gi-

Bunlardan başka Adrestée (Adresteian) (9) hattâ Firiçyanın bir kısmı (10) hattâ Firiçyanın bir kısmı derken Hellespont - Çanakkale boğazı boyunca Propontide'e (Marmaradenizi) kadar uzanan memlekette de küçük bir hükümet teessüs etmişti ki, merkezi Arisbé (şimdiki Yapıldak köyü şimalinde ve sahilde belirsiz harabeleri vardır) idi. Bu küçük hükümetin 4 şehri vardı: Percote (Gelibolu karşısında ve Çardak köyü şar. şimalisindeki harabeleri belirsiz olmuştur), Praction (bu şehrin şimdiki mevki tamamiyle malûm değildir. Arisbé'nin 10 km. kadar şarkındaki harabenin bu şehir olması muhtemeldir. Keza 10 km. cenubu şarkide Kızılköçü civarındaki Cremnas-tre ismile tanıdığımız harabenin de bu şehir olması muhtemeldir), Sestos (harabeleri Gelibolu yarım adasında ve Nara burnunun tam karşısında, fenerin yanındadır) Abydos (harabesi Nara burnunda ve biraz cenubtadır) İsimlerini taşıyorlardı. Pelasge'lardan (Pelason) olduklarını Homère'in söylediği bu kabile de kırılları Asios (işte bir Asya ismi daha) un kumandası altında Troie kırallı Priam'a yardıma gelmişlerdi. (İliade, II. ezgi, 835-839. mıs. ve VI. ezgi, 13. mıs. ve XII. ezgi, 97. mıs.)

(9) Granique (Kocabaş çayı) ile Arisbé (Arisben) kırallığının arasında Adrastée kırallığı vardı. Homère, Téréée dediği tepeyi bu şehirde göstermektedir. (İliade, II. ezgi, 828-834. mısra (bunun yerine de kanaat kelimesini kullanmak istiyorum. Daha muvafıkı bulunursa, onu kullanırız). Adrastée'nin harabelerinin nerede olduğu tamamiyle malûm değildir. Bu küçük prensliğin

mı (10), ve Bithynie'nin de bir parçası şehirleri olarak zikredilen Apaesoy (Apaisoy) ve Pityéa (Pityeia) dan birincisini Pessos olarak tanıyoruz. Kemer köyünün 10 km. kadar cenubu garbisinde ve Gürece köyü şarkındadır. İkincisi de Lampsaque - Lapseki - olmalıdır ki, bunun Pytoeses olduğunu biliriz. Bu havalide pek çok asarı görülmeyen harabe yerleri vardır ve çoğunun harabe olduğu civar köylülere bile malûm değildir.

Homère, Adrastée'nin ve Granique çayının şarkında Zéléia arazisinden de bahsemektedir. Zeleiyalılar, Lycaon'un oğlu Pondoros kumandasında Troie'lilere yardıma gelmişlerdi. Homère'in kavline göre bunlar da Troie'lilerdir (İliade, II. ezgi, 824-827. kanat.). Fakat bu memleket Lykie de diyerek bir şaşırtma yapıyor. Likya buraya hayli uzaktır. Bu ifadeden bizim anladığımız mana şudur: Bunlarla Likyalılar aynı ırktandırlar. (İliade, II. ezgi, 626. kanat.). Şairin ifadesine göre, Rumeli yakasında da trovalılara tâbi memleketler vardır. Priamın selefi Laomédon nüfuzunu Trakya'ya da tanıtmıştı. Troie muharibleri arasında Thrace'ları (İliade, II. ez., 844. ka.) Cicone'lar (İl. II. ez., 846 ve Odissée, IX. ez., 39. altındaki ve 165. ka.) ve Paion (İl., II. ez., 848. ve altındakiler ve XVI. ez., 287. ka.) ları da saymaktadır.

(10) Caucon'larla Mysia'lılar arasında Troie Firiçyalıları vardı. Homère bunları Sangarios (Saggarioio) sahiline doğru münbit araziye yerleşen Ascanie (Askanios) sekenesi olarak zikreder (İl., III. ez., 184. ka. ve altındakiler).

bu hudud içinde dahil gibi görünüyor (11).

Homère, Paphlagon'ları (Paflagonon) da zikrederek bunların Pont Euxin sahilinde Enete'lerin memleketinden gelmiş olduklarını söylüyor. (12).

Buradan itibaren daha şarktaki memleketleri Homère, ipham içinde zikretmektedir.

Fakat fazla tanıdığı garbi Anadolu'yu daha itina ile anlatır.

Troie'dan cenuba doğru, Likiaya'ya dar yerlerde 3 memleket gösteriyor:

Meonie, Carie, Lykie.

Meonya (Meonas), Cataoninin cenubunda idi. Ve daha sonraları Lydie namıyla iştihar eden kıta budur. Tmolus dağının karlı tepeleri, تنها vadileri perilerin seyranına saha olan gönülaçıcı Sipyle dağının tasvirleri, şairin bu memleketeye bir vatan çocuğu kuvvetiyle bağlı olduğunu göstermektedir (13).

Bu tarihlerde (14) Sardes ve Lydie ismi henüz yoktu. Çünkü şair, Meonie-

(11) Homère Misyalıları (Mysoi) Thrace Mysialıları olarak sathi surette zikrediyor. Bunlar o zamanlar Rhyn-dacus - Orhaneli şimalinden geçerek Kirmasti çayına karışan Atranos çayı = Koca çayın eski ismi - mansabına doğru ikamet ediyorlardı. Yani halen Apolyont gölü denilen eski Artynia gölüyle kadim Ascanie - İznik gölü - arasındaki sahada oturuyorlardı. Bu sahaya Mysie deniyordu. (İliade, II. ez., 858.

(12) Homère, İliade, II. ez., 851. ka. ve sonrakiler.

(13) Homère, İliade, II. ez., 859., 865., 866., ve XX. ez., 385., 461., ve XXIV. ez., 615. ka.

(14) Troie muharebesi zamanında (M. E. 1280 olarak kabul ediliyor.)

nin kalabalık şehirlerinden olarak yalnız Hydé'yi zikrediyor (15).

Kares'ler Milet'de oturuyorlardı. Bunlar barbar lisanı konuşuyorlardı. Bunlar da Troie'lilere yardıma gelmişlerdi. Nomion'un muhteşem oğulları Amphimaque (Amfimahos) ve Nestés'in kumandasında idiler. Amphimaque, genç bir kadın gibi altın'dan müzeyyemata gark olduğu halde harb ediyordu. (16).

Nihayet pek az Lykie'lilerden de bahseder. Burada büyük bir hatıra bırakmış olan Solym'lerin de ismi geçer. (17). Lykie'nin şimalindeki dağlık havalide ikamet ediyorlardı.

Bütün bu müphem tariflerden, hikâyelerden çıkarabileceğimiz netice şudur:

Halisin garbında Paphlagonie, Phrygie, Mysie, Troide, Kataonie, Meonie, Carie, Lykie, Cilicie sarıh olarak görünüyor. İsaurie, Pamhylie, Lycaonie tasrih edilmemiştir. Çünkü bariz olarak teşhis edemiyoruz. İhtimalki bu noksanları Anadolunun ırkı taksimatını tetkik ederken göreceğiz. Esasen bu rada daha fazla tetkikata da imkân yoktur. Arzu edenler Homérique coğrafya hakkında şu eserlere ve daha başkalarına müracaat edebilirler:

Schlegel, De Geographica Homerica, Hannover, 1787.

Schlichthort, De Geographia Homerica, Göttingae, 1787.

(15) Homère, İl., III. ez., 400. ka. Strabon da XIII. kitabında S. 626 da bundan bahseder.

(16) Homère; İl., II. ez., 866, 867. ka. ve sonrakiler.

(17) Homère; İl., V. ez., 184. ka. ve VI. ez., 201. ka.

ANADOLUNUN EN ESKİ SEKENESİNİN IRKI

İrk Nazariyeleri

En eski ırk nazariyelerinin menşei hiç şüphe yoktur ki, Mezopotamyadır. Ahtı atik de bütün kendisinden evel ve çok eski zamanların rivayetini bu kırtadan almıştır. Onda okuduklarımızın, son keşfiyatta elde edilen kitabelerin metinleriyle ekseriyetle tevafuk ettiğini görüyoruz. Bu eseri Yehova'nın elinden alan Musa, eğer mevcut idise, Mısırda tahsil görmüş ve sonra Mezopotamyaya kaçmağa mecbur kalmış ve orada senelerce yaşamıştı. Fakat ben, Musanı İbranilere, Ahtı atikin tam bir nüshasını değil, bazı kanunlar ve nazariyeler getirebilmiş olduğunu ancak kabul edebilirim. Ahtı atikin da Babil esaretinde, orada pek çok şey öğrenmiş olan bir yahud müteaddid İbranî şairi, veya şairlerinin hazin ibdaları olduğunu zannediyorum. İhtimal ki bu kitabı esaretten avedtte ezberden okuyan zat, bizzat vücuda getirmişti ve ihtimal ki esaret arkadaşlarının teğanniyatını - yani ezgilerini - bellemişti ve nihayet kendisi de şarkta bir Homére'dir. Ve Ahtı atik de, Tevratı, Zeburu ile şarkın yahud İbra-

nilerin İliade ve Odyssée'sidir. (1)

Her ne olursa olsun, şu muhakkak ki, Ahtı atik, Mezopotamyanın bir talebesidir. Çünkü, Mezopotamyanın eskiliği yanında Ahtı atik - Yahova tarafından Musaya verilmiş bile olsa - adeta çocuk kalır. Ahtı atikin eskiliği - ona tamamen inansak bile - hiç bir zaman İsadın 15 asırdan daha evel çıkamaz. Fakat, Mezopotamyaya kitabelerinin, hatta en yenisi bile bundan en aşağı beş asır daha eveline aiddir. (2)

Eski, yeni olandan hiç bir şey öğrenmez. Fakat yeni, her halde eskiden pek çok istifade edebilir. Bu esas hiç değişmeyecek bir kuvvettir. Bu noktada etrafında daha fazla durmuyarak, nazariyeyi ele alacağım.

Eski rivayetlere göre, bir tufan olmuş, bütün insanlar boğulmuştur.

(1) — *Bunlardan daha eski bir Sumer mezamiri olduğunu da unutmamalı!*

(2) — *Burada Ahtı atik hakkında uzun uzadıya tetkikata girişmeği doğru bulmuyorum. Bu işi "Eti tarihine medhal,, adıyla hazırladığım eserimin birinci kitabı olan (Ahtı atika göre Etiler) cildinde, daha etraflı ve şamî olarak yapacağım.*

Bundan yalnız bir kişi - insan olarak - üç oğlu ile beraber kurtulmuş - tur. Ahtı atika göre bu adam Nuh'tur. Mezopotamya rivayetlerine nazaran ise kiral Xisutras'dır. Tufan hakkında düşündüklerimi burada uzun uzadıya yazacak değilim. Mezopotamyada, Fırat, Dicle nehirlerinin taşması hasebiyle birçok irili, ufaklı tufanlar, tufanlar, yani seller olmuştu. Bu muhakkaktır. Bunlardan ve en büyükle - rinden bir tanesini bu maruf tufan olarak kabul etmekte hiç bir mahzur göremem (3)

Tufandan sonra insanlar Nuhun üç oğlundan türemiştir. İşte bu noktada bu eski rivayetlere inanacak kadar saf - derun olamıyacağım. Çünkü, her halde, dünyadaki insanlar tufan sahasından ibaret değildi. Binaenaleyh bütün dünyadaki insanların değil, Mezopotamyanın en cenub havalisinde yerleşmiş olanların bir kısmının her iki büyük nehrin vasi mikyasta taşması hasebile boğulduklarını, fakat, başka yerlerde de insan mevcut olduğunu ve bunların ekserisinin tufandan, hatâ haberleri bile olmadığını kuvvetli bir ihtimal telâkki ediyorum. Maazî fi bu rivayeti takib edeceğim.

Tufandan sonra insanlar Nuhun Ham, Sam, Yafes namındaki üç oğlundan türüyorlar. Yani bu üç kardeş üç büyük ırkın babası oluyor. Bunu esaslı bir fikir olarak kabul edersek,

(3) — *Tufanın, o havalide pek çok kereler vaki olduğunu bu civarın arzî teşekküllerinden anlamak pek kolaydır. 930 da Fırat yanında yaptığım 16 m. lik bir sondajda, 7 tufan tabakasına rastladım. Bu bapta "Eti tarihine met-hal,, de izahat bulunacaktır.*

dünyada mevcut insanların adedince de ırk kabul etmek mecburiyetindeyiz. Mantıkan böyledir. Fakat, buna rağmen, üç ırk vardır: Hamî, Samî, Yafesî...

Yafesî ırk, son zamanlarda hemen hiç kullanılmaz olmuştur. Hamî kelimesi de pek ender olarak kullanılıyor. Fakat Samî kelimesi ve mefhumu hâlâ en eski kuvvete yaşamaktadır.

Bundan başka, bir de insanları renk üzerinden ırklara ayıran bir tasnif vardır: Beyaz, siyah, sarı, kırmızı derili insanlar.. Bu tasnifi yapanlar, insanları mı, yoksa iklim kelimesiyle çok zayıf olarak ifade edebildiğimiz arzî taksimatı mı göstermek istiyorlardı; burasını ben hâlâ halledemedim. Hem bilmem bu gün de bu tasnife itibar edenler var mı?

Son olarak nisbeten yeni zamanlarda bir takım ırk taksimatı nazariyeleri daha meydan aldı. Bunlarda renkle dilin mühim bir rol oynadığını gördük: İndo - européen, arî, samî, oral - altay - kelt - italyan ve daha bir çok ve bir sürü taksimat ki, biraz daha temadi ederse, hemen yukarda söylediğim gibi, her insana başka bir ırkî isim takmak lâzım gelecek ve insanların sayısınca da ırk mevcut olacak..

Bütün bu nazariyelerin lüzumu kadar kuvvetli olmadığı görülerek, son ve en ilmî şekilde bir tasnif için de antropolojiye müracaat edilmiştir. Henüz pek çocuk olan antropoloji nihayet 3 ırk mevcut olduğunu kat'î olarak söyleyebilmektedir: "Brachycéphale (Brakisefal), Dolichocéphale (Dolikossefal), Mezzocéphale (Mezosefal). Yani yuvarlak - basık kafalı, sivri - beyzi kafalı ve melez - orta

kafalı... Henüz esas nazariyeleri bile kat'i ve şamil olarak tesis edilememiş olan bu yeni ilmin daha ne gibi neticeler verebileceğini beklemek lâzım dır.

Kısaca bunların hiç birisinin ayrı ayrı kat'i bir kanaat verecek kuvvette olmadığını söyleyeceğim. Başta eski tarih olmak üzere müşterek ve şamil bir telâkkiye muhtacdır.

Samî, hamî, yasefî ırklar yoktur. Çünkü bunlar, eğer doğru ise, bir adamın oğullarıdır ve ırkı ayrılığa değil, ancak aynı ırk içinde kabilelerin teaddüdüne delâlet edebilir, Bunların heyeti umumiyesinin şarktan gelmiş oldukları da müphem surette anlaşılıyor: "Bütün dünyanın lisan ve lûgati birdi ve şarktan nakillerinde Şin'ar diyarında bir ova bulup orada sakin oldular.. (4)

Mezopotamya ve Ahti atığın verdiği isimle, bu Şin'ar ve bunun şarkı neresidir, hangi memlekettir? İran ise, oranın da otokton ehali olduğu hakkında hiç bir delile rastlamadık. Ve böyle bir iddiada bulunan da yoktur.

Renk taksimatına gelince, bu da iklimin değişmesinden ileri gelebilen bir arızadır; ırkın ayrılmasında hiç bir zaman kılavuz olamaz. Bir kızıl deriliyi, başka iklimlere nakledersek, kendi aralarında tenasül etmek şart ve ve suretinde dahi azamî on karın sonra renkler tamamiyle değişir ve onlarda görünen fiziycnomi hususiyetleri kaybolur. İklim tahavvülâtının beşerin hayatında da, çok bariz tesirleri vardır. İnsan da hayvanlar ve nebatlar gibi iklim tesiratına tabidir. Sarışın .

(4) Ahti atik, Tekvin, bab x1, 1, 2. fıkralar

lar şimalden cenuba inince kararımıyorlar mı?

Lisan tasniflerine gelince, bu bapta kat'i ihticaca salih olacak hiç bir kuvvet ve ehemmiyeti olmadığını malesef söylemek mecburiyetindeyim. Bu mesai, ancak kısmen lisanî istihaleleri gösterebilir, yoksa ırkı değil. Lisanla ırk aramak, bence doğru değildir. Bu nazariyelerden birçoklarının değiştiğini gördük ve lisan kisbî olduğu kadar melezleşen, zamanla değişen bir şeydir.

Binaenaleyh, ırk ayrılığını, taksimatını kat'i olarak gösterebilecek esaslar henüz bulunamamıştır, demekte belki pek az hata vardır.

İnsan, bütün arzî mevcudlar gibi bir istihale mahsulüdür. Ve ihtimal ki, bir tekâmül merhalesidir. Fakat onun ilk aslını, fosiller arasında en baştaki müşterek asılda aramak lâzımdır. Bundan sonra tenevvular başlamış ve ecnas taaddüd etmiştir. 170-200 milyon asır devam eden bu istihale müddetinde tarihi, hattâ beşerî zamanlar o kadar kısa ve o kadar hiçtir ki, göze bile görünmez. Beşerî hayat nihayet 700 asırdan yukarı çıkamıyor. Tarih devri ise en yukarı 70 asırda durmaktadır.

Burada düşünülecek bir şey var: insan denilen mahlûk, yalnız bir istihalenin mahsulü müdür, yoksa, bittabi müşterek asıldan türemiş ve taaddüd etmiş başka başka asıllardan gelen ayrı ayrı istihalelerden mi doğmuştur?. Yani yalnız bir asıldan mı, yoksa ayrı ayrı asıllardan mı istihale edebilmiştir? En son tekâmülünden evel aslı neydi? Meselâ maymun, kurbağa, kurt gibi başka başka menşe var mıdır ve faraza maymundan negetler de ünük midir, yoksa mü-

teaddid midir? Bu noktalar üzerinde tetkikat yapabilmek için hiç bir esas yoktur, tesâufe tabiiiz.

Eğer bir asıldan ve bire münhasır kaldı ve sonra beşer bu birden türedi ise, o halde Adem'le Hava hikâyesine avdet etmiş oluyoruz, demektir. Ademle Hava olmasın da, kurt ile tilki, maymunla köpek olsun, netice aynıdır ve nihayet bir isim değişmiş olmasından ibarettir.

Fakat tenasül için bir çifte ihtiyaç olduğu hesaba katılırsa, mütেকâmil ve insana bihakkin benzer ve bu nama lâyük mevcudun erkek veya dişi, bire münhasır kalmadığı ve her halde bir çift olduğu ihtimali kuvvetlidir.

O halde, bir tabiat galatile, veya melez tenasül ile bu mütেকâmil varlığı doğuranın, başkalarını da doğurmuş olması daima varittir ve bunun başka başka iklimlerde vaki olabileceği de kabule şayandır. Binaenaleyh bu cihetlerin tam ve ilmî bir şekilde taayyün etmesi lâzımdır ki, her hangi bir ırkın hüviyetini verebilelim. Meselâ insan, maymunla cinsi tükenmiş filan mahlûkun tenasülünden doğmuştur ve filan ırk, muahharen insanın maymunla imtizacından, filan ırk da köpekle ihtilâtından hasıl olmuştur diyebilelim.. Bunu diyemediğçe, tam bir ırk nazariyesi mevzuu bahs olamaz, kanaatindeyim.

Maamafih, nihayet bütün beşer, isterse tek, isterse mütেকâmil istihaleler mahsulü olsun, onun için bir tefrik vasıtasına ihtiyac varsa, bu ne olmalıdır? Lisan ve renk, hattâ kemik tahavvülâtı bunda bir esas olabilir mi? Burada bir çok fikirler birbirile çarpışmıştır; fakat netice olarak dava pamuk ipliği ile bağlanmıştır.

Ben bittabi yeni bir nazariye serdedecek değilim. Sadece eski neşriyatı gözden geçirerek, Anadolu ehalesinin ırkı hakkında kat'i kanaatlarımı söyleyeceğim. Bunun için de en eski müverrihlerin bize tanıtmaya çalıştıkları akvamın isimleri ve ırkları üzerinde bir parça duracağım. Bunun için gene Homère'e müracaat edeceğimiz gibi, eskilerden bazılarının da yazdıklarını alarak tahlil edeceğiz. Yani Homerden başlayarak; verdiği izleri sırasıyla icab ederse - masal kısmını çıkarmak suretile - yunan mitologisini de takib etmek suretile kadim akvamın hakikî hüviyetini anlamağa çalışacağız .

Homère', bu akvamı bize Troie harbinde, bu harbin menakibini muhtevi İliade ve Odyssee adındaki destanlarında anlatır. Yerimizin müsaadesi nisbetinde bu cihetler etrafında da bir parça oyalanacağım.

TROIE'NİN KURULUŞU VE HARABİSİ

Troie (Trova), Karanlık limana akan Küçükmanderles çayının mansabına yakın ve bu ırmaqla - nehrin eski yatağı Troie'nin önünden geçer - Dümrek ırmağı arasında Hisarlıktadır. Çanakale merkez kazasının Erenköy nahiyesinde ve Çanakale - Ezine şosasının üstündedir. Gerek şimal, gerek garbındaki sahile 10-12 km. mesafedir. Bu havaliye vaktile Troade diyorlardı. Homère şehre "İlios" memleketinde de "Troie" der.

Fakat daha evelleri ,yani Troade isminden evel, bu civara ihtimal ki başka bir isim veriliyordu. Yunan mitolojisi, bu civarda ilk kiralılığın Scamandre (1) ile yunanilerin Nympe dedikleri perilerden İdaea'nın oğlu Teyker (Töker. Töyker - Toygar) (2) tarafından tesis edilmiş olduğunu söyler. Bunun zamanında bu havali Teukerlik (Tökerlik) ve ehali de Tökerli namını almışlardı.

(1) — Buradaki Küçükmanderles nehrinin eski ismi de budur. Bu küçük Menderes, Ephése'de denize dökülen Caysre = Küçükmanderles nehrile birbirine karıştırılmamalıdır.

(2) — Yunanlılarca daha maruf olan ikinci bir Teyker daha vardır. Bu da Troie'li bir kadınla bir yunanlıdan doğmuştur, ilerde ihtimal ki göreceğiz.

Bu ismin 24 Oğuz ilinden birisinin de adı olduğuna dikkati çekerim. Kartallı illerinden Ozuz oğlu Ay han oğlu Töker - Döker - Döyer - Düğer. Maamafi isim, (ey) hecesinin telfuz şekline göre (öy-oy) ile okunursa (Töyker - Toygar) da olabilir. İhtimal ki bizim Töker ve teferruatı olarak tanıdığımız isim, aslında Toygardı. Türk kabilelerinin totem olarak kuş adlarını taşıdıkları nazaran, belki de bu isim doğrudur. Fakat şurası muhakkak ki, her iki telâffuzuna göre de türk kabile adıdır. Bu itibarla, kelime çok dikkate ve tahlile değer, sanırım. Bu Teuker-Töyker adındaki zatin İsadan takriben 1500 yıl evel Giritten ve daha kuvvetli bir ihtimal olarak Phrygieden geldiği (3) rivayet edilmektedir. Bu zamanda he-

(3) — Phrygie (Frygas) = Fırıçyalılar hakkında burada izahat ve tafsilât verecek değilim. Onu da başka bir fırsatta yapmak isterim. Burada bu kavim hakkında Hérodote'un ikinci kitabındaki bir fıkrasını almakla iktifa edeceğim:

Mısır kralı Psammetichus, dünya -daki en eski kavmin hangisi olduğunu anlamak için bir tecrübe yapmış. Bu zat iki süt çocuğunu tecrit etmiş ve onlarla hiç kimseyi temas ettirmemiş, insan sözü işittirmemiş. Çocuklar ko-

nuz Troie şehri kurulmamıştır. 1480 da Samuthrace'dan gelen Dardanus, Teuker'in kızı ile evlenerek, ona halef oldu. Bu suretle Tökerlik devleti - yani prensliği -nin ismi de Dardanis oldu ve sekencesine de Dardanlı denildi. Yeni bir hükümar ailesi tesis etmiş olan bu adam kiralılığının hududunu genişletti, kuvvetlendirdi. Yukarda Dardağan - Dardahan oğulları ile bu isim arasında münasebet olup olmadığını sormuştum. Maalesef Dardağanlar hakkında, malûmatımız pek azdır. Osmanlılara karşı isyan eden küçük kabilelerden birisi de bunlardı. Bunların ağası Anadolu da yakalanarak Rumelide bulunan padişahın huzuruna götürülmüş ve "Şakıy Dardahan oğlu 1075 de Yanboluda padişahın huzurunda idam olundu - Raşit tarihi "cümlesinden anlağımız veçhile kafası kesilmişti. İşte bütün malûmatımız bundan ibarettir. Tetkik erbabının dikkatine arz ederim. İhtimal ki bu isim etrafında daha bilgili olanlarımız vardır. (4)

nuşma çağına geldikleri zaman kendilerine hiç bir şey söylemeksizin sade gıda getiren adamı görünce: Bec, Bec demişler. Bu kelime Fırıçya dilinde ekmek manasına gelirmiş. Buna bakarak onların en eski millet olduklarına kanaat getirilmiş. Kelimenin türkçe (besi - beslemek) gibi iştikakların aslı olduğu hakkında bir şüphe uyanıyor. Hasan Fehmi Turgal'a bunu söyledim bana şu cevabı verdi. Şunu ilâve edeyim: Frig'ler Tevrat'ın Prizi'lerinden başkaları değildirler.

(4) — Dardağan, dârmadağınık manasına gelirmiş. Bu Dardanius'un da bir Fırıçya kabilesinden olduğunu ve

Dardanius hükümetini oğluna bıraktı (1445). Bu yeni prensin adı (Erich - tonios) idi. Bu isimle Arıktohum adı arasında ne kadar müşabehet var. Bu cihetin tetkikini dilcilerimizden bekleriz.

Bu adam sulhperverdi ve memleketindeki madenleri işleterek çok zengin oldu. Vefatında oğlu (Tros) (1370) yerine geçti. Bu isimle Sumer mezamirinde yanan sarayından bahsedilen (Tiras) arasında çok yakınlık var gibi görüyorum. Orta Anadolu da kayalara oyulmuş mağaralara (Traz) lar dedikleri gibi, Aydın Yenipazarı civarındaki mağaralara da (Tolazlar) denmektedir ki bu da aynı kelimenin bir parça daha galatıdır. Bunlar arasındaki lisanî ve tarihî bağ aranmalıdır. Kelime her halde türkçedir. (5)

Bu adamın Troie'nin banisi olduğu ve bu sebeple ismini hem şehre, hem de kiralılığa ve memleket ehaliğine verdiği rivayet edilir. Şehre Troie dendiği gibi memleket Troada ve ehaliye de Trovalı manasına Troyen (Troes - Trojanie) dendi. Fakat bu şehri yaptırmak kendisine uğurlu gelmedi.

Yaptırdığı bu yeni şehrin takdis merasimine bütün civar hükümdarları davet ettiği halde, yalnız muahharan Lidya namını alan Meonie'deki (Si-

bu kabilenin her hangi bir tesir altında öteye, beriye dağıldığını bir yerde gördüm. Fakat not almamışım.

(5) — Ahı atıkda da (Tiras) adında Jafet (Yafes) in bir oğlu olduğu -nu görüyoruz.

pye) (6) kiralı Tantale'ı davet etmedi. Bu muameleden Tantale fena halde kızdı ve intikam almak emelile Tros'un oğlu güzel Ganymède'i kaçırdı (7)

Tantale'ın bu alçakça hareketi iki prens arasında bir muharebeye sebep oldu ve bu harb hayli uzun sürdü. Tros bu hrabde telef oldu, yerine oğlu (İlos) (1320) geçti. Babasının zama-nında başlayan harbe bütün şiddet ve kuvvetile devam ve büyük bir dirayet ve kudret göstererek düşmanı mağlûb etti. Tantale bu meyanda telef olduğu gibi oğlu Pelops'da bütün servetini alarak Yunanistana kaçmağa mecbur oldu. Sipyle tamamilen tahrib edildi.

Bu Pelops'ın adının muahharen Pelopide'lere geçtiği malûmdur. (8). Troie harbinin müessirleri arasında bu adamın ahfadına telkin ettiği kinin, intikam arzusunun da bir mevkii olması ihtimali pek kuvvetlidir.

İlos'un adı şehrin ve hıttanın da adı oldu ve Troie'ya İllion denildi. İlos adındaki yunanî (S) harfi kaldı -

(6) — *Bu isim, Eti müttelik hükümetler cumhuriyetinin reisi olan maruf (Subbiluliyuma) nın isminin ilk kısmı olan (Subil) adının aynıdır ve yıldırım demektir. İsmi bir Scythe adı olduğunu da aşağıda Amazonlar bahsinde göreceğiz.*

(7) — *Ganymède'i, Homère'in kavlince Jupiters, kaçırmıştır.*

(8) — *Tucydide, Pelops'un servetile o havalı halkını etrafına toplayarak büyük bir kuvvet sahibi olduğunu ve memlekete de kendi adını verdiğini yazar (Bitik 1, bab 9). Şu halde bunlarda da Scythe bulaşığı var. Esasen bu bulaşıklık, her şeyde tebarüz ediyor ya..*

rılırsa, kelime (İlo) kalır ve Tevrat'ta da gördüğümüz bir isim olur. Bu adı Ahti atikte de görmekteyiz; ora-da bir Het oğlu olarak isim geçer. (9)

İlos'un yerine geçen oğlu Laomédone (1270) daha şöhretlidir. Bu zat yunan mitolojisinde oldukça ehemmiyetli bir mevki tutar. Troie'nin surlarını ve Bergama kalesini bunun yaptırdığı rivayet edilir. (10) Bu işler için, Apollon ve Neptune mabetlerinin hazinelerini almıştır. Buna kızan mabut Neptune Troie'lılara müthiş bir deniz canavarı musallat etmiş. Memleketin ehalisini ve hayvanlarını kıran bu canavarın ancak Kiral Laomédone'un kızı Hésioné'nin bu canavara yem olarak verilmesi suretinde def olacağını bir gâhin söylediği için, kiral kızını feda etti ve kızcağız bir kayaya bağlandı. Fakat, Héraclès, hiç bir yarışta mağlûb olmayan kısraklar kendisine verilmek şartıyla kızı kurtardı ve onu Télamon'la evlendirdi. Bu izdivaçtan kahraman Ajax'ın baba bir kardeşi olan (Teyker) doğmuştur. (11)

(9) — *"İsu 40 yaşında iken.. ile Het İlo'nun kızı Basmeti'ni zevce olarak aldı." Ahti atik, Tekvin, bab 26, fırka 34 ve "İsu Kenan kızlarından Hatı İlo'nun kızı Ada'yı.., keza, keza, bab 32, fıkra 12.*

10 — *O halde Bergamada Roma devrini aramakla iktifa etmemeli; alt tabakaları, daha eski devirleri de aramalı.*

(11) — *Bunun isminin de anasının ailesinden birisinin aynı olması dikkate değer. Bu adam Troie harbinde yunan ordusunun en iyi okçusu idi. Bu da dikkate değer. Babası Salamine kiralı Télamon, kardeşi Ajax'ın ölümü -*

Héraclès; hizmetine mukabil kiral-dan vadettiği kısırağı istedi; fakat Laomédone, ihtimal ki kızının başka bir milletten veya istemediği bir adamla evlendirilmesine kızdığı için vadini yerine getirmedi. Yunanlı kahraman, münasib bir zaman bekledi ve Argo-not seferinde mahbubu Hylas'ın periler tarafından Bitinyada kaçırılması üzerine Yunanistana dönüşünden sonra 18 gemi techiz ederek Troade'ı bastı. Laomédone Hercül'ün şehir üstüne yürüdüğünü fırsat telâkki ederek gemilere taarruz etti ise de, nihayet harbi kaybetti, ordusu mahvoldu ve oğullarından dördü telef oldu. Hercule büyük bir bedel mukabilinde Troie'yi yine kiral Laomédone'un oğullarından Podarses'e verdi ve ehaliden de bir vergi aldı. (12) Troie'yi bu suretle satın alması hasebilen Yunanlılar bu adama Priam adını verdiler. Yunanice (Priamai = priyame), satın alıyo-

ne mani olamadığı ve intikamını alamadığı için bunu memlekete avdetinde kovmuş, o da Kıbrıs'ta Sidon kiralının kendisine verdiği Belos'ta yeni bir Salamine tesis etmişti. Babasının vefatından sonra tekrar ana vatana baba yurdu demek daha doğru olsa gerek - döndü, fakat yeğeni Eurysace tarafından gene tardedildi. İspanyaya kadar seyahat etti. Sophocles'in maruf trajedisi Ajax bunun da hayatını tasvir eder.

(12) — *Diodore de Sicile, bitik - kitab kelimesinin yerine bu kelimeyi kullanacağım. Sayfa yerine de yaprak yüzü kullanmak istiyorum. Bunların remzi olarak da bi. yy. harflerini kullanacağım - iv.*

rum manasına gelir. Binaenaleyh, Priyam, yani satınalan tabiri bu zatın lâkabıdır. Adı da Podarses'tir. Podar kelimesinin turanî şivesi de dikkate çok değer, sanırım.

Priam (1224) Troie'yi yeniden inşa ettirdi, güzelleştirdi ve sağlam bir sur ile çevirdi. Abydos - yukarda yerini söylemişim - civarında bulunduğu altın madenlerini işleterek zenginleşti ve çok kuvvetlendi. Boğaz sahilinden Hermus'e - Gediz nehri - kadar olan büyük bir kiralılık kurdu. Bu civarlar da olan kiralıları vergiye bağladı. (13)

Nihayet Priam, kendisini Yunanlılardan intikam alacak kadar kuvvetli gördü. Bir donanma techiz etti ve kumandasını oğlu Alexandros yahud Paris'e verdi ve ona Yunanistana giderek Héraclès'in Télamon ile evlendirdiği kendisinin kız kardeşi ve Paris'in halası Hésioné'yi geri getirmesi emrini verdi. Paris babasının verdiği talimatı yerine getireceği yerde, mukabele bil misil olarak, Sparte kiralı Ménelas'ın karısı güzel Héléne'i kaçırdı. Bu suretle esasen Pelopide'lerin yüreklerinde eski Sipyle'den kalan kini uyandırdı. (14)

Paris'in şeni hareketi bütün Yunanistana, Makedonyaya, Giride yayıldı. Herkes müteessir oldu ve kiralının idaresi altında silâhlandı. İttifaka girmiyen birkaç prens de Pyles kiralı akıllı Nestor ve İtaque kiralı

(13) — *Strabon, bi. xiii, yy. 574 ve 586; bi. xiv, yy. 680.*

(14) — *Tros ve Tantale arasında başlayarak Pelops'un kaçmasıyla nihayet bulan Troie ve Sipyle harbinin hatırası. Bunu yukarıdaki notlarda görmüştük.*

Ulysse'in tahrikâtile ittifaka girmeğe kandırıldılar. Mycéne, Corinthe ve Scyone kiralı olan Agamemnon (Agamémnoni) umumî reis seçildi. Bu büyük kırallar kiralının idaresi altında kardeşi ve Hélène'in kocası Ménélas, tesalyalı Myrmidon'ların başında meşhur kahraman Aşil (Ahilleys) ve dostu Patrokles (Patroklos), birisi Locrien (Lokron) lerin kiralı ve diğeri de Salamine kiralının oğu olan iki Ajax (Aias), Argos kiralı Dioméde, Girit-den İdoméné (İdomeneys), en iyi okçulardan Philocréte (Firokretos) Teucer (Teykros - ron) ve diğeri bir sütü kahramanların kumandasında olan ordunun sayısı yüz bin kişiyi geçti. O zaman için bu çok büyük bir kuvvetti. Bu orduyu karşı sahile çekirmek için 1200 yelkenlik bir donanma hazırlandı ve bütün bunlar Aulis limanında toplandı.

Troie surlar, kulelerle müdafaa edilen müstahkem bir mevki, kuvvetli bir kaleydi. Yunanlıların taarruz hazırlığı Troie'dan haber alınmış ve onlar da müdafaa için kendilerine müttefik ve yardımcı aramışlar ve bulmuşlardı. Bu müdafaa ordusuna Priamın en cesur ve kahraman oğlu olan Hector (Ektoros) kumanda ediyordu.

Homer bu müdafaa ordusunda bulunan Asyalı yardımcılarını sayarken Pelasg'ları (Pelasgon), Paflagonları (Paflagonon), Alizonları (Alizonon) (15) Misleri (Myson), Firigleri (Frigon), Meonları (Meonon), Karesleri (Kareskaron), Likyalıları (Lykies) (16)

(15) — Bu isimde (Aliz) hâlâ bir Türk aşireti var

Ketleri (17), Solymleri (18), Kilikyalıları (19), Lelegleri (20), sarıh olarak zikretmektedir. Bunlardan maada Homére'de Alizonlarla karışık olarak bir Alip (Alybes) ismi görülüyor (21). Bir de Paflagonlarla karışmış olduklarını ima ile "Kahraman Pyloeméne (Pylaimeneos) paflagonyalıları Enéte (Eneton) lerin diyarına götürdü, (22) cümlesile bize Enet adında bir kabile daha tanıtır. Aries (Ares) adında bir kavmi de yine Homére'den öğreniyoruz. (23)

Bu babda Homére'in sözlerinden en mühim bazı parçaları da yukarıda işaret etmiştik. Burada tekrarı lüzumsuz olsa gerektir.

Bütün bu kabileler, akvam Trovalıların tarafını elbet bir sebep tahtında tutmuşlardı. Birbirleriyle irkî rabitaları olmayan akvamın kolayca birleşebileceklerini kabul etmek mantıkan imkânsızdır. İleride son ve hakikî vaziyeti muhakeme ettiğimiz zaman göreceğiz ki, bütün bu akvam bir ırktandır ve ayrı ayrı hükûmetleri olmakla beraber, düşmana karşı bir vahdet korumakta ve beraberce hareket etmektedirler.

Bu akvam ve kabileler arasında bir kısmının Scythe, bir kısmının Sami,

(16) — *İliade, II. ez., 840 - 877. ka. Bu isimler sade bu 17 kanada münhasır değildir.*

(17) — *Odyssée, XI. ez., 521. ka.*

(18) — *İl., VI. ez., 521. ka. : Solymler*

(19) — *İl., VI. ez., 395 ve 415. ka.*

(Kılıkon)

(20) — *İl., X. ez., 429. ka. (Lelegon)*

(21) — *İl., II. ez., 856, 857. ka.*

(22) — *İl., II. ez., 851 - 852*

(23) — *İl., II. ez. 837. ka.*

bir kısmının da Tirak ırkından olduğunu iddia ediyorlar. Fakat bu günkü bilgimizle bu iddiada devam etmek kabil değildir.

Çünkü, bütün bu havalinin en eski ve hemen otokton denecek ehalsinin ırkı sadece Scythe'lere bağlanıyor. Bütün menâbi Sikitlerin nereden ve nasıl geldiklerini uzun uzadıya anlatıkları halde, diğer ırklara aid fikirlerde aynı katiyet ve vuzuh görülüyor. sadece ihtimaller ileri sürülüyor.

Karadeniz, en eski isminden anlaşıldığına göre Oğuz denizi idi (24). Bu denizin çevresinde tamamen Skitler yerleşmişlerdi. Evvelâ şimal havalisinde doğrudan doğruya Skit denilen büyük kavim oturuyordu. Bunların ta Tuna nehrine ve hattâ Trakyaya kadar da yayılmış olduklarını bilmemezlik edilemez. Bunların daha ilerilere kadar da gittiklerini iddia edebiliriz. Kadim Mycene (Misen) medeniyeti izleri meydanda dururken, bu babda şüphe etmek caiz olamaz. Bu günkü Kafkasya havalisi ise o zamanlar Sourumatide denilen Sarmatlar tarafından işgal edilmişti. Yukarı Asyada da yine Skitlerden olan ve tamamen Turanî adatını muhafaza ettikleri için Amazon - Alizon adı verilen kabileler vardı.

Etilerle Scythe'lerin aynı kavim olduğunu bugün artık iddia edebiliriz. Çünkü bu babda eski tarihçilerle yeni keşfiyatın söylediği ancak budur. Eski müverrihler Mısırlılarla, bilhassa Sésostris veya ikinci Ramsesle harbeden-

(24) — *Pont'un deniz manasına geldiğini biliyoruz. Euxin ise (Oğuz) demektir. Karadeniz 5000 yıldanberi Oğuz denizi imiş demek olur.*

lerin Scythe'ler olduğunu söylediği halde, Mısır kitabeleri bunlara Het adını veriyor. Yani bir taraf bunlara Skit derken diğer taraf Eti diyor. Bu membarın itimada şayan olduğu hakkında ise hiç tereddütte bulunamayız. O halde bunların aynı kavim olduğunu, yani Etilerle Scythe'lerin bir ve aynı hüviyetin sahibi olduklarını kabul etmek zaruretidir. Orta Asyadan garba hareket eden Turanî kabileler, kâh birbirleriyle birleşiyorlar, kâh birbirlerini yerlerinden çıkararak daha ileriye doğru sürüyorlardı. Tukiular, Hunlar, Oğuzlar, Peçenekler, Kıpçaklar hakkında Türk tarihlerinden aldığımız malûmat bu yoldadır. Bu suretle birçok Türk kabaili Avrupaya da yayılmışlardır. İran, Roma, Arap, Byzanc imparatorluklarını bu Turanî kabilelerin mahvettiğini umumî tarihler bile uzun uzadıya ve sarahatle anlatıyor.

Arkeolojik en yeni tetkikat ve keşfiyat, bütün Anadolu'da, Ege denizine kadar, Etilerin yaşadığını ve İsadan 30 asır evvelinden itibaren başlayan bu Eti devrinin on birinci asra kadar tamam 19 asır sürmüş olduğunu gösteriyor. Diğer taraftan da Scythe'lerin 15 asır bütün Anadoluyu işgalleri altında bulundurduklarını öğreniyoruz. Zamanlar, vakayi, keşfiyat ve nakliyat hep aynı olunca, artık bunun muhalifi bir fikir beslemek, ancak cahilâne bir inat olur.

Hérodote'un (25) Asyanın Sesostris tarafından işgali hakkındaki fikirlerine istinadgâh olmak üzere gösterdiği ve "İonie'de de Sésostrisin iki resmi hâk edilmiştir. Birisi Ephèse'den Pho-

(25) — İkinci bitik.

cée'ye, diğeri de Sardesden Smyrne giden yol üstündedir. Beheri dört dirsek bir spithame boyunda, sağ elinde bir mızrak, sol elinde bir yay tutan adamı tasvir eder., Cümlesile anlattığı Karabel kabartması, artık iyice anlaşılmıştır ki, hiç bir zaman Mısırlılara aid değil, belki Etilerin eseridir. Bu cümlede iki olarak gösterilen kabartmaların diğeri hemen hiç başka gören yoktur. Burada bir ihtimal var: Hérodote bu yollardan geçmiş ve her iki yolun üstünde de kabartmayı görmüş ise, bu gördüğü şey aynidir ve o farkında olmamıştır. Başka başka yollardan geldiği için aynı şeyi tekrar görmekte olduğunun farkında olmamıştır. Zira tarif ettiği yolların ikisi de bu Karabelden geçer. Gerçi bugün Sart - İzmir yolu başka yerden geçer ama, ihtimalki eski iki yol oradan geçmekteydi. Yoksa daha yukarıda Sipyle'deki bir kadın resmidir, elinde ne mızrak, ne de yay yoktur. O halde Hérodote, görmediği halde gördüğünü iddia etmiştir demek olur. Karabeldeki Hitit kabartmasının mulajı yaptırılmıştır. İstanbul Asarı Atika Müzesinde şarkı kadim salonunda bir tane si teşhir edilmektedir.

Bu Scythe bahsinde Justin (26): "Suythe'lere harp ilân edenlerin birincisi Sésostris oldu. Onlara evvelâ kendisine itaat etmeleri için sefir gönderdi. Fakat bunlar sefire, zengin bir millet hükümdarının fakir bir millete harp ilân etmesi kendisi için tehlikesi fazla olmakla beraber, hiç bir menfaat temin etmez bir budalalıktır. Harp talii daima şüphelidir. Halbuki fakir millet kendi ayağına gelen bu zengin avı

kaçırmamak için her türlü fedakârlığı yapar. Biz kendisinin istikbaline gideceğiz, hem de koşa koşa., Cevabını verdiler.

Filhakika Scytde'lerin yıldırım gibi hareketlerini gören kiral kaçtı. Ordusu eşyası yağmaya uğradı. Scythe'ler Mısırın pek yakınlarındaki bataklıklara saplanmak istemedikleri için geri döndüler. Fakat tâ Süveyşe kadar bütün Suriye ve Filistini ellerinde bulundurdular., diyor.

Eskilerin bir Sésostris, bir de ikinci Ramsés olarak ayrı ayrı iki Mısır hükümdarı mevcut olduğunu söylemelerinin bir hata olduğu bugün tamile tebeyyün etmiştir. Bunların birisi 28 inci asırda, diğeri de 13 ünuü asırda yaşamış olarak telâkki olunuyordu. İkisinin arasındaki 15 asırlık zaman bütün Anadoludaki Scythe hakimiyeti müddeti olarak kabul ediliyordu. Volnay ve Bunsen gibi alimlerin bu nazariyeleri kıymetini çoktan kaybetmiş olmakla beraber, asıl olan ravi Hérodote, onlarla hem ayar sayılamaz. Zira Hérodote, Mısırlı gâhinden aldığı malûmatı kayıt ve nakletmiştir. Ve onun zamanında atikî ve ilmî tetkikat yoktu. Ancak rivayetlere istinad edilebiliyordu. Onun düştüğü hataya 60 yıl eveline kadar bütün ilim âlemi düşmüştür.

Fakat eskilerin katî olarak tesbit ettikleri şey, Scythe'lerin varlığıdır. Yukarıda Homére'de gördüğümüz gibi, Hrodote'da da bu varlığı açık olarak görüyoruz Barbar ve babar lisanı tabirleri de bize bu Scythe'lere aidiyetini göstermek itibarile çok kıymetli izler vermektedir.

Diğer taraftan bütün Anadoluyu uzun müddet - bu müddet esasen hiç inkıtaa uğramamak suretile en eski zamanlardan bugüne kadar devam ettiği çok bariz olarak görülüyor - işgal eden Scythe'lerin hareketlerinde beraberlerinde kocaları, babaları, kardeşleriyle beraber her yerde, her işte, hatâ harp meydanında bulunan kadınları

da, eski devirlerin vakayinde bir çok hırafelerin meydan almasına sebep olmuştu. Amazon namile yadedilen bu muharebeci kadınlar, eski devirlerin tarihlerinde birçok sayfalar doldurulmasına bais olmuşlardır. Bunları da görmeyi faydalı buluyorum .

Βαιοιτις - Ήιοιαιτις - Δάρδανοι - Ελλησποντος
Πελασγῶν - Ασιος - Ξέρης τριαν - Αρισβην
Απαιοού - Πετύεια - Ζελεια - Σαγγαριοιο
Ασκάσιος - Μυσοι - Παφλαγόνων - Μήονας
Αμφιμαχος - Ιλιος - Τροίη - Φρύγας
Αγαμέμνονι - Αχιλλεύς - Πατροκλος
Λοκρῶν - Αίας - Ιδομενεύς - Φιλοκρητος
Τεϋχρός - ρον - Εχτορος - Πελασγῶν
Παφλαγόνων - Αλιζῶνων - Μυσῶν
Φρύγων - Μήονων - Καρες - Καρῶν
Λυχίης - Αλύβης - Πυλαιμένης
Ενετον - Αρες - Σολύμ - Κελίχων
Λέλεγων - ες - ἄ μαζας - ἀντιανειραι
Λάρισαν Πελασγῶν - Παίονας - Κερόνων

Kitabda şimdiye kadar geçen ve geçecek olan Homére'den alınmış isimlerin eski rumca şekilleri.

Karşılıkları sıra ile:

Asiyoneis — Esiyoneis — Dardanoi — Ellespontos.

Pelasgon — Asios — Adresteyan — Arizben.

Apesoy — Piteiya — Zeleiya — Sangariyos.

Askaniyos — Misoi — Paflagonon. — Meomas.

Amfimahos — İlios — Troa — Fregas.

Agamemnon — Ahilleys — Patroklos.

Lokron — Aiyas (Ajaks) İdomeis — Filokretos.

Teykros - ron — Ektoros — Pelasgon.

Paflagonon — Alizonon — Mison.

Frigon — Meonon — Kares - Karon

Likies — Alibes — Pilememeos.

Eneton — Ares — Solim — Kili - kon.

Lelegon - es — A mazas — Antiyanere.

Larisan Pelasgon — Peonos — Kikonon.

AMAZONLAR

Justin'e nazaran (1); dahilî bir karışıklık zamanında kiral sülâlesinden iki genç Scythe kadını Scythie'den arkalarında çoğu kadın olmak üzere kalabalık bir gençliği de sürükliyerek memleketi terkettiler, Kapadokyada Termodon (Terme suyu) yanlarında Thermiscyre ovasına yerleştiler. Uzun yıllar komşu akvamdan aldıkları ganimetlerle zengin oldular. Nihayet bunların daimî tecavüzlerinden, baskılarından bıkan komşuları birleşerek bunlara anî bir baskın yaptılar ve çok sarstılar.

Bunlara Amazon adı verilmekle beraber, skit (scythe) oldukları muhakkaktır. İhtimal ki bunlar, muahharen Cyrus ile vuruşarak onu ilk defa olarak hezimete uğratan ve telef eden Skitlerin bir kabilesi olan Messageterler (2) gibi kraliçeler tarafından idare olunuyorlardı ve devletin idaresinde, askerlik işlerinde tam manasıyla erkeklerle kadınlar arasında bir iştirâk vardı ve kadınlar da erkeklerle bera-

(1) — II. Bitik, 4. bap.

(2) — Hérodote, birinci bitiğin sonuna bakınız. Burada Hérodote, Cyrus'un Messageterlerin kraliçesi olan Tomyris'e sefirler göndererek kendisiyle izdivac etmek istediğini, bu kraliçenin de Cyrus'un ken-disine değil memleketine âşık olduğunu sezdiğin-

ber çalışıyorlardı ve aynı nüfuza maliktiler (3)

Bu erkekle kadının müsavacı demektir. (4)

Bu Amazonlar kraliçe Marpesia'nın hükûmeti zamanında tekrar kalkındılar. Memleketlerine girmiş olan düşmanı koğdular. Marpesia bu sefer kendisi taarruza başladı ve kazandığı zaferlerden mağrur olarak tamamiyle kadınlardan mürekkep bir ordu vücuda getirmeği tasavvur etti. Bu orduyu teşkil etti ve harb talimleri yaptırarak

den muvafakat etmediğini, onun ordusuna mukavemet ettiğini ve Cyrus'un, Cresus'den aldığı nasihatle amel olarak ordusunun amelmanda kısmını erzak ve çok miktarda şarapla terkederrek bir tarafa çekildiğini ve Scythe'lerin bu hileyi anlayamıyarak bu yemi bastıklarını ve şarapları içerek sarhoş olduklarından istifade eden Cyrus'un onları basarak Tomyris'in oğlu Spargapis'i de esir ettiğini, fakat sonra Tomyris'in ordusu ile gelerek Pars ordusunu mağlûb ve Cyrus'ü öldürdüğünü ve kafasını kestirerek kan dolu bir tulumla attırdığını uzun uzadıya yazar.

(3) Diodore de Sicile, bitik II.

(4) Bu satırları tashih etmek için okurken, Cumhuriyetimiz, kadına son haddine kadar haklarını verdi: intihab hakkı.

yetiştirdi. Bu orduyu evvelâ hemhudut bazı akvamı itaat altına almakta kullandı. Böylece yavaş yavaş kuvvetini arttırmca, daha birçok zaferler ve dirayetile de büyük bir şöret kazandı. Bundan sonra diğer komşu milletler üstüne seferler yapmağa teşebbüs etti. Bu teşebbüsler hep zaferle neticelendi. Marpesia kendisinin Mars'ın kızı olduğunu iddia etmeğe başladı. Erkekleri yün bükmeğe, kadınlar tarafından görülen hizmetleri yapmağa mecbur etti. Yeni yaptığı kanunlarda askerlik hizmetini sade kendi cinsine münhasır bıraktı, erkekleri en adi işlerde esirane istihdama başladı. (5)

Bu zekâ ve dirayetiyle büyük bir şöret kazanan kraliçe, Termedon sahilinde Pont-Eeuxin üstünde Thermiscyre (6) adında büyük bir şehir inşa ettirdi ve bir de büyük saray yaptırdı. Askerî ve idarî disipline çok riayet eden bu şerefli kraliçe birçok güzel işler yaptıktan sonra tam bir kahraman gibi parlak bir harpte silâhı elinde olarak telef oldu.

Bu kraliçenin kızı Orithye (7) anasına halef oldu ve onun eserini aynı disiplinle takib etmekte çok kıskanç davrandı. Aynı sahada anasını kat kat geçti. Genç kızların çocukluklarından itibaren av yapmalarını, her gün askerlik talimleriyle meşgul olmalarını

(5) Diodore'un bu ifadelerinde her halde fazla miktarda masal var. İlerde bunu, hem de kendisinin söylediği ile anlamak kabildir.

(6) Şimdiki Terme kasabası. Bu civarda ilmî tetkikat yapılırsa çok kıymetli neticeler alınsa gerektir.

(7) Justin'e göre.

emretti. Mars ve Diane namına Tauropole namı verilen kurban kesme merasimini koydu. Hududunu Tanaïs (Don) nehrinden öteye kadar götürdü ve Trakyaya kadar bütün memleketleri ve akvamı itaati altına aldı.

(8) Memleketine avdetinde pek zengin ganimetler getirdi. İki mabuda - Mars ve Diane'a - mabedler yaptırdı. Tebaasına tatlı muamele etti ve herkesin muhabbet ve hürmetini kazandı. Sonra muhalif istikamete bir sefer yaptı (9). Asyanın büyük bir kısmını zaptetti ve imparatorluğunu Suriyeye kadar teşmil etti.

Bütün bu teselsül eden kraliçeler muzafferane hüküm sürdüler ve milletin kuvvetini daima arttırdılar, muhafaza ettiler. Amazonların şöretleri bütün rubu meskuna yayıldı ve hattâ birçok tarihi vakayie de karışarak, işte görüyoruz. zamanımıza kadar geldi.

Yunan mitolojisinde, kahraman Héraclés'in (12) büyük kahramanca işi arasında Amazonlardan mahut kuşak veya kemeri alması da vardır. Sicilyalı Diodore'un dördüncü bitiğinde, 16. babında bu hikâye de uzun uzadıya anlatılır. Zaten Hergülün hikâ-

(8) Bilhassa dikkat ister ki, bunların idare merkezi Karadeniz sahilinde ve bizim bugün Terme dediğimiz yerdedir. Kafkasya, Sarmatya, Skitya, tâ Tuna nehrine kadar bunun eline geçiyor, Trakyayı bile işgal ediyor. O halde garbî Anadoluda da bunların arazileri olmak mantıkan icab eder. Aksi takdirde, muvazen temin edilemezdi.

(9) Bu da yukarıki fikrimi tekit etse gerektir.

yesi için mahaz yalnız bir değildir.

Bu efsaneye nazaran, Héraclés bu kemeri ele geçirmek için, Argonothlarla beraber gemilere binerek denize çıktı, Termedon munsabında karaya yanaştı ve Termiskir şehri karşısında ordugâh kurdu.

Alelusul evvelâ kemeri istedi. Amazonlar vermediler ve harbi kabul ettiler. Bu, bir Hamza nameyi andıran muharebede Héraclés ile ilk döğüş Amazon Aella (fırtına manasına imiş) arasında oldu. Bu isim ona hareketlerinin çobukluğundan ötürü verilmişti. Fakat bu hatun insandı; karşısındaki ise yarım allah, zamanının sahipkıranıydı; Amazon mağlûp oldu. Amazonların ileri gelen cengâverlerinden Philippis, Prothoé, Eribée, Céléno, Eurybile, Phoebé, Déjanire, Astérie, Marpé, ve Tecmessie yılmaksızın şerefle döğüştiler ve mağlûp oldular. Bütün hayatında kız kalmağa yemin etmiş olan Amazon Alcippe yeminini tutmağa muvaffak olduysa da hayatını müdafaa edemedi. Nihayet Amazonların kumandan ve hakimeleri olan Melonippe de aynı akibete uğradı ve esir edildi; Amazon ordusu bozuldu. Birçokları katledildi ve birçokları da esir edildi. Héraclés mahut kemeri aldıktan sonra Melanippe'yi serbest bıraktı.

Hérodote, Sauromate'ların (yani Sarmat) aslını bu Amazonlara ulaştırır. (10)

Esir olan Amazonlar üç gemiye dolduruldu. Denize açılınca bu kahraman kadınlar, gemideki muhafız ve gemicilere hücum ederek onları öldürdüler ve denize attılar; gemileri

(10) Dördüncü bitik.

zaptettiler. Fakat maalesef manavra yapmasını, yelken, kürek, dümen kullanmasını bilmiyorlardı. Rüzgâr ve dalgaların sevkiyle Palus (11) civarında karaya yanaştılar. Gemilerden çıkarak ilerlediler, ilk tesadüf ettikleri haradaki atları gasbederek bindiler ve Scythe kiralığı arazisini garata başladılar. Scythe'ler bu hüviyetleri meçhul muharipleri ilk görüşte bir takım genç şakiler sandılar. Fakat muharebelerin birinde birkaç Amazon harb meydanında kalınca, hakikati anladılar ve bunlarla ittihad etmek istediler. Amazonlar bu taliplerile evlenmeğe razı oldular ve kocalarile beraber Tanais - Don - nehri boyunca gittiler, oralarda yerleştiler. Sarmatların aslı işte bunlarmış. Yani Scythe'lerle Amazonlardan doğmuşlardır. Katmerli, iki taraflı Skit demek oluyor. Hérodote'un zamanında bile Scythe kadınları erkekler gibi ata biniyor, harbe gidiyor, av yapıyordu. Koca ve erkeklerinin yaptığı her işi görüyorlardı. Dördüncü bitiginde bunları söyleyen Hérodote, muharebede bir adam öldürmeyen kızların evlenmek hakkına malik olmadıklarını da ilâve eder. Platon da, kendi zamanında (12) Pont-Euxen - Karadeniz sahillerinde Sauromatide namı verilen binlerce muharip kadına tesadüf edildiğini temin ediyor. Bunlar erkeklerle beraber her türlü muhatara ve yorgunluğu paylaşıyorlardı. Anlaşıyor ki, Hérodote, Hippocrate, Platon ze-

(11) — Karadeniz şarkında ve Kafkasyadan bu denize dökülen bir nehir, Burada bir de bu isimde eski şehir vardır.

(12) — Lois, VII inci bitik.

manlarında Don nehri şarkında sakin Sarmatların kadınları erkeklerine avda ve harbde arkadaşlık ediyorlardı. Scythe'ler bunlara (Aorpata) - erkek öldürücü, düşmanı (?) - namını veriyorlardı. Bu kadınlar ise kendilerine Amazon diyorlardı. Homére'in Alizon (13) dedikleri, ihtimal ki bunlardandı. Amazon isminin Yunanlıların bir hırafesinden çıktığı ihtimali de kuvvetlidir.

Evvelâ yukarıda geçen Aorpata kelimesini ele alacağım. Bu kelime eski türkçe (Uragut = kadın) ile (Avrat) kelimeimize pek yakındır. (14) Eger bu babda bazı yanlışlıklar da nazarı dikkate alınırsa kelime bunların aynidir, bir parça tahrife uğramıştır demek olur.

Bu yakınlıktan sonra, Amazon kelimesinin iştikakını da görmek faydalı olsa gerek.

Eski Yunanlılar, bu kadınların, ok atmağa mâni olmasın diye sağ memelerini yaktıklarını zannederler ve bunun için de bunlara (Amasas) derlerdi. "A., nefy edatı, (Mazas) masas da meme manasına gelir ve bu ikisi (memesiz) manasını anlatır. Homére bunlara erkelere müsavi, yahud benzer manasına (Antiyanere = Antianerai) vasfını vermektedir.

Fréret (15) Amazon kelimesini kalmükçe iki kelimedenden iştikak etti-

(13) — Şimali Yunanistandaki Alazonya adile bunun münasebeti var mı, acaba?

(14) O halde buna verilen erkek öldürücü - düşmanı manası uydurma olur.

(15) Le Mémoire, Cité Plus Haut, S. 116.

rir: (Eme) yahud (Ampé) = kadın ve (Tzainé) yahud (Sainé) tekâmül manasına gelir; muhteşem, âli medlulünü ifade eder. (Emesaine) kalmükçe mürekkeb kelimesi. (Haşmetli hatun) demek olur.

Foris Otrokovski (16) Macaristan hudud havalisinde (Am'azzon) kelimesine tesadüf ettiğini bildirmektedir.

Klaproth (17), kelimeyi Pers ve Ermenilerin (Bütün kadınlar) veya (Hep kadın) manasına gelen (Hemeh - zen) lerinden iştikak ettirir. Fakat bu kelimenin aynı zamanda Slav - Rus'ların (Same - zeny), yani (Tek kadın) kelimesinden de gelebileceği mütaleasında bulunuyor. Bu iştikaka göre Scythe lehçesi İndo - Europeen lisanlardan oluyor.

Maamafih bu kelimenin Homére'de gördüğümüz ve bir Scythe kabilesi olarak tanıdığımız Alizon isminin mablûp bir şekli olması da varittir.

Amazonların hüviyetleri etrafında son sözü söylemezden evvel, Yunan mitolojisinde bunlar hakkındaki diğer rivayati da hulâsa edeceğim.

Amazonların Attique'ede taarruz ettikleri iddia olunur. Buna mühim bir sebep de varmış. Kahramanlardan Thésée Amazon kraliçesi Antiop'u

(16) Origine Hungaricae, C. 2, S. 14.

(17) Sur le Voyage de J. Potocki, C. 2, S. 75.

(18) Yahud İndo - Europeen lisanlar, Scythe lisanlarından, yani Turani dillerdendir, veya her iki dil zümresi aynı menşedendir... Bu nazariye artık eskisi kadar taassubla reddedilmemeğe başlamıştır.

kaldırılmıştı (19). Amazonlar bunun in-
tikamını almak veya kiralîçelerini
kurtarmak için Scythe'lerle beraber
(20) Cimmerien boğazını geçerek Trak-
yaya girdiler. Balkanları işgal ile
Attique'e vardılar. Muahharan Ama-
zoneum tesmiye edilmiş olan mevkide
ordu kurdular. Thésée memleket aha-
lisi ile beraber bunlara karşı koydu-
Amazon Antiope'dan Hippolyte adın-
da bir oğlu olmuştu. Bu Amazon da
kocasile beraber, kendisi için, kendisi-
ni kurtarmak için gelmiş olan akrabala-
rı, ırkdaşlarıyla harbett; Amazonlar
tardedildiler ve harbde telef olmaktan
kurtulanları artık vatanlarına dönmi-
yerek Scythya gittiler ve onlarla
evlendiler (21). Fikrimce Antiope'un
kocasından ayrılmaması üstüne esas
davanın mevzuu kalmamış ve onlar da
geri dönmüş olabilirler. Avdetlerinde
vatanlarını unutmaları ve Skityada
kalmaları da çok dikkate değer. Bu-

(19) — *Plutarque, Thésée'nin haya-
tında, Thésée'nin Héraclés ile beraber
Amazonların memleketine sefer etti-
ğini ve bu hizmetine mukabil sahib-
kırının kendisine Antiope'u verdiğini
söyler. Fakat Hérodote, Thésée'nin
bu seyahati yalnız başına yapmış ol-
duğunu yazar. Yukarıda da Amazon-
ların kiralîçesinin Mélanippe adını
taşıdığını görmüştük, hangisi doğru?*

(20) — *Bütün Amazon harbleri ri-
vayetlerinde Scythe'lerin bunlarla be-
raber hareket etmekte olduklarını sa-
rih olarak görüyoruz.*

(21) — *Diodore de Sicile, IV. bi-
tik, 28. bab. ve Plutarque, Vie de Thé-
sée, 26. bab.*

nun kabil olabilmesi için, bunların e-
sasen Scythe ve binaenaleyh asıllarına
dönmüş olmaları icab eder.

Sicilyalı Diodore üçüncü kitabın-
da (Myrina) adında bir Amazonun
Afrika istilasından da bahseder Bu
haşmetli kadın Libyanın büyük bir
parçasını itaat altına aldıktan sonra
Mısırdan geçerek Arabistana girdi,
müteakiben Suriyeyi yağma ve tahrib
etti. Kilikyalılar onu çok hediyelerle
karşıladılar ve kanunlarına itaat et-
tiklerini bildirdiler, o da onlara, bu
mutavaatkârane hareketleri hasebile
serbestilerini bahşetti (22). bundan
doayı onlara Eleuthero - Gilicien de-
nildi. Mryna, Toros dağlarında ikâ-
met eden akvamın mukavemetlerine
rağmen, büyük Friçyayı geçerek deni-
ze ve Caique = kayık nehrine kadar
indi (23) Silâhlarının kuvvetile zap-
tettiği bu memleketlerde birçok şe-
hirler bina ettirdi. Bunlardan birisi-
ne kendi adını verdiği gibi, diğerleri-
ne de ileri gelen Amazonların isimle-
rini verdi. İnşaları Amazonlara isnad
edilen şehirler: Ephése (24) ve orada-
ki Diane mabedi, Smyrne (25), Cy-

(22) — *Bu hal Kilikyalılarla Ama-
zonlar arasında bir bağ olduğuna de-
lâlet etse gerektir.*

(23) — *İşte türkçe bir isim daha.
Kayık. Bergamadan geçerek Çandar-
lıda denize dökülen Bakır çayının es-
ki adı.*

(24) — *Maruf, Ayasloğ yanında,
hâlâ hafriyat yapılmaktadır.*

(25) — *İzmir.*

mée (26), Myrine (27), Thyatire (28),
Pitane (29), Pirene (30), Myrlée (31),
Amise (32), Sipyle (33), Magnesie
(34), Paphos (35), Amastrise (36),
Sinope (37), Anaea (38) ve ilâh.. tır.
Bunlar sahilde veya sahile yakın olan-
lardı. Dahilî memlekette de birçok
şehirler kurdurmuştu..

Bu sıralarda Thrace'lardan Mop-
sus, kiral Lycurgue tarafından mem-
leketinden tardedilerek kendisi gibi
sürgünlerden mürekkebe bir ordu ile
Amazonların memleketine girdi (39)
Tirakya Skityasından kovulmuş olan
kendisi gibi sürgün Scythe Sipylusla-

(26) — *Menemen şimalinde ve sa-
hilde Namrut mevkiinde harabeleri
vardır..*

(27) — *Gene o civarda; biraz daha
şimalde.*

(28) — *Akhisarın eski ismi. Buna
Thyateira da denir.*

(29) — *Edremid körfezindeki Çan-
darlı mevki.*

(30) — *Söke cenubundaki Samsun
kale harabeleri.*

(31) — *İhtimal ki Mudanya, yahud
Dinar. Katî olarak asıl yeri malûm
değil.*

(32) — *Bunun şimdiki mevkiini bi-
lemiyorum. Hazırladığım arkolojik
haritada bulamadım. Belki de bende
yoktur.*

(33) — *Yamanlar dağında, Civarın-
da kayada mahkûk bir kadın resmi
kabartması vardır. Bunun Shardana
= Ticaret mabudu olduğu zannedil-
mektedir.*

(34) — *Manisa. Her halde eski Ma-
nisa değildir. O daha cenubdadır.*

(35) — *Mevkiini bilmiyorum. Bel-
ki malûm değildir.*

(40) ittifak ederek Amazonlarla har-
bettiler. Ve bu harbde müttetikler ga-
lib geldiler ve Amazon kiralîçesi My-
rina pek çok muhariplerile beraber bu
muharebede telef oldu. Bundan baş-
ka diğer müteakıp muharebeler de ol-
du. Bunların hepsinde zafer Tirak-
yalılarda kaldı ve Amazonlar tekrar
Libyaya avdet ettiler (41). Fakat Tro-
ie harbini anlatan Homère, o sıralar-
da da Amazonların varlığını söyle-
mektedir. Yani Amazonlar, Anadolu-
dan uzaklaşmamışlar demektir. Pri-
amın şu ifadesinden başka bir şey anla-
mak kabil değildir: "Evailde bol üzüm

(36) — *Karadenizdeki Amasra.*

(37) — *Malûm, Karadenizdeki Si-
nob.*

(38) — *Mevkiini milbiyorum. Bu
kadar şehirlerin bir insan ömrü gibi
kısa bir zamanda kurulması imkânı
düşünülecek bir şeydir. Bunları gö-
çebe denilen türklerin kurmuş olma-
sı akla daha mülâyim geliyor.*

(39) — *Diğer memleketler bertaraf,
bütün Anadolunun bunlar tarafından
zaptedilmiş olduğu meydandadır. Ve
bunu tekrara hacet yoktur Esasen
burada da sarahatle anlaşılan budur.
Demek ki o zaman Anadolu göçebe
denen Skitlerin elinde imiş.*

(40) — *Bu herhalde Sipyle'in mü-
essisi ve Tantale'in ceddî olacaktır.
Görülüyor ki bu da Scythe'tir ve bu-
nun nesli de Pelopide'lerdir. Her yer
Skit. Bunu yukarıda da işaret etmiş-
tim. Bu zat İspartalıların ve Atrid-
lerin, yani Ağamemnon ile Menela'sın
ceddi oluyor. Tekrar edeyim bu İskit-
tir!*

(41) — *Sicilyalı Diodore, bitik 3,
bab 55.*

yetiştiren Frigya'ya gittim. Orada yarış ve harb atlarını idare etmekte büyük mehareti sahibi olan Frigya halkını gördüm. Geniş ordugâhlarını Sangarios sahillerine kurmuşlardı. Cengâver Amazonlar onlarla muharebeye geldikleri zaman ben Frigyalılarla müttefiktim., diyor (42) Amazonların Troie harbinde Priama yardımcı geldiklerini de gene Homère'den öğreniyoruz. Aynı zamanda bunların Lycie civarında da bulduklarını gene aynı mahazdan anlaşıyor. Amazonların mağlûp ve perişan olmaları hikâyelerine rağmen, Anadolunun her tarafında gene onları görüyoruz.. Kendisinin Mars'ın kızı olduğunu iddia eden ve Amazonların kraliçesi olan Penthésilée, Ektor'un telef olmasından biraz sonra Troie'lilerin imdadına geldi ve bizzat Achille ile harb ederek şerefle öldü (43).

Amazonlar hakkında daha fazla malûmat vermek istemem. Bu kadar kâfi, hattâ fazladır bile. Yazdıklarım bunların kısmen olsa da lüzumu kadar tanınmasına kâfi gelir (44). Yal-

(42) — Homère, *İliade*, III. ezgi, 187. ve sonraki kanatlar.

(43) — *İb*, id, VI. ezgi, 186. kanat.

(44) — Amazonlar hakkında malûmat almak için bakınız: Visconti, *La Symbolique de Creuzer*, C. I., I kısım, S. 85 - 91. Keza, Museo Pio Chementino, C. 5, XX. Ph. Le Bas, *Mon. d'Ant. rec. en Gr. Par la Comission de Moré*, Paris, 1837.

Guyon, *Histoire des Amazones anciennes et modernes*, Paris, 1740. Taylor, *Lecticones Lysiaca*, C. 3. Millin. *Mon. Inedist*, C. I, S. 337-345. Bötti-ger, Vasen - Gemaelde.

nız, bunların ırkı ve hakikî hüviyetleri etrafında da bir tetkik yapacağım.

Fréret (45) bu kadim rivayetleri, en eski tarihî esasatın masallaşması addediyor. Pont'ta, Kapadokyada, Lycie'de ve hattâ bütün Anadoluda büyük ve çok kudretli bir teşekkül halinde ve devir devir pek parlak varlıklar olarak görünen bu teşekküllerin, erkekleri aralarından tamaniile sürgün edecek kadar düşmanı, yahud kendi zevk ve arzularına göre esirane kullanacak kadar hakimi olabilecek bir kadınlar hükümet ve saltanatının mevcut olabileceğini abul ve hattâ farzetmek kabil değildir. En eski müverrihlerin ifadelerinden anlıyoruz ki bunlar Scythe'lerdendirler. Yunanilerin Troie harbinden evel Scythe'lerle etmiş oldukları harblerin hatıraları muahharan böyle masal şeklini almıştır; mütaleasında bulunuyor

Bugün pek iyi biliyoruz ki, Skitler, Türk ırkıdandırılar. Türkler ise akınlarında daima kadınlarla beraber yürürler ve Türk kadını, tam manasile erkeğinin hayat arkadaşı, dert ortağı, saadet ve felâketini paylaşan eşidir. Orta Asyadan garba akan her kabile, bittabi beraberinde kadınlarını, kızlarını da götürüyordu. Bu hal en eskiden en yeni zamana kadar devam etmektedir. Hattâ bu sebebledir ki bunlara göçebe demek hatasında bulunulmuştur. Halbuki bunlar hiç bir zaman göçebe değildiler Herhangi bir sebeble meskenlerini, yurtlarını bırakmağa mecbur kalmış ve bütün mallarile, yerleşecek bir memleket arama-

(45) — *Memoires de l'Académie des Inscriptions et Belles - Lettres*, C. XXI. S. 106 - 119.

ğa çıkmış muhacir kabileleridir. (46) O zamanlarda şimdiki gibi nakil vasıtaları olmadığı için ve zamanın icablarına teb'an azar azar değil, lüzumunda döğüşmeğe müheyya olarak büyük kütleler halinde elverişli bir yurt bulmak için yürüyorlardı. Bu aradıkları yurdu bulurlarsa derhal yerleşiyorlar. Ziraate başlıyorlardı. Bulamıyanlar, bulmak için ve buluncıya kadar böyle aileleri, bütün hayvanları ve mallarile beraber doşıyorlardı.

Anadolumuzdaki köylerden ve sair coğrafi mevkilerden yirmi binden fazlası eski ve yeni Türk kabile ismini taşımaktadır. Bu isimlerin bazıları yüzlerce defa tekerrür ettiği gibi, bir kısmı da bir tek veya iki, üç defa teker-rür eder. Bu isimlerden anlıyoruz ki, buralara o isimleri taşıyan Türk kabileleri gelmiş, yerleşmişlerdir. Bunların diğer parçalarının hâlâ Orta Asyada veya başka yerde olduklarını da bu kabileden diğer tetkiklerimizden öğrenmekteyiz. Anadoludaki esamiden en aşağı dört bin irili, ufaklı kabilenin bu havalıye geldiğini anlıyoruz (47).

İşte bütün bu kabileler maale seyahat ediyorlardı ve Amazon kadınlar

(46) — *Bunu sade ben söylemiyorum Çok doğru olan bu kanaatin pek çok sahibi var.*

(47) — *Türk Sociologi tetkikleri umumî adı altında neşrine başladığım ve 6 kitap olacak olan eserimde bu babda lüzumu kadar malûmat vardır. Bunlardan birinci kitab olarak "Türklüğün Kökleri ve Yayılışı", basılmıştır. İkinci kitab Oğuz boylarının Anadoludaki etnografyasını göstermektedir. Bunda Oğuzlardan oldukları sarahatle*

da göçmenlerin, yürüklerin, yani Türklerin beraberlerindeki kadınlarından başkası değildir. Bunların diğer miletler kadınları gibi evde oturmayarak kocalarile beraber harb meydanlarında görülmeleri eski akvamı hayretlere düşürmüş ve bu kabil masalların düzülmesine sebep teşkil etmiştir. Başkır, Kırgız ve daha bazı eski safiyetini muhafaza etmiş olan Türk kabilelerinde kadınların hayatını tetkik edersek bunlara hâlâ tesadüf ederiz. Bu habda birçok kitaplar intişar etmiştir.

Bu sade benim fikrim değildir. Mantıkî düşünen ve gören her insan bunu kabul ettiği gibi, gerek eski, gerek yeni müverrihlerin birçoğu da bu fikirde bulunuyorlar. Bize gelince, türklüğü, Türk kadınına tanımak için şunun, bunun fikirlerini almağa esasen muhtaç değiliz. Dünkü İstiklâl mücadelelerinde bile Türk kadınının kahramanlıklarını gördük...

Bunların hüküm ve nüfuzu ellerinde bulundurmakta olduklarına gelince, gerek eski, gerek yeni tariherde pek çok kadın hükümdar gelmiş, geçmiştir. Bunlar gerek doğrudan doğruya, gerek baba, koca ve oğullarını idare etmek

malûm üç yüz küsur kabilenin etnografyası ve tarihi vardır. Üçüncü bitik 3200 bölüntünün etnografyasına hasredilmiştir. Bu kabilelerin sadece isimlerini de "Türk Budun, İl, Ulus, Uruk, Boy, Oymak, Avul, Oba ve soy adları,, ismile bastırduğım küçük bitimde neşrettim. Sosyolojik tetkiklerin hepsi o küçük bitikteki 5200 adın etrafında yapılmıştır. Bunlar imkân buldukça sırasile neşredilecektir. 24 Oğuz basılmağa başlamıştır.

suretile saltanat sürmüşlerdir. Pek u-zatmamak için şurada bunlardan pek maruf olanlarından birkaç isim sayacağım:

Mısır kraliçesi Hatasu ve iki, yahud üç Kléopatras, Asurî kraliçesi Semiramis, Skit Mesagetlerinin kraliçesi Tomiris, Tüdmür - Palmirli Zenubie, İspanyadaki İzabelle, İngi'iz kraliçesi Elizabethe, Wiktorja ve nihayet Felemenk kraliçesi Wilhelmina hep kadındırlar. Türklerde Cengizin anası Ulunyeke, Horzemşah Memedin anası olan Kıpçak yahud Kanıklı kadını Türkân ve daha şurada saymağı fazla gördüğüm binlerce kadın hükümdar buna misal olur, sanırım; çünkü bunlara da hep kadındırlar.. Bunlar gibi Scythe'ler veya bir kısmı kadın kraliçelerle idare edilmiş olabilirler ve bunda hiç bir fevkaâdelik de yoktur.

Strabo da (48) erkeksiz bir kabile, bir şehir, bir memleket olamayacağını söyleyerek bunların göçebe Scythe'ler olması lâzım geldiği fikrini müdafaa ediyor.

Duğas Montbel (49), bu Amazon hikâyelerinin küçük Asyaya Méotides - Paluş Scythe'lerinin akınlarından başka bir şey olmadığını sanıyor.. Esasen bütün konar, göçer akvamın harbe karırlarıyla, çocuklarıyla beraber gittiğini ileri sürerek bu fikrine kuvvet veriyor. Bunların da kocalarıyla beraber göçen Scythe'ler olduğunu ve kadınların harbde erkeklerden fazla şiddet ve kahramanlık göstermiş olduklarını zannetmek pekâlâ kabildir ,diyor.

(48) — XI. bitik; 504. yaprak yüzü.

(49) — Observations sur Iliade, S. 161.

Şurası muhakkaktır ki, Amazonlar hakkında türlü rivayetler veren, en Amazon meraklısı müverrih bile, bunlara muavin olarak Scythe adını zikretmiştir.

Bu rivayetler bize çok kuvvetli bir istinatgâh olmaktadır. Çünkü bunlardan Skitlerin Anadolu'da, gerek aşağı, gerek yukarı Asya denilen ön ve arka Anadolu'da uzun zamanlar yaşadıklarını, mamureler kurmuş olduklarını öğreniyoruz. İyi, kötü bu babda bize bir de başlangıcı ve sonu malûm bir tarih devri veriyorlar. Milâttan 30 asır evelinden onuncu asır eveline kadar bu hakimiyet, zaman zaman yeni yeni akınlarla kuvvetlenerek devam etmiştir.

Bu malûmat, bize gene aynı tarih devrinde Anadolu'da bulduklarını en son ilmî tetkiklerden anladığımız Etilerin de hüviyetleri hakkında sarıh bir iz vermektedir. Akat hükümdarı Naramsine karşı Anadolu akvamının vahdetini temin ederek federasyonun başına geçen Eti prensi Bamba'dan başlayarak, Babil yağması, Mısırın Hiksoslar tarafından istilâsı ve diğer birçok vakayiden sonra Mısırlıların akınlarına karşı bir heyeti müttehede, bir birleşik prenslikler cümhuriyeti kuran Subiluliyama ve oğlu Mürsil ve Hatusil'in ikinci Ramsés'e karşı Suriyedeki müfazzaları en son ilmî tetkikat neticesinde anlaşılmiş olduğu halde, eski rivayetlerle pek âlâ ve tamamı tamamına tevafuk ediyor. İkinci Ramsés'in kitabelerinde pek balapervaz davrandığı ve kendisinden evelki bütün büyük şeylere sahiblerinin ismini kazıtarak kendisinin adını kazdıran bu

hükümdarların Kardeş önünde Etilere mağlûp olduğu muhakkaktır. Hattâ esaretten bile, tanınmamak sayesinde kurtulabilmiştir. Bu ilmî hakikatler eski müverrihlerin, Sésostris'in Scythe'ler önünden kaçmasını anlatmalarıyla pek âlâ tekabül ediyor. Fark şudur: Bir tarafın Eti dediğine, diğer taraf Scythe diyor ve bu da aynı kavim ile karşı karşıya olduğumuzu artık hiç bir delile, ispata lüzum kalmayacak bir sarahatle gösteriyor. Bu, aynı zamanda ilim âleminde Etilerin ırkları hakkındaki şüpheleri de kökünden izale edecektir. Herkes artık bilâ tereddüd tasdika mecburdur ki, Etilerle şu Gargamış, Zencirli, Kadeş, Höyük, Hatusas, Göllüdağ, Gâvurkale ve Karabelde eserleri görülen kavim ile Scythe'ler birdir.

Scythe'lerin Türk olduğu hakkında bizim burada uzun uzadıya delil göstermemize hiç hacet yoktur. Bu babda söylenmiş olanları bütün dünya bilse gerektir.

Etilere gelince; bunlar hakkında umumî malûmat kısaca şudur:

Etiler bütün Anadolu'yu, Suriyeyi 30 uncu asırdan 11 inci asra kadar işgal etmişlerdir. Mısırlıların taarruzlarını durdurmuşlar, kendileri Mısır'a da tecavüz etmişlerdir. Keza Mezopotamya'ya kadar da uzanmışlardır. Babili yağma etmeleri de malûmdur. Etiler birçok kabilelerden mürekkebdiler, ki bunların hepsi, Türk kabilelerinde âdet olduğu veçhile, kendi prensleri, kabile reislerinin idaresi altında müstakildiler. Fakat haricî düşmana karşı birleşiyorlardı. Mısırlıların ağır basan

tecavüzleri karşısında büyük Subiluliyamanın büyük federasyonu kurması buna bir misaldir (50)..

Fikrimce Troie harbi ile Mısırlıların Suriye taarruzları aynı tarihe tesadüf etmektedir. Bu sırada Etiler cenupta çok meşguldüler ve Troie'ya yardımları tam ve kâmil olmadı (51).. Aynı tarihlerde ilk Asurî taarruzlarının da başlamış olması varittir. Bu kadar büyük haricî düşman karşısında Etiler, gerçi mukavemet ettiler, fakat bittabi zayıf düştüler; onları besliyen yeni bir orta Asya akını da imdada yetişemediği için evelâ Troie'yi kaybettiler ve bir asır kadar sonra, M. E. 1100 de Asurî kralı Taglat Phelasarın taarruzlarına dayanamadılar ve cenupta en mühim şehirlerinden olan Gargamış

(50) — Etiler hakkında Muhit mecmuasının (30-31-32) inci nüshalarında Gargamış'daki tetkikatım hakkında yazdığım üç makale ile icmalen malûmat vermiştim. Onda mahazlar da gösterilmiştir. Burada aynı şeyleri tekrara hacet görmedim. Esasen "Eti tarihine medhal,, adı altında hazırladığım mufassal eserimde bu babda bütün malûmat mevcut olacaktır. Burada biz bir Eti tarihi yazmıyoruz, bu bahsi bu sebeble kısa kesmek isterim.

(51) — Maamafih Homère, bu harbde de Etilerin mevcudiyetini çok sarıh olarak söylemektedir. Odyssée'de Ket olarak yazdığı bu ismi Iliade'de Hetiyon- Etiyon olarak yazmaktadır (İl. VI. ez., 396 ve 416. ka.) Yukarıda söylediğim eserimde ve ikinci kitabında Homère'i baştan başa tetkik edeceğiz.

da, garpteki mühim şehirleri olan Troie gibi kaybettiler. Bu zafın en büyük sebebi aralarındaki vahdetin zail olmasıdır. Bu sebeble büyük cumhuriyet parçalandı, şimalî Suriyede ve Fırat havalisindeki Kumükler - Kumanlar da garba hareket ettiler ve aşağı Asyaya yayıldılar. Burada mevcut 12 hükümet bir müddet Kumanların idaresinde kaldı. Bunların idare merkezleri Meonya-daki (Catacécomené) - şimdiki Kula - idi. Kimerlerin tecavüzleri karşısında buradan daha cenuba çekilerek Commana - şimdiki Garipçe Şeref höyüğü - da bir zaman daha yaşadılar.

Friçyalı, Lidyalı, Misyalı, Karyalı, Leleg, Pelasg, Paflagon, Alip, Kilikyalı, İzoryalı, Solim ve sair namlara tanıtmaya uğraşılın akvam, Etilerle aynı ırktan Türanî kabilelerdir. Bunların Scythe'lerden olduklarını Homére Hérodote ve muakkiplerinden sarahatle öğrendik.

Bu umumî mütalea, bahsedeceğimiz Lidya ve diğer memleketlerin umumî tarihlerdeki vaziyetlerini imkân nisbetinde göstermiştir. Şimdi bunları ayrı ayrı ve hususî tarihleriyle göreceğiz.

LİDYA VE LİDYALILAR

Lidya (Lydie - Lydos) hakkındaki umumî malûmat, bu memleketin evvelce Méonie denilen yer olmasından ileri geçemiyor. Yani bu memlekete Lidya denmezden evel Meonya deniyormuş. Daha evel de Asya, Keta - Cataonie denmişti. Bunu kabul etmek için fazla inad göstermeğe lüzum yoktur. Fakat Lidyanın muahharan hüküm sürdüğü bütün memleket, muhakkaktır ki, hiç bir zaman Méonie namile yadedilmemiştir. Meonya bu memleketin sadece bir kısmına denmiştir.

Hérodote (1), Cresus zamanındaki Lidya'yı tahdid ederken, şarkını Halys nehrine kadar dayamaktadır. Strabonun işaret ettiği gibi (2) garben de Ege denizinin sularile yıkanyordu. Maamafih Strabon, ovaları dünyanın en mümbit yeri olan Lidya'yı şimalen Misi, şarkan Firiçya, cenuben Karya ile de tahdit ediyor (3). Fakat Meonya hiç bir zaman bu suretle tahdit edilemez. Muahharan Lidya namını alan Meonya, Cataonie'nin bir parçasıdır. Hiç bir zaman Hermus ile Saystre arasındaki bütün sahaya Meonya denmemiştir. Fakat buraya sonraları Lidya denmiştir. Maamafih şurası muhakkak ki, eski zamanlardaki hudud taksimatı, bugünkü taksimat gibi katî ve noktalarla

(1) — Birinci bitik.

(2) — XII. bitik, 564 ve 571. yy.

(3) — XIII. bitik, 625. yy.
ile bile ölçülemez.

gösterilecek kadar malûm ve bariz değildir.

Şurasını da nazarı dikkate almalıdır ki, Lydie namı altında tanıdığımız hükümet, ilk teşekkülü anında ufacak bir prenslikten başka bir şey değildi. Atyade'lar zamanında - bunların Etiler olduğu nazarı itibara alınırca, hem çok eski bir devre ait olmsı icb eder. hem de bu zamanda Lidya adında bir hükümetin mevcut olamayacağını kabul etmek lâzım gelir - bu hudud herhalde, hattâ yıkıldığı zamanki büyük Lidya

Adını Samî müstevlilerden addedilen (4) Fenike mabudundan aldığı iddia edilen Héraclide'ler zamanında, Lidya ufacak bir prenslik olarak görünmekte idi ve Gediz nehrinin iki tarafında ve Ege sahilinden de hayli geride kalan bir hududa malikti. Bu hududun şarkını ise sağlam olarak tahdide imkân yoktur. Ancak Mermnade'lerden sonra bu hudud genişlemeğe başlamıştır (5). Ve buna nazaran da Meonya ile Lidya hududları tevafuk etmez.

Bugünkü cografyada Meonyanın hududu şöyle tarif edilebilir:

Gedizin kollarından Dümrek çayının her iki sahili, Gedizin aşağı kolu olan Kocaçaya ve garben Akhisardan gelerek Manisa şimali şarkisinde Gedi-

(4) — Radet, *la Lydie et le Monde Grec en Temps des Mermnades*, Paris, 1893.

(5) — Schubert, *Geschichte des Könige von Lydien*, Breslau, 1884.

ze karışan Kumçayına kadar olan arazi Meony idi. Fakat bu arazi daha evelleri Cataonyanın bir parçasıydı. Halbuki Lidya bu havalinin daha garbında kurulmuş ve hayli sonraları bu haveli de hududu içine girmişti. Asıl Lidya Meandre nehrine kadar olan cennetdeki arazi ile İonie hududuna kadardı. Lidyaya evelce Meonya deniyordu, ifadesi bize Lidyalıların Meonlardan olduğunu anlatması itibarile kıymetlidir; yoksa coğrafi bir taksim için istinatgâh olamaz.

Lidyalılara gelince; bu kavim eski müverrihlerin Barbar telâkki ettikleri akvamdandırılar. Hérodote, Candaule'un (Kandavul) karısını çıplak olarak Gygés'e (Giges) göstermesini anlatırken: "Çünkü Lidyalılarda da, bütün barbarlarda olduğu gibi bir adamın çıplak bir kadını...", ve "Gygés Phrygler kiralı Midas'tan sonra Delphes mabedine takdime gönderen ilk barbar hükümdardır.., (6) diyor. Strabon, Lidyalıların Meon denilen soydan olduğunu ve hittanın bir parçasının kendi zamanında Mysie tesmiye edildiğini sarıh olarak söylemektedirler. (7)

O devirlerde Misyalı isimle Meon ismi aynı kavmi ifham ediyordu (8) Şu halde Misyalılar, Meonlar, Lidyalılar birbirlerine merbut ve akraba demektirler.

Maamafih Lidya isminin (Lud) adına benzerliğini nazarı dikkate alan bazı âlimler, bunların Samî ırktan ve Aramîlerden olduğunu da iddia etmiş-

(6) — Hérodote, birinci kitab

(7) — Strabon, XIII. kitab, 268.

(8) — Strabon, XII. kitab, 549.

lerdi (9). Dinî otoritelere dayanan bu müddeiyatın yavanlığını görenler de bu fikri kısmen çürütmek için bu halkın iki (10) hattâ üç kavmin imtizacından doğma olduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu iddiaya göre de Lidyalıların kavmiyetinde iki ayrı ve farklı unsur mevcuttur: Birisi Traque, ki bu aha eskidir ve Meonları temsil eder; diğeri de daha muahhardır ve Aramîlere bağlıdır, Lud ismile tanınmıştır ve Meon adını da istihlaf etmiştir. Son zamanlarda, bunlara Firigyalıları da ilâve etmeğe başlamışlardır, ki bu suretle daha bir müddet geçerse aslına varmak kabil olacağına benzer!..

Eğer Lud kelimesi bir kavmin adını tayinde âmil olursa, o halde Finlerde de bu isimde bir kabile vardır ve onların da aramî olmaları icab eder, sanırım. Fin kabilelerinden birisinin adı da Lüd'dür.. Eğer buna bakarak onları da Samî telâkki etmekte ilim âlemi ısrar ederse, biz bunu da kabulde hiç bir mahzur görmeyiz... Fakat bunun aksi katî olarak kabul edilmiştir.

En eski müverrihlerin beyanatından anlaşıldığına göre, Lidya, Katalıların büyük memleketinin bir parçası üstündeki Scythe ırkından küçük kabilelerden birisinin kurduğu devletlerden birisiydi. Eski müverrihler bunları barbar telâkki ediyorlar. Bunlar zamanlarının en iyi süvarileridirler, uzun kargılarını büyük bir rahatlıkla kullanırlar, hükümdarlarını tamamen Türk - Scythe'ler gibi höyüklere gömerler, (Atys - Atis), Kandavul (Candaule)

(9) — Théodore Mencke, *Lydiaca*, 1843.

(10) — Vivien de Saint - Martin, *Hist. des Desc. Geog. C. II. yy. 168*

ve bunun diğer ismi olan (Myrsil - Mirsil) ve babasının adı olan (Myrsus) isimlerinin tamamen Turanî olması, bunların Samî bir ırktan olamayacaklarına delâlet eder. Bu isimlerle Eti isimleri de aynıyet göstermektedir.

Diğer taraftan bütün Anadolu'da bir (Loda) kelimesi kullanılır. Bu isim saman yığını bir höyük şeklinde toprakla kapayarak vücuda getirilen küçük tepelere verilir; binaenaleh Lid adı ile Lud arasında mevcut olan benzerlik Loda kelimesile de vardır. Bundan başka bu kıralların ilklerinden Aty's'in oğlunun adı da (Lydus) tur ve Lidya isminin bundan gelmiş olması kadar tabii bir şey olamaz.

Şurası muhakkak ki, Lidyalılar, Misyalılar, Karyalılar aynı lisanı konuşuyorlardı. Aynı zamanda bu üç memleket halkı bir mabuda da tapıyorlardı. Karyalıların Jupiterine aid ve Milâs civarında bir mabed gösteriliyordu ki, orada Misyalılar ve Lidyalılar, Karyalıları akraba ve müttefik olarak takdis etmişlerdi Onlar diyorlardı ki, Lyddus, Mysus, Cares'in kardeşleridir ve bunun içindir ki, onlar aynı mabede hizmet ve hürmet ediyorlar. Karyalılarla aynı lisanı konuşan başka milletler de vardı (11). Bu ifadeden de anlaşılan, bütün aşağı Asyada Karyalıların konuştuğu dilin muhtelif lehçeleri kullanılıyordu. Tıpkı bugün olduğu gibi.. Lidyalılar da bu dili konuşuyorlardı ve Karyalılarla akraba bir kavim idiler .

Karyalıların asılları hakkında söy-

(11) — Hérodote, birinci bitik. Eski zamanlarda din birliği ırk birliğine de delâlet eder.

lenen sözler de bunların barbar olduklarından ibarettir. Fakat biz Cares - Kares kelimesinin türkçe (Kara) kelimesinin aynı ve tamamen kendisi olduğunu anlamak için kimsenin delâletine muhtac değiliz.

Türkçede, Kar, Kara, Karalı, Karalar, Karaca - lar adlarında bir takım kabileler vardır ve bunların bir kısmı hâlâ aşiret şeklini muhafaza ederler. Anadolu'da bunlardan pek çoklarına tesadüf edildiği gibi, şarkî İranda da bilhassa Karalar ve Karacalar anda iki büyük aşiret vardır.

Bugün mevcut olanların eskiden de var olduklarını kabul etmek lâzımdır. Bunlar on asır evel bu haveliye nasıl gelmişlerse - bleki de bu geliş daha eskidir - en eskiden de öylece gelmiş olabilirler. Kimbilir, ihtimal ki bugünkiler hâlâ o eskilerdir, onların torunlarıdır.

Lidyanın iptidası pek karışıktır Homère zamanında bu devlet olmadığı için ondan istifade etmek kabil olamıyor. Hérodote'da bunlardan katî olarak bahsetmiyor

Burada Asurî kiralı Ninus'un oğlu Argon - Agronun bir hükümet tesis ettiği de rivayet edilmektedir. Bu babda Hérodote'un beyanını bize katî bir itsinatgâh olacak şekilde değildir. Maamafih, Héraclide'lerin Suriyeli bir sülâle olduğu kadar olmaması da varidirdir. Bu hususta katî hiç bir fikir ileri sürülemez Zaten Suriyeli olmak irkî mana ifade etmez, orada Skit - Türkler de vardı.

Lidya isminin menşei gibi, bu hükümetin teessüsü hakkındaki malûmat da pek karanlıktır. Milâttan evel yedinci asrın bidayetinden itibaren bu kı-

rallığın tarihine katı ve inanılır olarak vakıf olabiliyoruz. Bazıları sekizinci asra da çıkarmaktadırlar.

Héraclides'lerin Sami olduğu ve familya isminin de Héracles - Sandon'dan alınmış olduğunu Hérodote da söylemektedir. Diğer taraftan ikinci bir rivayet olarak da bunların Héracles ile bir esireden doğmuş olduklarını söyler.

İlk Héraclides kırılları etrafında malûmat pek azdır. Son kırıllar arasında "Ardys,, (766 - 730), "Mélés,, (730-716), "Myrsos,, (716 - 705), ve "Candaule,, (704 - 687) isimleri malûmdur. Bunların hepsi "Atys,, lakabını taşıyorlardı.

Her halde Héraclides'ler arasında Atys isminde bir hükümdar vardır. Muahar Lidya kırıllarından Aliate'in Ale Attys olduğunu da Hérodote'den öğreniyoruz. Demek ki "Sadyate,, da "Sady Attys,, tir. Bundan başka Crésus'un - bu ismin de Karasu gibi bir şey olduğunu zannediyorum(12)-de Atys isminde bir oğlu vardı. Bu Atis isimleri Eti - Atri isimlerinin tamamile aynidir.

Héraclides'lerin sonu olan "Candaule - Kandavul,, yahud "Myrsil-Mirsil,, (13) Hérodote'un birinci bitiğinin

(12) — *Balıkesir havalisine verilen ve nisbeten yeni bir isim olan Karasi adının da Kara İsa'dan gelme olduğuna pek inanmıyorum. Bu isim etrafında tetkikat derinleştirilmelidir.*

(13) — *Eti kırıllarından ve Subiliyamadan sonraki prenslerden iki tane Mürsil vardır. Lidya ve Eti prenslerinin aynı adları taşıyanları çok dikkate deys yeridir.*

de uzun uyadıya anlattığı gibi, karısını pek sever ve onu dünyanın en güzel kadını addedermiş. Bu kadının güzelliğini tasdik ettirmek üzere onu kumandanı ve "Dascyle,, in oğlu "Gygés - Giges,, e göstermek istiyor. Onu karısı ile beraber yattıkları odanın kapısının arkasına saklıyor. Kadın yatmak için soyunduktan sonra bunu anlatıyor; kocasına bir şey söylemediği halde çok kızıyor. Sabah, Kandavul çıktuktan sonra Giges çağırıyor, ona, ya ölümü, yahud kocasını öldürerek kiral olmağı teklif ediyor Giges ilk hamlede korkuyor; fakat sonra kiralı öldürmeği kabul ediyor. Kraliçe onu, bir akşam evel Kandavul'un sakladığı yere gizliyor ve kiral uyuduktan sonra çıkararak eline hançeri veriyor ve kiralı öldürtüyor.

Gygés, Marmnades'lardandır. Bunlar, Lidya cenubundaki Küçük Menderes havalisinde hüküm sürüyorlardı İdare merkezleri Teira - Tire idi.

Öyle zannediyorum ki, gerek Meonya, gerek bunun cenubu garbisindeki muahharan Lidya namını alan Héraclides'ler hükûmeti ve gerek daha cenubdaki Mermnades'lar prensliği Eti ve daha sonra Kuman devletinin tâbi veya müttefikî ufak prensliklerdi.

Sekizinci asırda, Cimber - Kimerlerin istilâsı Anadoluyu karmakarışık etti (14)..

(14) — *Kimerlerin ismini pek çok membalarda görüyoruz: Ahti atik bulara "Gomer,,; Hérodote "Cimber,,; Asuriler de "Gimirri,, diyorlar. Bunlar bizim Kimer olarak tanıdığımız büyük bir Türk kabilesidir. Anadolumuzda hâlâ bunların bakayası olanlar vardır.*

Bu istiladan evel, büyük Eti imparatorluğunun Asuri istilâsı altında, şark büyük ilinin büyük şehirleri olan Kadeş, Gargamış, Kuşşar - Kusdar? - harabelerinin Samsat şimalinde, Adıyaman kazasının Kusan - Belviran köyleri civarında ve Fırat nehrine hâkim bir mevkide olduğunu kuvvetle tahmin ediyorum - gibi şehirlerini kaybeden Eti kabilelerinden Kumanlar, kısmen şimalde, kısmen de garba hareket ederek aşağı Asyaya geldiler ve idare merkezlerini Catacécomene - bugünkü Kula kasabası - şehrinde kurdular. Daha cenupta, Kestel gölü cenubu garbisindeki Comana - Komana adındaki şehrin de bunların Kimer istilâsından sonraki makarları olduğu muhakkaktır.

Bu kumanlar, on birinci asırdan sekizinci asra kadar garbî Anadolunun bugünkü Ankara, Eskişehir, Afyon, Manisa, Muğla, Aydın, Antalya vilâyetleri olan aksamında bir devlet kurdular. Bu devletin idaresi de tıpkı Etilerde olduğu gibi, birçok kabilelerin reisleri tarafından idare edilen prensliklerce temin ediliyordu.

Sekizinci asırda başlayan Kimer istilâsı, bu havalie kadar uzandı ve Türk kabilelerinin akınlarında daima olduğu gibi, Kumanları da yerlerinden çıkardılar. Kumanlar bu istilâ karşısında Katakekomana'yı terkederek cenupta-

Bunların türkçe isimleri: Kimer — Kemer - Kömer - Kemir - Kumar ve daha bunlara benzer bir takım isimlerdir. Bu isimleri Anadolu coğrafyasında hâlâ bir çok yerlerde görmekteyiz. "Ülkü,, mecmuası, şubat 1935 sayı 24 S. 427 - 435 "Kimerler,, makalesine bak.

ki Komanaya çekildiler. Bu sırada Héraklides'lerle Mermnades'lar birleşmek lüzumunu his ettiler ve müştereken düşmana karşı koymağa çalıştılar. Mermant prenslerinden eski Gyges, eski Dascyl, genc Dascyl isimleri malûmdur.

Bunlardan sonuncusu, yani Gygés - Giges, Candaule - Kandavul ile birleşti ve onun majordomu, kiral muavini, saray nazırı ve ordularının kumandanı oldu.

Kimerler, Karadenizin şimalindeki arazide oturuyorlardı. Buraya orta Asyadan gelen yeni bir Scythe istilâsı bunları yerinden oynattı ve daha garba hareket ederek Tuna boylarına geldiler. Buralarda da duramadılar ve bu büyük suyu atlayarak, Balkanlara indiler. Bütün Balkanlara ve Trakyaya yayıldılar. Esasen buraları kısmen ve ekseriyetle çok eskiden gelmiş ve boyuna gelmekte devam etmiş olan Scythe'ler tarafından yurd tutulmuştu. Bunlardan bir kısmını da beraberlerine alarak Bosphore'u geçtiler ve küçük Asyaya girdiler. Karadeniz sevhilini, Ege mmtakasını bir fırtına gibi istilâ ve kısmen tahrib ettiler. Anadolu dahiline girerek Halys nehrine vardılar ve bu nehri de geçerek Fırat boylarına doğru ilerlemeğe başladılar. Buralarda o zaman Asuriler vardı. Asuriler bu yeni ve müthiş müstevlileri karşıladılar ve müşkülâtle geri döndürebildiler. Bunda Anadolunun bütün seknesinin hizmeti olduğu inkâr edilemez

Kimerler, Asurilerin müdafaası karşısında tekrar Halysi atlayarak bu nehrele Sangarios nehri arasındaki kadim

Firigya ce Paflagonya arazisine yayıldılar ve Midasın ülkesinde yerleştiler. Aynı zamanda tekrar garba dönerek Misya ve eski Troie arazisine de yerleştiler. Sardes'i de yağma ettiler. Bazılarına göre iç kaleyi alamamışlardır. Fakat bazı rivayetlere nazaran almışlarsa da kalelerde oturmasını bilmediklerinden terketmişlerdir. Her halde bunlar yerleşmek için yurd arayan Türkler oluşuna nazaran, kaleyi almış olsalardı, pek âlâ yerleşebilirlerdi. Fakat almadılar. Edremit şimalinde Antandros'ta yerleşmesini bilenlerin Sardes'da yerleşmemeleri için mantıklı hiç bir sebep gösterilemez. Hem bu gibi Türk kabileleri her yerde yerleşmek ve ikamet etmek kabiliyetini her zaman göstermişlerdir.

Bu Kimer istilâsı sıralarında Gygés, Candaule'a büyük hizmetler etti. Bu suretle onun dostluğunu kazandı.

Yukarda Hérodote'dan aldığım kiralichenin çıplak olarak gösterilmesi hikâyesi ihtimal ki tamamiyle masaldır ve vaka belki başka surette cereyan etmiştir. Kraliçe Tudo ile Gygés arasında bir sevdâ, Candaule'un telef edilerek ortadan kaldırılmasına bir sebep teşkil edebilir.

Her ne suretle olursa olsun, Candaule, Gygés tarafından telef edilmiş ve onun yerine bu Mermnad geçmiştir.

Lidyalılar bir katilin kiralılığına razı olmamak istediler; fakat araya mabudlar karşısınca razı oldular.

Gygés 49 yıl kiralılık etti. Evvelâ müstevli Kimerlere karşı amansız bir mücadele açtı. Troie cenubunda Antandros'ta yerleşmiş olan Kimerleri oradan çıkardı Asuriler,le, bir takım he-

diyeler vermek suretile anlaşarak Kimerlere galebe etti. Kimerler Friçyada yerleşerek büyük kiral yolunu kesiyorlardı. Bunların tecavüzleri karşısında ticaret hemen tamamen durmuş gibiydi. Asurî yardımı bunların defî hususunda çok faydalı oldu. Fakat bu millet Gygés üstündeki tesirini his ettirince, Mısırlılarla ittifak ederek Asurilere karşı hareket etmeği muvafık buldu. Asuriler buna karşı Kimerlerle Karaları (Cares) tahrik ettiler ve bu iki düşmanın iki taraflı hücumuna mukabele etmek istiyen Gygés (652) M. E. telef oldu. Yerine oğlu Ardys, bir Asurî tâbii gibi geçti Memleketi müstevlilerden kurtardı ve hudutlarını tevsiye başladı. Halefleri "Sadyattis,, (615-610) ve "Aleattis,, (610-561) hep hudutlarını tevsi ve memleketi kuvvetlendirmekle meşgul oldular. İonien şehirlerini tamamen idareleri altına aldılar. Aleattis'in iki karısı varmış. Birisi Karyalı - yani Karalar büyük ilinden - , diğeri İonyalı imiş. Karyalıdan Crésus, İyonyalıdan da Pantaléon adında iki oğlu olmuş. Aleattisin vefatında Karyalı partisinin kuvvetine dayanarak Crésus babasının yerine geçmiş ve kardeşile İyonya partisini mahvederek devletin idaresini eline almış. Aleattisin mezarı olduğu söylenen höyüğün topraklarını ecirlerle vücutlarının ticaretile geçinen kızlar çektiler. Fakat kadınlar erkeklerden daha çok çalıştılar ve daha çok iş yaptılar. Bu mezarın çeversi bin adım, genişliği de takriben 400 adım gelirmiş. Görülüyor ki defin merasimi hakkında sarahat vardır ve Bintepele duruyor.

Aleattis zamanında Scythe'ler se-

bebiyle Lidya ile Medyanın arası açıldı. Cyaxares kendisine itaatsizlik ve sonra da Lidya ile itica eden Scythe'lerin iadesini istedi. Aleattis vermedi. Bu yüzden iki devletin arasında harb ilân edildi. Muharebe beş sene sürdü. Bu harplerde bazan Lidyalılar; bazan da Meydalılar galip geliyorlardı; fakat bu galebe hiç bir taraf için de tam olamıyordu. Altıncı yıl ve defa iki devletin ordusu karşılaşarak muharebe ederken, güneş tutuldu. Her taraf gece gibi karanlık oldu. Bittabi bu karanlıkta muharebe edilemedi. Muhamat tatil edildi ve iki taraf da bundan korkarak müsâlâha yapmağa karar verdiler. Aleattisin kızı "Ariane,, nın Keyahsarı oğlu "Astiages,, ile evlenmesine karar verilerek sulhu yapıldı ve bu izdivaç da yapıldı. Artık iki devlet bu sihrî akrabalık hasebile eski düşmanlığı tamamen unutarak dost oldular.

Crésus (561-546) kiral olduğu zaman (35) yaşında idi. Yunanistana tecavüz etmek istedi. Bunun için istişare ettiği akıllı adamlardan Priene'li "Bias,, ile Mitylen'li "Pittacus,, , onu, ordusu pek kuvvetli ise de, donanması olmadığı için deniz üstünde bunların iyi harbedemeyeceğini ve bilhassa sivarisinin tefevvukunu gösteremeyeceği için mağlûb olmasının daha muhtemel olduğunu belki ordusunun mahvolacağını söyleyerek fikrinden vaz geçirdiler.

Crésus - Krezius, Likya ve Kilikya hariç olmak üzere aşağı Asyadaki bütün milletleri Lidyalılar gibi kendisine tâbi etti. Friçyalılar, Misyalılar, Maryandinler, Bitinyalılar, Karalılar, İ-

yonyalılar, Doridliler, Pamfilyalılar gibi milletlerin de kiralı oldu (15). Onun kuvvet ve nüfuzunu gören pek çok hükema, âlimler ve akıllılar Sardes'e geldiler. Yunan vazî kanunu Solon da geldi. Servet ve kuvvetinden mağrur olan Crésus, herkes gibi buna da çok misafirperverlik gösterdi ve ona bir gün bütün hazinelerini, emvalini gösterdikten sonra dünyanın en bahtiyar adamını tanıyıp tanımadığını sordu. Solon, sorgudaki kastı anlamakla beraber, anlamamış gibi davranarak: "Evet, dedi, Tellus'tur. İyi evlâtlar yetiştirmiş, torunlarını sevmiş ve ihtiyarlığında memleketine saldıran düşmanlarla muharebe ve onlara karşı vatanını müdafa ederken zafer kazanarak yaralanmış, ölmüştür. Atinalılar da onun mezarına, en vatanperver olduğunu yazdıkları bir mezar taşı dikmişlerdir.,,

Crésus bundan başka bahtiyarları tanıyıp tanımadığını sormuştur. Solon buna da: "Evet, cevabını verdi. Bunlar da "Cleobis,, ve "Biton,, isminde iki kardeşiler.,,

Crésus bu cevabı alınca "Behey misafirim, bu kadar servet ve iktidarım la benim hiç de mi bahtım yok?, diyor soruyor. Solon da: "Sen gerçi çok zengin ve kuvvetlisin, fakat henüz hayattasın. Senin bahtiyar olup olmadığını kestirmek şimdiden mümkün değildir İhtimal ki bunların hepsini kaybedersin..., cevabını vermiştir.

Filhakika Crésus'ün bahtiyarlığı uzun sürmedi. Grésus'ün iki oğlu vardı.

(15) — Aşağıda Atis'i öldüren Frigyalı hikâyesi bu fıkraya uymuyor.

Birisi dilsizdi, hiç bir işe yaramazdı. Fakat öteki, zamanının bütün meziyetlerine malik bir gençti ve adı "Atys,, di. Gördüğü bir rüyadan oğlu Atys için teşeuim ederek onu evlendirdi ve her türlü silâh işinden menettiği gibi yanına da silâhli adam bırakmaz oldu.

Bu sıralarda idi ki, Frigi hükümdar ailesinden birisi bir cinayeti hasibile memleketinden çıkmağa mecbur olarak Sardes'e gelmişti (16) Crésus onu çağırarak kim olduğunu ve niçin memleketinden uzaklaşmağa mecbur kaldığını sordu O adam cevap verdi: "Benim adım Adraste'dir. Babam Frigya kiralı ve Midasın oğlu Gordios-tur. Kazaen kardeşimi öldürdüm. Bunun için vatanımı terketmeğe mecbur oldum., Grésus bu adamı hüsnü ka bul etti; Lidya'da kalmasına izin verdiği gibi, sarayına da kabul etmeğe başladı.

Bir müddet sonra Olympos'ta bir yaban domuzu türedi ve halka çok zarar verdi. Bunu bir türlü öldüreme diler. Grésus'e müracaatla çok muktedir bir avcu olan oğlunu göndermesini istediler. Crésus, Atys'i Adraste'nin refakatinde gönderdi. Bu bedbaht adam, domuza attığı mızrakla ve kazaen Atys'i de öldürdü... Cenaze merasiminden sonra Adraste de Atys'in mezarının üstünde intihar ediyor Bu hakikat çok feci vakadan sonra, Crésus uzun zaman matem tuttu ve hiç bir işle meşgul olamadı. Fakat zamanla teessürü hafifledi.

Bu sıralarda Medya kiralı Astiyag, torunu olan Keyhusrev - Cyrus tara-

(16) — Crésus'un Frigya istilâsı bu vakdan sonr olmuş olmalı...

findan düşürülmüş ve şarkın bu büyük devletine yeni bir idare kurulmuştu Astiyag ile Crésus arasında dostluk olduğu gibi, karabet de vardı. Onun bu suretle devrilmesi, Krezüste memleket endişesi de uyandırdı. Bu sebebler birleşince Parslarla harb etmek icab etti.

Hérodote, burada Medyanın teşekülünü anlatır. Asurî tazyiki ve esareti altında iken Déjoces - Cemşit bir devlet kuruyor, 53 sene saltanattan sonra vefatında yerine oğlu Pharaortes kiral oluyor. Bu adam Medya tac,yle iktifa etmiyor, Perslere harb açıyor Medyalılar Asurîlere de harb açıyorlar. Saltanatının yirmi ikinci senesinde Asurîlerle harb ederken ölen Pharaortes'un yerine oğlu Cyaxares geçiyor. Bu prens büyük bir kuvvet sahibi olmuştur. Halys nehrine kadar bütün yukarı Asyayı istilâ etmiştir. Aleattisle harb ederken güneş tutulan prens de budur. Asya akvamını ilk defa olarak vilâyetlere taksim etmiştir. Bu kiral babasının intikamını almak için Asurîlere hücum ettiği zaman, Medya Scythe'lerin taarruzuna uğruyor. Bu Scythe'lerin kiral ve kumandanları Protothias'ın oğlu Madias'tır. Bunlar Avrupadaki Kimerler tarafından Asyaya sürülmüşlerdi. Medyalılar Scythe'leri karşıladılar; fakat mağlûp olarak Asyadaki nüfuzlarını kaybettiler. Scythe'ler bundan sonra bütün Asyayı zaptederek Suriyeye indiler ve Mısır'a gittiler. Bu sırada Mısırda Pasammetichus kiralıydı. Scythe'lere karşı iyi hareket etti ve onların Mısır'a girmelerine meydan vermedi. Scythe'ler dönüşte Ascalon'dan geçtiler. Venus Vrani mabedini tahrib ve yağma

ettiler. Bu, Venus namına olan mabed-lein en eskisi idi. Mabude, bu yağmayı yapanlara bir ceza ve mukabele olmak üzere kadın hastalığı gönderdi. Yirmi sekiz yıl Scythe'ler bütün Suriye ve aşağı - yukarı Asyada yağmacılık yaptılar ve en sonra Medlerin hileleriyle kuvvetlerini kaybettiler. Keyahsar da tekrar yukarı Asyada hüküm sürmeğe başladı, Ninus'un şehrini zaptetti, Babilonyanın bir kısım arazisini istilâ etti. Keyahsarın müddeti saltanatı 40 senedir. Yerine oğlu Astiyag geçti (595 - 560).

Astiyag gördüğü bir rüyadan teşeuim ederek kızını Medyalı bir beyle evlendirmek istemiyerek, Medyalılarca hakir görülen, şerafetçe geri telâkki edilen bir parsa verdi. Kız ilk senede bu kocası Cambyses'den gebe kaldı. Babası bunu haber alınca kızını geri getirtti. Çocuk doğunca onu alarak öldürtmek üzere veziri Harpagus'a verdi. Harpagus da aynı emri vererek çocuğu bir çobana tevdi etti. Çoban avdetinde karısının ölü bir çocuk doğurduğunu görerek bunları biribirile değiştirdi, ölü çocuğu dağa bıraktı ve verdiği çocuğun ölmüş olduğunu Harpağa bildirdi. Harpağ cesedi bir adamı vasıtasıyla tetkik ettirerek çocuğun ölmüş olduğuna kanaat getirdi ve kirala da o yolda malûmat verdi. Fakat çobanın evinde kalan çocuk büyüdü. Ona Cyrus adını verdiler. Çocuklar oynarken onu kiral yaptılar, o da emirlerini dinlemiyen Medya beylerinden birisinin oğlunu dövdürdü. Bu hali Astiaga şikâyet ettiler. İş meydana çıktı. Gâhinler Cyrus'un çocuklar tarafından kiral intihab edilmesile rüyanın hükmü geçtiğini söylediler ve bu

suretle ölümden kurtuldu. Onu ana ve babasının yanına gönderdi; fakat Harpag'dan fena bir intikam aldı. Harpaga çocuğunu kestirdi, pişirtti ve yedirtti. Harpag da bunun intikamını onun devletini Cyrus'e teslim etmekle aldı. Evvelâ kirala hiç kin beslediğini hissettirmede, fakat sonra Cyrus'ü teşvik ve ona karşı kumandasında gönderilen orduyu ona teslim ederek Astiyagdan intikam aldı. Astiyag bizzat bir ordu ile Cyrus'e karşı hareket etti-se de mağlûp oldu ve esir edildi. Cyrus büyük babasına fenalık yapmadı; onu ecelile ölünceye kadar muhafaza etti.

Crésus Medyanın devrilerek yerine bir Pars devleti kurulduğunu hiç sevmeydi. Dost bir kiral yerine günden güne kuvvetlenen bir hükümdarın varlığı onu korkuttu. Daha kuvvetlenirse kendisine de zararı dokunacağını takdir etmiş olmalıdır. Bunun için Cyrus'e harb açmak istedi. Fakat evvelâ Gâhinlere müracaatla fikirlerini sormak istedi.

O zamanda mabudlarla istişareler yaparlardı Mühim gördükleri işleri sormak için takdimeler, hediyelerle pek uzak yerlerden maruf mabetlere giderek suallerini sorarlardı. Bu mabedlerin Gâhin ve Gâhineleri sorulan suallere müphem cümlelerle cevap verirdiler. Delphes'de Pythie denilen Gâhine içinden dumanlar çıkarak ona tam bir sayıklama veren bir çukurun üstüne konan üç ayaklı bir iskemleye otururdu. Sorulan suale cevap yerine inler, telaffuzları anlaşılmiyan sadalar çıkarırdı. Bunları rahipler tercüme ederlerdi. Ekseriyetle bizzat Gâhinler müphem kelimelerle cevap ve-

rirlerdi ve bunlar birer muammaya benzerdi. Anlamak kabil olamaz ve ya ters anlaşılırdı. Yunanistanda en maruf mabed Delphes'deydi. Ege sahilindeki şehirlerde de meşhur mabetler ve Gâhinleri vardı. Efez, Milet, Didim mabedleri pek meşhurdur.

Gresus'de Delphes mabedine çok kıymetli hediyelerle bir heyet göndererek Cyrus'e harb ilân edip etmemesi hakkında mabudların fikrine müracaat etti. Birincisinde şu cevabı aldı:

Korkunç, sonsuz denizleri tanım
Allahlar gibi kumlarının sayısını
da bilirim

Hiç söylemeyenin konuştuğunu
işidiyorum

Gizli hiç bir şey yoktur ki benim
için bir sır olsun

Şimdi benim gözlerimin önüne
geliyor.

Bir kuzunun eti kaplumbağa ile be-
raber

Uzaklarda kasden pişiriliyor

Kapalı ve tunçtan bir kabın içinde..

Bundan sonra ikinci bir müracaat
daha yaptı. Ona da şu cevabı aldı:

Medyada bir katır hüküm kurduğu
vakit,

Ey Lidya prensi metin olmağa dik-
kat et

Yukarıdan aşağı in, Hermus sahili-
ne kaç

Hiç şüphe etme ki seni takib ede-
ceklerdir.

Bunda, Medyada bir katır hüküm-
dar olduğu zaman kendisine felâket ge-
leceğini, fakat bunun imkânı olmadı-
ğını düşünen Cresus, müsterih olmak-
la beraber, gene şüphesini izale ede-
memiştir. Gresus katır kelimesinin
melez demek olduğuna dikkat edeme-
mişti. Bu keyhusrevin Medyalı bir
ana ile Farisî bir babadan doğma me-
lez olduğuna işaret etti. Halbuki Gresus
bunu doğrudan doğruya katır olarak
anlamıştı. Maamafih bir daha müracaat
etti; bu sefer de şu cevabı aldı:

Lidya prensi Cresus bilmiyor

Bu dünyada işler neye müncer o-
lacak

Temenni ve duayı kes ki, Allah
seni tesliye ediyor

Oğluna konuşma veriyor

Onun konuşmağa mecbur olduğu
gün korkulu gündür

Ve senin saadetinin sonu olacaktır.

Bu müphem cevab Cresus tarafın-
dan bütün bütün ters anlaşıldı. Oğlu
dilsizdi. Hiç bir zaman konuşmamıştı.
Gene konuşmasına imkân yoktu.

Binaenaleyh kendisinin korkması
için, olmayacak şeylerin vukuu lâzım-
dır. Demek ki, çekinecek bir şey yoktu.
Cyrus'la harb etmeğe karar verdi.

Ispartalılara ittifak teklifi için se-
firler gönderdi. Fakat Ispartalılar
komşuları "Tege,, lerle meşguldüler,
harb halinde idiler, bu sebeble hareket-
leri gecikti (17).

Sandanis isminde bir Lidyalı Kre-

(17) — Bu ismin 24 Oğuzlardan Te-
ke adına benzerliğini dikkate arz ede-
rim. Bu kabil kelimeler artınca, in-
sanda şüpheler artıyor.

züse bu harbi yapmaması için nasihat
etti: "Muharebe etmek istediğin kavim
vahşidir, deriden başka giyecek, etten
başka yiyecek bilmez ve bulamaz; sa-
de şu içer, şarabın adını bile duyma-
mıştır; incir, üzüm yememişlerdir.
Böyle fakir bir millete galib gelersen
ne kazanırsın? Fakat onlar bizim mem-
leketimizin servetlerini bir defa öğre-
nirlerse, daima bize hücum ederler.,
demiş, fakat Cresus'ü ikna edememiştir.
O bunlara kulak asmadı, harbe gir-
di, felâkete de uğradı..

Lidya ordusu zamanının en iyi or-
dusu idi Mızrakla harb eden en iyi
şövalyelerden tereküb ediyordu. Cre-
sus bu ordu ile Halys nehrini geçti.
Kapadokyaya girdi. Memleketin en iyi
müstahkem mevki olan ve hemen
Pont - Euxen sahilindeki Sinoba kadar
uzanan dağlık arazide bulunan "Pterie,,
karşısında (18) ordu kurdu. Şehri
muhasara etti ve az bir zamanda eline
geçirdi. Syrus bunu haber alınca or-
dusunu topladı ve Cresus'ün karşısı-
na çıktı. İki ordu Pteryada karşılaşa-
rak harbettiler, akşam oldu, iki taraf-
tan pek çok adam öldü; fakat iki taraf
da katî bir galebe kazanamadı.

Cresus'ün ordusu mırıldanmağa baş-
ladı. Çünkü Cyrus'un ordusu onlara
nisbetle çok kalabalıktı. Cresus müt-
tefikleri olan Mısır ve Babil kırılların-
dan yardım istemeği kararlaştırarak

(18) — Bu şehrin yeri tamamen katî
olarak sabit değildir. Bazıları Çorum,
bazıları da Büyük Nefesköy olduğunu
söylerler. Bir aralık Hatusa'nın da
Pterion olduğu söylenmişti. Fakat
bunun aslı bulundu. Şimdi bu iki mev-
ki arasında hangisi olduğu katî olarak
isbat edilememiştir.

Sardes'a döndü. Müttetiklerine sefir-
ler gönderdi.

Cyrus zamanının adetine tevfikân
kışlağa dönmedi ve Lidya arazisine
girdi. Dardes civarına kadar ilerledi.
Cresus bu haberi alınca elinde kalan
askerlerini topluyarak ona karşı yürü-
dü. Gyrus uzun mızraklı Lidya sü-
varilerinden ürküyordu. Bunlara karşı
bir tedbir bulmak için Harpag ile isti-
şare etti ve ordusundaki bütün binek
ve nakliye develerini topluyarak bunla-
ra askerlerini bindirdi ve Lidya süva-
rilerine karşı sevketti. Lidya süvari-
lerinin atları bu develerden ürkerek
kaçtılar. Lidyalılar yaya cengine ine-
rek kahramanca çarpıştılar ve bunun
içni de pek çok telefât verdiler. Niha-
yet Sardes'a sığınmağa mecbur kaldı-
lar. Parslar Sardes'ı muhasara ettiler.
Cresus bu muhasaranın hayli uzun sü-
receğini tahmin ediyordu. Yunanis-
tandan imdat istedi. Fakat oradan is-
tediği yardım gelemeden Sardes 14 gün
içinde Parsların eline geçti.

Sardes, zamanının en müstahkem
mevkilerinden biridir. Fakat dağa is-
tinat eden tarafa bir pateka vardır ki,
burası kimsenin aklına gelmediği hal-
de şehri tehlikeye düşürüyordu. Cyrus
kaleye ilk çıkacak olana büyük mü-
kâfat vadetmişti. Mardinli "Hyrea-
des,, isminde bir asker kasketi düşen
bir Lidyalı muhafızın dağ tarafındaki
bu dar yoldan kolaylıkla çıkarak kale-
ye girdiğini gördü. O da bu yolu ta-
kib ederek kaleye girebileceğini dü-
şündü ve bazı arkadaşlarıyla beraber ö-
ne geçti ve arkalarından da diğer as-
kerler geldi ve şehir bu suretle düştü.

Kargaşalıkta bir düşman askeri kı-
ral olduğunu tanımadan Cresus'ü öl-

dürmek üzere iken dilsiz oğlu çok fazla heyecana tutularak: "Cresus'ü öldürme,, diye bağırды ve bu suretle babasının hayatının kurtulmasına sebep olduğu gibi mabudun Gâhin vasıtasile vermiş olduğu cevab da yerini buldu.

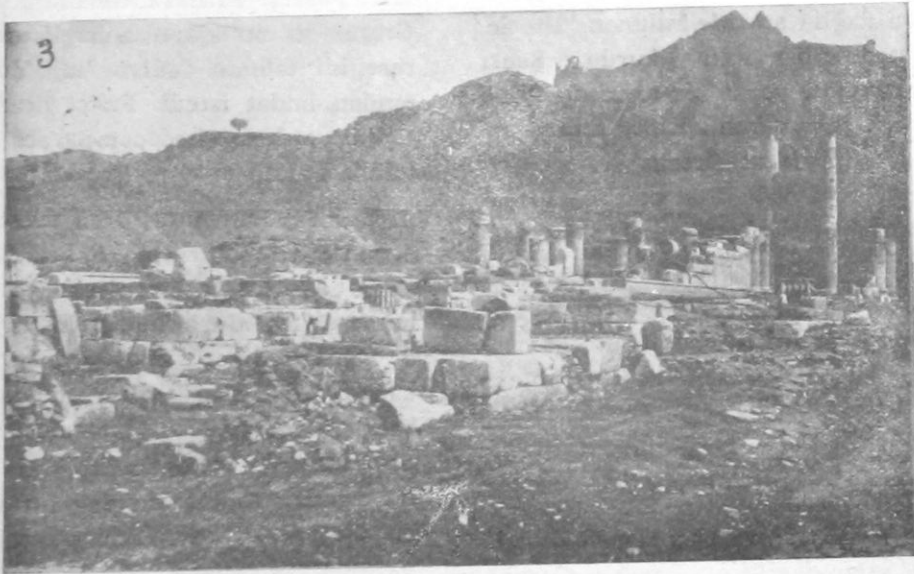
Cresus düşmanına esir olmuştu. Cyrus onun kendisine karşı hiç de hüsnü niyet beslememiş olmasına fena halde kızdığı için onu bir odun yığını üstünde yakmak istedi. Fakat, Cresus Solon'un sözlerini hatırlıyarak:

— Solon.. Solon.. diye bağırды. Bunun aslının izahı Cyrus'ü merhamete getirdi ve Cresus'ü yakmaktan vazgeç-

ti, onu beraberinde bir müşavir gibi muhafaza etti (19).

Artık yukarı Asya gibi, aşağı Asya da İranlıların istilâsı altına düşmüştü. Lidya mutavaat etmiş olan Yunan muhacirlerinin bütün şehirleri de İran idaresine düştü. Bütün Yunan-Medya harblerinin imtidadınca bu diyar da Satraplar tarafından idare edildi ve ancak iki asır sonra, İskender tarafından bu istilâdan kurtarıldı. Büyük İskenderin vefatında bu havalı de yeni kırılların idaresine geçti. .

(19) — *Bütün bu kasmr Hérodote'dan ve birinci bitğinden hülâsa ediyorum.*

Resim: 1

Sardes harabelerinin genel görünüşü.

SARDES — SART

Sardes, Lidyanın teşekkülünden sonra veya biraz daha evvel tesis edilmiştir. Bu şehrin ilk kurulduğu tarih ve müessisi hakkında hemen hiç bir esaslı malûmat yoktur. Daha eski zamanlarda, Meonyanın en kalabalık şehirlerinden olarak "Hydée,, adında bir şehirden bahis geçmektedir

Sardes ismini evvelâ Kimerlerin istilâsında görüyoruz. İhtimal ki bu şehir ilk "Ati-Atyades'lar,, tarafından tesis edilmişti. İsmi "Shardana,, dan gelmiş olması rivayeti de vardır. Ben Sardana'nın bir kabile adından ziyade bir kültür adı olması ihtimalini daha kuvvetli buluyorum. Eğer bu isimde bir kabile mevzuu bahsolacak olursa (1) o, doğrudan doğruya Sart'tır.

Filhakika, Sardes, bu havalinin en mühim ve en büyük bir ticaret merkezi idi. Efezden, İzmirden gelen sahil yolları bu şehirde birleşir ve sonra Frata kadar giden maruf "Kıralyolu,, şarkla garbın ticaretini temin ederdi. Sardana kelimesinin ticaret anası addedilen bir mabut adından gelmiş olması ihtimali de bundan ileri gelmektedir. (Sipyle) deki kayaya mahkûk ka-

(1) — Schubert, *Geschichte des könige von Lydien, Breslau, 1884, ve: Radet, La Lydie et le Monde Grec en Temps des Mermnades, Paris, 1893.*

dın kabartmasının da bu Sardana olduğu muhakkaktır.

Sart, türkçe tacir demektir(2). Orta Asyada bugün hâlâ 'Sart,, isminde bir Türk kabilesi vardır. Bunların faris dili konuşanları da vardır (3).

Magman, maruf seyahatnamesinde Sartların bir kabile olduğunu söyler. Bu isimde Başkırd'ların iki ve Teleutların bir kabilesi vardır: Başkırd, Sibiriyoyu kabilelerinden "Aylı,, nın bir boyunun adı "Sart,, olduğu gibi, gene Başkırd'ların Sibir yolu kabilelerinden "Katay,, ilinin bir boyunun adı da "Sartlar,, dır.

Hanri Moser, seyahatnamesinde (4) bunların Kırgızlarla hemhulut olduğunu söylüyor.

Sart kelimesi türkçe ve tüccar manasına bir isim ve aynı zamanda da maruf bir Türk kabilesinin adı olunca, meçhuller içinde yüzmekte artık hiç bir mana kalmaz, sanırım. Esasen bu havalı sekemesinin asıl ırkı hakkında

(2) — *Ziya Gök Alp, Türk Medeniyeti Tarihi.*

(3) — *Elisée Reclus, Nouvelle Géographie Universelle, la Terre et les Hommes, C. IX. l'Asie Antérieure, 1884, Paris. Efganistan bahsi.*

(4) — *Hanri Moser, A Travers l'Asie Centrale, Paris, 1885, S. 40..*

da kâfi miktarda aydınlanmış bulunuyoruz.

Türk kabileleri, belki yirmi bin yıldanberi mütemadiyen Orta Asyadan muhtelif istikametlere yürümüşlerdi. Bu istikametlerin birisi le Hazerin şimal ve cenubundan geçen yollardır. Anadolu, Skit ve Kimer istilâlarında gördüğümüz veçhile, hem Avrupadan Rusya - Kafkasya yolu ile, hem de, Tunayı geçerek Balkanlar - Trakya - Bosfor yolu ile gelen Turanî kabilelerle dolmuş olduğu gibi, İrandan geçerek Azerbaycandan ve daha cenuptan ve Iraktan geçip gelen kabilelerle dolmuştu. En yeni muhaceret yollarını tetkik ederek en eskilerini bulmak pek kolay olur. Yeni Oğuz akın yolları ise, tamamen malûmdur ve iyi zapt edilmiştir. Binaenaleyh, evelce de söylediğim gibi, Anadolu seknesinin asıl ırkı üzerinde bariz bir. Türk hakimiyet ve ekseriyeti vardır

Kapadokya ve Suriyeden geldikleri iddia edilen Samîlere gelince, bunların Samî oluşlarına, geldikleri memleketten gayri hiç bir delil gösterilememektedir. Halbuki, bunların da Samî, yani Turanîden gayri bir ırktan olmaları ihtimali yok gibidir. Sahilde bir, iki Fenike müstemlekesinin kurulmuş olması, bu havalî seknesinin Samî ırktan olmalarına delil olsaydı, o halde, bütün cenubî Avrupa ve şimalî Afrikanın da Samî addedilmesi lâzım gelirdi. Esasen Kilikyalıların da Trovahalalisinden gitmiş oldukları hakkındaki rivayetleri de nazarı dikkate almak mecburiyetindeyiz.

Daha evellerine kadar nüfuz edemediğimiz için Eti varlığını İsadan 30 asır evelinden itibaren ediyoruz. Bu var-

lık Suriyeye de hâkimdi. Ve orada gördüğümüz "Haleb,, ismi, "Alip,, lardan gelmektedir. Ahı atik, Mısır kitabeleri Suriyedeki Eti mevcudiyetini inkâr edilemez bir sarahatle muteziftirler. Sonra Amurî, Kenaan, Hivi, Amaleka gibi isimler de Eymur, Kena, Hiva, Amlak Türk kabile adlarıyla aynıdır. Komanların, Kimakların ise bu havalîye gelmiş, yerleşmiş oldukları gizlenememektedir. O halde, bütün Türkelrle meskûn araziden daha garba gelenlerin başka bir ırktan olmalarına ihtimal var mı? Varsa bunların nereden geldikleri ve hangi babanın oğlu olduğu bize sarîh olarak söylenmelidir. Aksi takdirde, hakkımızı, saf-satalara heba edemeyiz...

Gösterdiğimiz delâil ise bunların Turanî olduklarını hemen katiyete yakın bir surette ispat etmiş gibidir. Meselâ bir Sart kelimesinin Samî dilde varlığını tetkik ile aslını orada bulmuş kim vardır ve bunun ispatı nedir, hangi kitabdadır?

İşte bütün bu deliller gösteriyor ki, bu şehir Etiler tarafından kurulmuş ve türkçe tüccar manasına gelen Sart ismile adlandırılmıştır. Bu şehir, uzun zaman - hiç olmazsa 2 asır - küçük Asyanın bütün ticaretini cemetmişti. Şark la garb arasındaki ticarî mübadele hep bu şehirden geçiyordu. Sahil ile irtibatını ve Fırat ile muvasalasını temin için birçok kârvansaraylar yapılmıştı.

Lidya bahsinde Sardes'in ilk zamanları hakkında oldukça malûmat vermiştik. Şehir İranlıların eline geçtikten sonra Cyrus buraya "Taballus,, adında bir satrap tayin etti. Lidyalı "Pactias,, ı da Cresus'un haznelerini İrana nakle memur etti. Fakat Pactias ahaliyi İranlılar ve Taballus aley-

hine isyana teşvik etti, Sardes'in idaresini eline aldı, Taballus'un iltica ettiği içkaleyi muhasara etti. İranlılar tekrar geldiler ve Pactias kaçtı

Bundan sonra Sardes İranın en mühim satraplığı oldu ve ekseriyetle İranlı şehzadeler tarafından idare edildi. Dara'nın kardeşi Artapherne ve genç Cyrus bu meyanda zikredilir .

İranilerin idaresinde ve Artapherne'in satraplığı zamanında başta Ephése'lilerin bulunduğu İonya müttehilleri, Atinalıların da yardımı ile Sardes'e taarruz ettiler. Şehrin varışındaki aşağı mahallâta ateş verildi. Hemen umumiyetle karıştan kulübelere ibaret olan bu kısmın alevleri asıl şehre de siyaret etti. Bu meyanda maruf "Kibele - Cibele,, mabedi de yandı. Kadim Sardes'in ilk ve asıl harabisi tarihi budur. Bundan sonraki Sardes ile asıl ve eski Sardes arasında hiç bir münasebet kalmamıştır; her şey, hemen tamamen değişmiştir.

İraniler şehri yeniden yaptırdılar. Ve Xerxes Yunanistan aleyhindeki maruf büyük seferinde ordusunu Sardes'da topladı.

Genç Cyrus' de İran tacını ele geçirmek isterken hayatını feda ettiği mahut sergüzeşte buradan hareketle başladı.

Sardes şehir ve kalesi ,büyük İskenderin küçük Asyada karaya çıkar çıkamaz ilk yaptığı "Granique,, harbinden sonra hiç mukavemet etmeksizin kapılarını bu fatihe açtı. İskender şehrin karşısında ve Hermus nehri sahillerinde ordugâh kurdu. Kaleyı gezdi. Bu sırada Sardes'in 3 kat suru vardı.

Bir yıldırımın işaretile, kurdurmak istediği Jupiter mabedinin eski Lidya kırılları sarayının mahalline yapıl-

masını emretti. Hermus'un ötesindeki "Cygés,, gölü yanında da bir mabet yaptırdı ki buna Goloé mabedi derler.

İranlıların, Pactias isyanından sonra Sardes'lılardan silâh taşımak hakkını ref etmelerine mukabil, İskender onlara kendi kanunlarıyla idare edilmek müsaadesini verdi ve sade vali gibi bir memur bıraktı.

İskenderin vefatında şehir Antigone'un hissesine düştü. Ve İpsos - harabeleri Afyon cenubunda, Çay civarındadır - harbinde mağlûbiyeti üstüne de bu havalî ve Sardes Seleusides'lere geçti.

219 da, birinci Attale'in karısı "Achaens,, Seleusides'lere isyan ederek hükümdarlığını ilân etti. Bu vaka üstüne Antiochus Lidya geldi. Sardes yeni bir muhasaraya daha katlanmağa mecbur kaldı. Gene evelce olduğu gibi, ümit edilmeyen bir yerden giren muhasırlar şehri zaptettiler. Şehir bu defa da tahribe uğradı..

Seleusides'lerden sonra Bergama kıralları bu havalîyi ve bittabi Sardes'i ülkelerine ilhak ettiler. Bergamanın mirasına konan Roma Sardes'a da hakim oldu.

Romalılar zamanında Anadoluyu zaman zaman sarsan ve tahrib eden büyük zelzelelerden birisi, Sardes'i de hemen tamamen tahrib etti. İmparator Tiber, şehri yeniden yaptırdı.

Eski Sardes artık, bir masal olmuştu. Onun kadim varlığı bu muahhar devirlerin altında ve çok derinlerde kaldı. Byzance devrinde ve beşinci asırda Gothe'lerin tahrib ve yağmasına uğradı. Bundan sonra Sardes bir daha eski ehemmiyetini bulamadı, her gün bir parça daha zayıflıyordu. Fakat, gene oldukça mevcudiyetini muhafaza

ediyordu ve hiç olmazsa ismi vardı.

Onuncu asırda Selçukîler bu hava-
liyi de istilâ etmeğe başladılar. Uç beğ-
leri ve Türkmenlerin reisleri buralar-
da onların adına ufak teşekküller ha-
linde görünmeğe başladılar. 1354 de
bir Selçukî şehri oldu ve tamamile as-
lîna kavuşmuş oldu.

Saruhanlılar, Selçukî sukutunda bu
hıttayı idareleri altına aldılar. Bir

müddet sonra, Osmanlılar da bu ci-
varlarda gözüktüler. 1402 Ankara har-
binde sonra, Timürlenk İzmire gider-
ken Sardes'a da uğradı ve şehri yerle
yeksan ederek tarihine ebediyen niha-
yet verdi. Şimdi burada, çok mütevazı
ve yeşilliklere gömülmüş mini mini bir
köy, eski Sardes adını Sart şeklinde
muhafazaya çalışmaktadır...

Resim: 2
Mabedin genel görünüşü

SARDES HARABELERİ

Sardes civarında, Gedizin şimalin-
de, Coloé gölü etrafındaki Nekropolda
1857 senesinde Spiegelthal tarafından
basit bir hafriyat yapılmıştı. Müteaki-
ben, Amerikalı Robinson tarafından
da asıl Sardes'da hafriyat yapıldı.

Biz bu küçük etüdümüzde, bütün
Sardes hafriyatını tetkik edecek değı-
liz. Biz şöyle basit bir gezinti yaptık,
ciddî ve esaslı bir tetkik değil. Zaten
Hafirin bu bapta yazdığı eserde (1)
lüzumu kadar, hattâ fazlasiyle malû-
mat vardır ve hafir Yunanı kadim dev-
rini aramıştır. Fakat, yukarda söyledi-
ğim gibi, bugünkü görünüşte, o en es-
ki zamanlardan hiç bir şey yok gibidir
ve bu da pek tabiidir.

Robinson, başlıklarıyla beraber
meydana kalan iki direğin delâlet et-
tiği mabedin mevkinde en esaslı hafri-
yatı yapmış ve bu mabet tamamiyle
meydana çıkarılmıştır. Fakat evelce
söylediğim gibi, bu mabetle eski Sib-
bel (Cibele) mabedi arasında hiç bir
münasebet yoktur ve ihtimal ki bu
mabet saf Hellenistique mabet bile de-
ğildir. Sütunlarından anlaşılıyor ki;
bunlar aynı devrin sanat eserleri de-
ğildirler. İhtimal ki bir kısım sütunlar
hareketi arzdan yıkıldıktan sonra Ti-

(1) — Robinson, Fouilles de Sardes.

ber tarafından tamir ve ilâve ettiril-
miştir. Yahut, yerle yeksan olan mabet
yeniden inşa ettirilirken eski ve işe
yarar malzemesinden de istifade cihe-
tine gidilmiştir. (1 sayılı resme bak.)

Tam olarak ayakta iki sütun var-
dır. Bunların İonien başlıkları da ü-
zerlerinde durmaktadır. Bir tanesinin
başlığı yerinden oynamış ve bir tara-
fa kaymıştır. (2 sayılı resme bak.)

On kadar direğin yarıları ayakta
durmaktadır, üst parçaları yıkılmıştır.
Bunlar arasında iki tanesi olukludur.
Yerlerde birçok oluklu direk parçala-
rının bulunması ve hattâ en son devre
aid Bazilika duvarlarının alt kısmın-
da da bu kabil mermer oluklu direk
akmasının bulunması gösteriyor ki,
mabedin evelki direkleri tamamiyle o-
luklu idi. Bunlardan istifade kabil o-
lanlar yeniden kullanılmış ve olmıyan-
lar da bırakılmıştır ve başka yerlerde
kullanılmıştır. (3 sayılı resme bak.)

Bugün, en sağlam görünen, yani
direkleri ayakta kalan kısım mabedin
şark dırıldır. Cella salonunun da bu
cephesindeki duvarların pek az kısmı
mevcuttur. Diğer cepheler ancak salo-
nun temellerini gösterecek kadar bariz-
dir (4 sayılı resme bak.)

Asıl cephe direklerinden şark tarafındaki ve en baştaki iki tanesi durmaktadır.

İtiraf edilmelidir ki, mabet, hattâ bugünkü haliyle bile, çok zariftir. Bunun ilk inşa edildiği zamanki zarafeti, güzeliği, her halde çok daha fazla olacaktır.

Bu Romain devrine aid mabedin Byzance devrinde ve beşinci asırda Gotların yağması sırasında tahribe uğradığı ve artık hıristiyanlık taassubunun bunun tamirine cevaz vermediği muhakkaktır. Bu devre aid surlarda gördüğümüz parçalar da gösteriyor ki, Bizanslılar bu mabedin ve daha diğer eski devirlere aid mebaninin malzemesinden bol bol istifade etmişler ve CH. Texier'nin dediği gibi, bu mermerler sade islâm mezarlarına taş vermekle kalmamıştır. Her fırsatta, zamanın modasına teb'an, Türk ve islâmların, yani gene Türklerin medeniyet asarını mahvettiklerini söyleyen bu katolik kafalı adam, bu surları görmemiş miydi? Buna ihtimal verilemez. Fakat bu kabil işlerde sade Türklerin kabahatleri görülür ve bunlar bizim aleyhimize propaganda vasıtası telâkki olunurdu. (5 sayılı resme bak.)

İhtimal ki bu son devir Romen ve Byzance surlarına, Bazilikalarına konan mermerlerin de tahrib sebebi Türklerdi. Öyle ya. Türkler bu memleketler taarruz etmemiş olsalardı, Bizanslılar da bu duvarları yapmağa ve bunun için de eski eserleri tahribe mecbur kalmazlardı. Ve binaenaleyh, kabahat katiyen Türklerindir. Fazla yazmak istemem.

Sardes, ancak ufak bir kaç köyün

civarındadır. Büyük şehirlerden hiç birisinin pek yakınında değildir. Binaenaleyh, öyle fazlaca mezar taşına lüzum yoktur. Şurası muhakkak ki, bunları bugünkü haliyle muhafaza edenler gene bu halde bulan Türklerdir. Eğer Türkler on asırdan beri bunları tahrib ile meşgul olsalardı, bunlardan bir tane bile taş parçası kalmazdı. Hattâ bazı heykelerin bile kafa ve burunlarını Bizanslıların, yani hıristiyanların kırdığı ve Türklerle de bu sakıym nazariyenin Bizanslılardan intikal ettiği muhakkaktır. Bizans tarihi ve hele din tarihi tetkik edilirse buna dair esaslî malûmat alınır.

Ayakta duran ve fotoğraflarını koyduğumuz sur ve Bazilika aksamında bu mabede ve diğer mebaniyeye, tiyatroya, hipodroma aid pek çok mermer parçalar vardır. Zarif kornişler, oluklu sütun parçaları, konsollar, frizler, sütun başlıklar buralarda bol bol ve alelade taş gibi kullanılmıştır. Bunun başka ve daha sonraki devirere aidiyeti de iddia edilemez. Çünkü üstlerinde Roma ve Byzancelılara ait tuğla inşaat var. Bu mermerler asıl temel aksamını teşkil etmektedir. Yani bu tahribatı asıl hıristiyanlar yapmışlardır, Türkler değil... (6 sayılı resme bak.)

Mabedin şarkındaki tepenin Akropol olduğu tahmin edilmektedir. Garbında a eski Pactole - Sart dersi vardır.

Ayaktaki sütunlara bakılarak, bunların boylarının yirmi metreden fazla olduğu tahmin edilebilir. Efezdeki mabede fazlaca benzemektedir. Cesamet itibariyle de Didimdeki maruf Branchides mabedinden aşağı değildir.

Mabein şimali şarkisinde Jimnas ve onun ötesinde de tiyatro vardır. Jimnas pek harab bir haldedir; tiyatro ise, o kadar değerli değildir. Anadoludaki maruf harabelerde pek büyük tiyatro binalarının yanında bu hem ufak, hem de sanat itibariyle ehemmiyetsizdir. Haricî kutru 120 ve dahildeki meydanının kutru da 50 metredir.

Dağa müvazi bir de hipodrom vardır. Bunun Romen devrine aid olduğu ilk nazarda anlaşılıyor. Her halde Byzance devrinde de kullanılmıştır.

Harabede malesef esaslî ve lüzumu kadar şamil hafriyat yapılmamıştır. En kadim devirlerin hüviyetini verecek her şey daha derinlerdedir. Arazinin çok yumuşak olması hasebile burada

her yağmur bu derinliği bir parça daha arttırmaktadır.

Burada hiç olmazsa, müteaddid yerlerde hayli derine incek kadar derin sondajlar yapılarak en eski devrin üstüne kurulmuş olduğu ana toprağa kadar inmek lâzımdır. Buralarda bulunacak eserlerle eski Sardes'in asıl devrini ve ehalinin ırk ve kültürünü tayin etmek pek âlâ kabildir.

Sart harabeleri çok güzel abaklar (2) da vermiştir.

Bunların devirleri yenidir ve iki güzel parça da İzmir müzesinin değerli eserleri arasındadır.

(2) — *Abak kelimesini "Haykel," karşılığı olarak kullanıyorum.*

Resim: 3

Bizans devrine aid Bazilikada eski parçalar

LARISSE VE PELASGLAR

Larisse-a adında bir kaç şehir tanırız. Bunlardan üç tanesi Ege mıntakasındadır. Yunanistanda Yenişehir-Larissa'sı da vardır. Merkezî ve hattâ şarkî Anadolu da bir kaç tane Larissa olduğunu sanıyorum.

Ege mıntakasındaki Larissa'lerden bir tanesi Troid'dadır ve Troie'nın, yani İlionun cenubundadır. (1)

İkinci Larisse, Hermus - Gediz nehri sahilinde olarak gösteriliyor. Bunun mevkii bulunmuş ve hafriyat da yapılmıştır. Asıl bahsedeceğimiz Larisse de budur.

Üçüncü Larisse için Caystre nehri sahili mevkii olarak gösterilmektedir. Fakat bu hiç bir zaman kat'î ve sarih bir tarif olamaz. Caystre nehri yani Küçük Menderes Bozdağ cenubu şarkî eteklerinden çıkarak Ephes'ede denize dökülür ve Tmolus ile Mesogis dağlarından müteaddid kollar alır; türlü her halde esaslı olarak 100 kilometreden hayli fazladır. Bu kadar vasi bir

(1) Dr. Heinrich Schliemann, *İlios, Stadt und Land der Trojaner, Leipzig, 1881* adındaki eserinin - yani Troi hafriyatı hakkındaki - bir kroki-sinde bu yeri işaret etmiştir.

sahada bir şehrin yerini bulmak müşküldür. Yalnız Tire civarında ve cenubunda, Gömer - Gomer - Kimer ismiyle benzerliği dikkate değer - dağındaki iki harabeden, Ekinhisar ve Hisarcık harabelerinden birisinin bu Larisse olduğu tahmin edilmektedir.

Homére'in (2) Larisalı Pelasglar (Larisan Pelasgon) olarak zikrettiği Larisse, bunlardan hangisidir? Bu babta hemen hiç esaslı bir malûmat yok gibidir. Fakat muhakak olan şey, her üç Larisa'nın da Pelasglara aidiyeti ve Pelasg denilen kavmin de en eski zamanların büyük kabilelerinden olmasıdır (3)

Pelasglar - bu kelimeyi Fransızların imlâsına bakarak Pelasj okumak gülünçtür. Çünkü Homére bunu (gamma) ile yazmıştır. Bizim yeni imlâmız bununla tamamiyle tetabuk eder ve öyle okunur - hakkında umumî malûmat, hemen her ansiklopedide ve büyükçe

(2) — Homére, *İliade*, 11. ezgi, 840. kanat. Daha başka ezgilerde de isim geçmez değildir

(3) — Strabon, XIII. bitik, 619-621. yy.

tarihî, coğrafî diksiyonerlerde vardır. Fakat bu kavmin aslı, ırkı hakkında kat'î hiç bir hüviyet verilmemekte veya verilememektedir (4).

Pelasglar, milâttan evel yirminci asırda bütün Tuna boyunu, şimalî İtalyayı, Balkanları, Yunanistanı, Anadoluyu işgal etmiş bir kavim olarak görülüyor. (5) Bunların Karadeniz şimal sahilinden geçerek bu havaliye gelmiş Asyalı bir ırk olduğu da gizlenememektedir. Anadoluya da ya Balkanlardan, yahut da şarktan geldikleri zannediliyor. Fakat nerelidirler, asıl ırkları nedir? Bu bapta hiç bir Avrupa âlimi kat'î bir fikir söylemiyor; Çünkü doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bunların Skit ve binaenaleyh Türk oldukları teneyyün edecek gibi görünüyor. Maamafih, bu rabta tevil edilmek suretiyle zimnen itiraf da ediliyor.

Ben bu hususta bir şey söyleyecek değilim; çünkü söylenmiş olanları insafla ve bihakkın mana vererek dik-

(4) — *Jacque de Morgan, L'Humanité Préhistorique, Paris, 1924.*

(5) *Hangi ansiklopediye veya tarihî ve coğrafî ecnebi lûgati açsanız Grec ve Pelasges kelimesinde bu kavim hakkında izahata tesadüf edersiniz. Meselâ:*

Dictionnaire universel d'Histoire et de Géographie, N. Bouillet, Paris, 1851, Grec ve Pelasges bahisleri.

§ *Dictionnaire générale de Biographie et d'Histoire de Mythologie, de géographie ancienne et moderne, Ch. Dezobry - Th. Bache, Paris, 1869. Grec ve Pelasges bahisleri*

katle mütalea etmek bu kavmin aslı hakkında kat'î bir fikir verecek mahiyettedir. (6)

Bu umumî malûmata göre Karadeniz şimalinden Tuna boyları ve Sava havzalarından İtalyaya, Yuanistana, Küçük Asyaya kadar yayılmış olan Pelasglar barbar bir kavimdir. Bunların Asyadan geldikleri ve Asyalı bir ırka oldukları muhakkak olmakla beraber menşeleri karanlıktır. Karadeniz şimalinden veya Küçük Asya tarikiyle geldikleri ihtimalinin her ikisi de varittir. Milâttan iki bin sene evel bu barbarlar Yunanistanda ilk sekene olarak görünmüşlerdir. Yunanistanın beldelelerinden olan Sicyone şehrini bunlar tesis ettiler. Bunlardan sonra, yani 19 uncu ve on sekizinci asırlarda Fenike ve Mısırlılar da Yunanistanın sahil kısmında bir, iki koloni tesis etmişlerdir (7).

Pelasglar birçok kabilelere ayrılmışlardı: Leleg, Hyante, Aone, Tele-

(6) — *Elisée Reclus, L'homme et la Terre, C. 2. S. 255: "Müverrihler Pelasgların Yunanistana gelişlerini kırk asır 'eveline irca ederler,, diyor.*

(7) — *Bu bahisler daima bir birlerine karıştırılır. Samî sekene için, bunların mevcudiyeti ne kadar az da olsa büyük gösterilmek istenir. Yani bir, iki Fenike ve Mısır müstemlekesi, koca pelasg ırkı üzerinde hakim bir şekle sokulmak istenir. Eğer bu, beyaz - sarı ırk arasında bir fark tevehhüm edilerek Avrupalıların da bunlarla vasi ve şamil olarak karışık olduklarını gizlemek endişesi buna âmil oluyorsa, beyhude zahettir, sanırım. Çünkü rengin insan zekâ ve ırkı üstün-*

chine, Aborigene, hatta Sabin.

Pelasgları, Yunanistandakileri şark İtalyadakileri garp Pelasgları olarak ikiye ayırırlar. Bu muahhar medeniyetlerin tefriki için bir lâzıma olsa da, ırk itibarile böyle bir taksim hiç ma-na ve ehemmiyeti yoktur.

Şark Pelagları Yunanistana şimalden girmişlerdir. Evvelâ Trakyada ve Makedonyada yerleştiler. Sonra İllirya, Epir, Tesalya, ve nihayet hakiki Yunanistan ve Peloponezi istilâ ederek yerleştiler (8).

Trakyadan birkaç Pelasg kabilesinin Küçük Asyaya geçtikleri zannolunuyor. Bunların Thyni, Mysi, Phryge yahud Brige'ler ve daha sair kabileler olması muhtemel telâkki ediliyor.

Trovalılar, Lidyanın eski seknesi olan Meonlar gibi Pelasglardandı. İtalyada Pelasglara Tyrrhen denişine bakılırsa; Ldyadan deniz tarikile gidenlerle bunların birbirlerine karıştırıldıkları anlaşılıyor, veya bunlar hep aynı kavimdir.

Pelasglar adalara da geçtiler. Fakat bir müddet sonra gene şimalden gelen ve birçok kabilelere ayrılmış olan Hellene'ler ve Achaen'ler Pelasgları

de hiç bir mevki ve tesiri yoktur. Meselâ Japonlar sarı ırktandırlar ve itiraf etmeliyiz ki, beyaz ırk kadar zeki bir kaivmdirler. Bu kitabın baş tarafında söylediğim gibi bu nazariyeler henüz lüzumu kadar işlenmemiştir.

(8) Grec ve Hellen isimlerinin de bunlardan gelmiş olması ihtimalini söyleyenler vardır: *Elsée Reclus, L'Homme et la Terre, C. 2. S. 276. "André Lefevre, les origines Helléniques, den alıyor ki, bu da "Aristote,, a dayanmaktadır.*

istihlâf ettiler. Bunun bizmle alâkası pek azdır. Zira bunların Pelasg göğdesinin kolları olduğu da söylenir ve Yunanlıların kendi asılları hakkında malûmatları olmadığından dem vurulur.

Homére'e nazaran, Anadolunun vasi mikyasta Pelasglarla meskûn olduğu anlaşılıyor. Keza Hérodote'da, kendi zamanında Pelasg Tyrrheni'lerin Anadoluda mevcudiyetini söylemektedir. Fakat bunlar, kavmin asıl ırkı hakkında katî izler değildir ve öyle telâkki olunamazlar (9).

Benim fikrimce, Pelasglar da, Oğuzlar, Pecenekler, Avarlar, Saburlar, Hunlar gibi bir orta Asyalı kavimdir. Tıpkı bunlar gibi, fakat çok daha evveleri garba muhacerete başladılar. Volga nehrini aşarak, muahharan veya o zamanlar Skitya denilen memlekete, vasi Rusya steplerine girdiler, kısmen buralara yerleştiler ve kısmen de garba doğru yürüyüşlerine devam ettiler; Tuna boylama gldiler ve buradan hem Tunayı atlayarak cenuba indiler, hem de garba yürümekte devam ettiler. İhtimal ki bunların bir kısmı Trakyadan Anadoluya da geçti. Ve ihtimal ki adalara da gittiler. Fakat, şurası katidir ki, gene bunlarla hem ırk oldukları için, aynı dili konuştukları için Pelasg namı verilen ve gene bunlar gibi orta Asyadan fakat başka bir yoldan yani Hazerin cenubundan ve İran yolu ile - Hazerin şimalinden gelenlerin Kafasyadan geçerek Anadoluya girmiş

(9) — *Strabon da bunların büyük bir kavim olduğunu söyler; fakat ırkları hakkında da bir şey demez. VII. bi. yy. 321 ve XIII. bi. yy. 611, 619-621.*

olmaları da varittir - Anadoluya girenler, Suriyeye ve garbî Anadoluya yayılanlar da vardır. Bunların da bir kısmı Adalara geçmiş olduğu gibi, Trakyaya Yunanistana gitmiş olmaları ihtimali de vardır.

Bunlar, bütün asıl memleketlerini terkeden Turanî kabileler gibi ilk zamanlarda aynı dili konuşuyorlar ve birbirleriyle pek âlâ anlaşılıyorlardı. Fakat zamanla bu rabıta azaldı ve iklim gerek bünyeler, gerek lisan üzerinde tesirini göstererek bariz farkların tahassuluna sebep oldu. Bunların akın tarihleri arasındaki fark ve kabilelerinin başkalığı da lehçe ve fiziyonomi ayrılıklarında mühim birer âmil olabilir.

Bize bukararı verdimekte amil olan en mühim sebepler, bunların yaşayış tarzları, dinleri ve hükümet sistemleridir. Yukarda zikrettiğimiz umumî mahazların hepsi bunların rahib - kiral'lar tarafından idare edilen birer monarşi halinde göründüklerini söylemekte mütehitirler. Bu sistemi biz Eti bölüntülerinde de görüyoruz.

Bunların dinleri de bir nevi fetichizm idi. Ve şamanî bir din şekilinde tebarüz etmektedir. Allahları taaddüt ediyordu. Bu allahlar arasında Cabire, Tritopator, Dioscur başlıca büyük allahlardı. Diğer bir sürü mabutlar meyanında da: Saturn, Jannus, Geant, Titan, Peant, Ogen, Ceres isimlerini görüyoruz. Bunların bize kadar intikalinde her halde bir çok şekil tebeddülâtı olmuş olduğunu kabul etmek zarureti vardır.

Bu eski dinlerin birbirine benzerliği aynı menşeden olmaları itibarıyla ehemmiyetlidir. Yunanistan din

stilinin, mâbutlarının tamamıyla asyaî, hattâ turanî diyebileceğimiz hüviyetler gösterdiği de artık itiraf edilmektedir. Etilere aid keşfiyat ilerledikçe bunlara ait kültür vuzuh kesb etmekte ve bunların dininin eski dinler üzerindeki tesiri de anlaşılacaktır. (10) Eti mabutlarından Gök tanrısının elinde yıldırım tutan şekli Aslantepeden çıktığı gündemberi, Yunanlı Zeus'un aslı bulunmuştur. Diğer bütün mabutların da aynı olduğunda ben hiç şüphe etmiyorum.

Glott da (11) Küçükasyanın yerli seknesinin, meselâ Karyalıların, Mesopotamia'lılar ve bilhassa Etilerin tesiri altında kalmış olmalarının pek mümkün olduğunu söylemektedir.

Şurası muhakkak ki, Yunanistanda muahharan görülen Hellenlerin dört kabilesi, Dorienler, İonienler, Achè-enler, Eolienler asıl Pelasg büyük kabilesinin bölüntülerinden başka bir şey değildir. Atina müzesinde bulunan ve eski Mycen kırılları mezarlarından çıkarılan altın maske, hattâ bugünkü halis Türk, aşireti malûm, soyu belli Anadolu seknesinden pek çoklarının fiziyonomisini göstermektedir ve sanırım, bu maskeyi görünce, siz de tanıdıklarınızdan birisine benzeteceksiniz.

Yunan seknesinin, yani Grek namı altında tanıdıklarımızın arî olarak telâkki edilmelerine gelince; bu babta söylenecek pek çok şey vardır; son sözün henüz vakti gelmemiştir. Maama-fih, son ilmî tetkikat, bunlarla turani-

(10) *Louis Gernet - André Boulanger, Le Génie Grec dans la Religion, Paris, 1923, S. II.*

(11) *Gustav Glottz, La Civilisation Egéenne, Paris, 1923, S. 22.*

ler arasında çok yakınlık olduğunu kabul ettirecek mahiyettedir.

İtimada en az şayan telâkki edilebilecek olan lisan tasnifçileri bile bu vadide başka türlü düşünmeğe başladılar. Arî, İndo - Eeuropéen dillerle Turanî diller arasında münasebet olması ihtimali araştırılmağa başlandı ve bu ricat her halde ilmin hakikate yaklaşacağına delâlet eder.

Müteveffa (Sayce) in arî dillerle turanî diller arasında büyük bir alâka ve rabıta olduğu yolundaki iddiası bugün artık hakikat telâkki edilmektedir.

Arî dillerle samî diller arasında mevcut olan geçilmeyecek kadar büyük ayrılığın, Ural - Altay dillerile arî diller arasında **olmadığı** umumiyetle kabul etmeğe başlanmıştır. Arî dillerin Altay dillerinden fonetik tekâmülden başka ayrılığı bulunmadığı itiraf edilmektedir. (12)

Aynı zamanda Hindiavrupaî dillerle Fin - Uğur ve hattâ bazan samî dil gurplarını birbirine bağlamak için tecrübeler yapıldı. Bu üç dil grubunun müşterek menşeden gelmeleri nazariyesi hakikate yakın görülmeğe başladı. (13)

Bu nazariyeler de terakki ettikçe,

(12) Taylor, *The Origin of the an Account of the Prehistoroc Ethnology and Civilisation in Europe*. London, 1892, S. 283 ve sonrakiler.

(13) A. Meillet ve M. Cohen'in reislikleri altında bir lisancılar grubu tarafından yazılan "*Les Langues du Monde*, Paris, 1924, değerli eserinde Vendrués'in (Langes İndo - Eeuropéennes) makalesine bakınız.

hakikate yaklaşacağız ve bir gün bütün bu akvamın asıllarını bulacağız. Fakat bu aslın Ortaasya olduğunu, bunlardan pek âlâ ve şimdiden anlamak, fazla bir zekâyâ ihtiyaç göstermez.

Giritte, Yunanistanda ve Anadolu-da yapılan kazımlar da bu babta katî sözlerin söylenme zamanının yaklaştığını göstermektedir.

Diğer taraftan Pelasgların ayrıldıkları kabileleri aramak ve onların üzerinde, hüviyetleri etrafında meşgul olmak lâzım gelir. Çünkü bu yönde en esaslı malûmatı bu tetkikat sırasında almamız pek âlâ kabildir.

Bu kabileden Lelegler pek maruftur. Bunlar hakkında da eski ve yeni müverrihlerde ırkları hakkında sarahat olmaksızın pek fazla malûmat bulunmaktadır. (14) Fakat burada bunları tafsilâtiyle almak istemem. Zira bütün bu malûmat yukarda hulâsa ettiklerimden ibaret gibidir ve bize aradığımız esas hakkında sarih fikir veremiyor. Yalnız Lelex adında bir Laconia kıralının Sparte'nin ilk banisi olduğu söylenir (15). ve bu Leleglerin Anadoludaki hareketleri ve varlıkları da anlatılır. Hâli bu bunları anlatırken: "Karyalılar deniz kenarında ordugâh kurmuşlardı, orada yaylarla müsellâh Peron (Paionas) lar, Leleg (Leleges)

(14) Bakınız: Pausanias, I. bit., 39, 44 ve III. bit., I, ve VII. bit., II. yy.

(15) Bu Sparte şehri ile komşu olan Tege şehrinin ismindeki turanilik dikkate çok değer sanırım. Hérodote birinci bitiğinde bunların arasındaki mücadeleyi anlatır.

ler ve Kikon (Kikonon) lar vardır., (16) diyor. Bu ifade bunların ayrı ayrı akvam olduğunu anlatmaz; bilâkis aynı ırktan başka başka kabileler olduğunu ifham eder, sanıyorum. Homére Oğuzlardan bahsetseydi ve "Avşar, Kayı, Bayat, Dudurgalılar.,, gibi bir sürü isim saysaydı, bunları ayrı ayrı akvam olarak mı tanıyacaktık? Ben bilâkis Homére'in bunları bir arada saymasından aynı ırkın kabilelerini kast ettiğini anlıyorum.

Leleglerin Pisidyalılar arasına karıştıklarını ve onlar arasında seciyelerine teban temayüz ettiklerini de Strabon söylemektedir. (17) Bunlar aynı zamanda Karyalılarla da karışmışlardı. Strabonun zamanında Leleg ismini taşıyan yerler görülüyordu. (18). Milenin bulunduğu Söke cenub havalisi en eski zamanlarda Lelegia adını taşıyordu. Bundan başka Denizli garbindaki

(16) *İliade*, x. ezgi, 428 ve 429. kanatlar.

(17) Strabon, XII. bitik, 570. yaprak yüzü.

(18) Strabon, VII. bit. 321. yy. ve XIII. bit. 611. yy.

halen Geyre köyünü bulduğu (Aphrodisias), daha evelleri (Lelegopolis) adını taşıyordu. Bunlar pek fazla malûm şeylerdir, sanırım.

Ch. Texier, Karyada İasos harabeleri civrında Leleglerin bir müstahkem mevkileri mevcut olduğunu söylemektedir ve bunun bir de plânını yapmıştır. (19)

Homére'in bu akvamın, deniz aşırı yerden değil, Anadolu dahilinden Trovalıların imadına geliklerini söylemesiyle (20) Strabonun Pelasg ve ko-Tarih 4

konlarla Leleglerin Anadolu istilâlarının Troie harbinden evvel olduğu yolundaki beyanatı (21) uygun düşmektedir. Bunların daima beraber tadad edilmeleri aynı ırktan kabileler olmaları ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Bu bahsi şu küçük bitikte daha fazla uzatmak istemem. Çünkü bu, hep bu suretle uzayıp gidecektir.

(19) — Ch. Texier, *L'Asie Mineure*, C. III, Plan 147, 148.

(20) Homére, *İliade*, x, ez., 429. kan. ve xx. ez., 96. kan.

(21) — Strabon, XII. bit., 562. yy.

LARISSE-A HARABELERİ

Larisse, Menemenin ve Gediz nehrinin şimalinde ve pek yakınındadır. Dumanlı dağın garbı cenubisinde ve en fazla çıkıntılı burundadır. Harabenin altında ve cenubu şarkisinde ('Buruncuk,, köyü vardır. Şimalinde "Türk elli,, köyü ve garbında da Menemen-den şimale, tâ Bergamaya kadar giden şose vardır.

Harabenin bulunduğu dağ burun, arkadaki ana dağa nisbetle pek alçak olmakla beraber, üç tarafı da sarp ve önündeki ovaya çok hakim bir tepedir ve hayli de büyüktür. Eski zaman müstahkem mevkiileri için, arazi çok iyi intihab edilmiştir. Buradan bütün Gediz boyu, deniz sahili çok güzel bir manzara halinde görünüyor veşurası da muhakkak ki, bu şehrin kurulduğu çok eski zamanlarda deniz, buradan şimdiki kadar uzak bir yerde eğildi. Gedizin asırlardanberi doldurduğu arazi, ihtimal ki ince ve güzel bir boynuz halinde Menemen şimaline ve hatta bugünkü mevkiine, Larisse önlerine kadar uzanan kıvrak bir koydu, denizin bir girintisiydi. Bu girinti ihtimal ki eski ve yeni yatakların birleştiği yere kadar da uzanıyordu. Burada yapılacak basit bir sondaj, bu babda katî fikir verebilir.

Larisse civarında birçok harabeler daha vardır. Pek az şarkında (Neontichos), şimalinde (Cymé), garbinde

(Phoce), cenubunda (Aegaea) olduğu gibi, Temnos ve Phriconis isimleri de Larisse'e verilmiş adlardan olarak zikredilir. Fakat ben, bu son iki ismin Larisse'e verilmiş olduğu ihtimalini za-yıf telâkki ediyorum. Çünkü Larisse, bir Pelasg şehri olarak kurulmuş ve Troie harbi sıralarında mahvolmuştur.

Arkeolojik tetkikler de bu belde-nin Syclopéen (Tepegözler) (1) dev-rine ait olduğunu meydana çıkarmıştır. Belde pek ihtiyardır.

Binaenaleyh, daha muahhar zaman-larda bu şehre verildiği söylenen "Temnos,, "Phriconis,, alarını taşıyan beldeleri başka yerlerde ve gene bu civarda aramak lâzım geldiğini zanne liyorum. Zaten bu havali harabe ve eskî mdeniyet itibarile o kadar verimli'dir ki daha böyle meçhul yüzlerce isme mevki bulmak hiç de müşkül olmaz.

(1) - *Siclop, bizde tam karşılığı ola-rak Tepegöz kelimesile ifade edilebi-lir. Bu babda Türk efsane ve hikâye-leri vardır ve bunlardan bir tanesi Ve-let Çelebi Bey üstadımız tarafından Vakit gazetesinde birçak gün de tefri-ka ederek neşredildi. Bu Tepegözün bizde varlığı, bu asırlardaki mevcu-diyetini de Türklerden almış olmasına ihtimal verdi'r. Eskiler iki gözü ka-palı ve alnındaki bir tek gözü ile gö-rür bir de farzederlerdi.*

Larisse'in de Troie harbinde bir çok şehirler gibi yağma ve tahrib edil-diği ihtimali kabul edildiği takdirde, Yunanî muhaceretlerden hayli evvel, yani İonie'nin ve Eolide'in teşekkülün-den akdem, Larisse'in ölü şehirler a-rasına girdiğini isbat için şahit arama-ğa lüzum kalmaz.

Yok eğer, Troie harbi sırasında tahrib edilen Laidisse, daha yukarıda-yani Troade'daki ise, meseel tamamile de-ğişir. Fakat muhakkak ki, Larisse Yunanı kadim devrini değil Archaik, hatta siklopeen devrini vermiştir ve da-ha yeni bir şey bulunduğu dair M. Meyer bize bir şey söylemedi.

Larisse hafriyatında elde edilen e-serler de, ihtimal İzmir müzesinde yer-kalmadığı için, İstanbul müzesine nak-ledildiğinden bunları göremedik. Yal-nız zeminle beraber olan batıman temellri üzerinde basit bir etüd yapmak kabil olabildi.

Larisse'in etrafında bir sur duvarı-nın mevcudiyetini gördük. Bunun ka-pılarından birisi şimal tarafında ve şarka doğrudur. Buraya sarp bir yol-dan çıkılıyor vebu yola yapılmış olan eski kaldırım bazı yerlerde görülüyor.

Sur kulelidir. Kulelere aid temel-ler şimal cephesinde mükemmelen gö-rünüyor. Bunlar şarktan garba doğru düz bir hat üstünde uzanmaktadırlar.

Hafriyatta meydana çıkarılmış o-lan kısım, Pelasgların, öyle söylediği gibi kaba ve hayvanca yaşayan akvam-dan olmadığını sarahatle göstermekte-dir. (2)

(2) — *Edouard Petit, Histoire U-niverselle Illustrée des Peys et des Peuples, 1913, Paris, C. 1, S. 378. Bu kitabda Pelasglar hakkındaki malûmat*

Biz buradaki medeniyetle Mycen medeniyeti arasında, bu Pelasglar le-hine fark bile gördüğümüzü söyleyece-ğiz.

Garp cephesinde kıral sarayına aid batıman duvarlarile Alaca civarındaki Höyükdeki Aslanlı kapı tarafeyninde-ki duvarların aynı şekilde olması da çok dikkate değer sanırım. (7 Sayılı resme bakınız).

Aynı zamanda, şimaldeki surla duvar ve kulelerinin stilleri, Gâvur ka-ledeki sur ve kulelerle ayniyet göster-mektedir.

Şurası da inkâr edilemez ki, Hö-yük ve Gâvurkale ile mukayeselerinde, Larisse'in daha muahhar ve daha mü-tekâmil bir devre aid olduğu sarahaten görülüyor. Stil aynı olmakla beraber, daha ziyade terakki etmiş bir sanatın eserlerini bariz olarak irae etmektedir.

Hafriyat henüz ilk kademelerde sayılabilir. Burada daha hayli zaman çalışmak lâzım geldiği inkâr edilemez. İhtimal ki, bu hafriyat derinleştiril-dikçe daha çok kıymetli izlere tesadüf edilecektir. Şimdiki halde ancak iki tabaka görünüyor ve bunların, şarkî Anadoludakilerin derin tabakalarile tamamen ayniyet göstermesi çok müm-kündür.

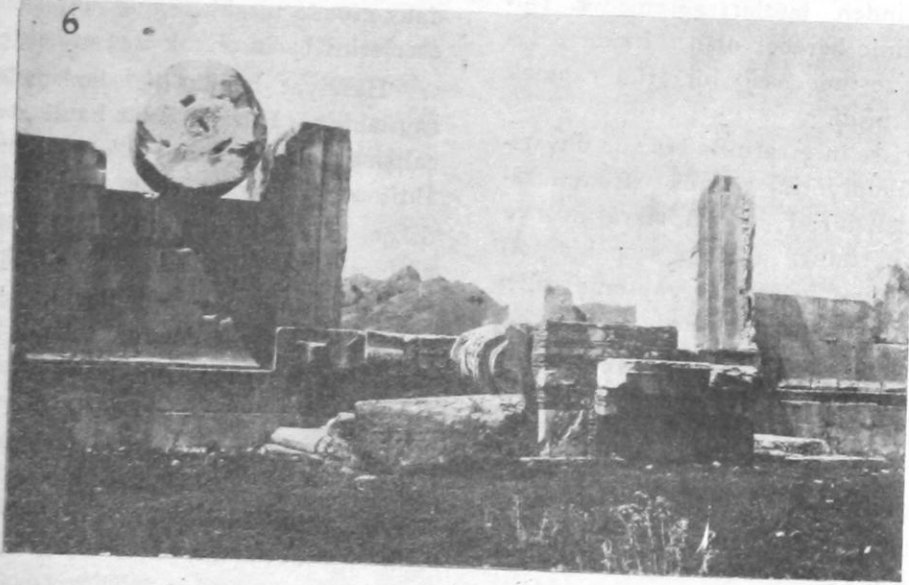
Her ne kadar yeni devirleri ihtiva etmezse de, bu kabil eski harabelerde de müteaddit kademelerin mevcudiyeti çok görülmüştür. Meselâ Troie do-kuz, Alishar on sekiz tabaka vermişler-

yalnız bundan ibarettir. Pelasglar kaba ve hayvanca yaşayan ilk Yunanistan seknesi ve muahhar Yunanlıların da akrabası olan bir kavimdir. İşte hepsi bu kadar...

dir. Larise'in de 5 — 6 tabaka olması mümkündür.

Harabenin bugünkü hali, daha yeni devirlerin muhteşem mabedli, kolonlu inşaatına rekabet edecek kadar pek fazla göz alıcı değildir. İnşaatta kullanılan kırmızıya çalar trahit, kıs men de mermer taşlardır. Bazı mermer kolanlar da görülüyor.

Asıl dikkate değen cihet, meydana çıkarılan sarayın taksimatıdır. Su hazneleri, arklar, kayalara oyulmuş su yolları bu kavmin hayatı ihtiyaçlarını çok iyi takdir ettiğine delildir.

Resim: 4
Sardes harabelerinden: Mabetin Cella
salonunun yandan görünüşü

Hafriyat hakkında hafirler tarafından yeni yeni neşriyat yapılmakta olduğundan bu babda bizim fazla müta lâada bulunmamız doğru değildir. Neşriyat yapmak hakkı hafirlere aittir ve onların yaptıkları neşriyat tamam olmadan bu babda fazla neşriyat yapmak doğru telâkki edilemez. Aynı zamanda Larisse hakkında İzmir Asarı Atika Muhipleri Cemiyeti de küçük bir broşür neşretmiştir. Binaenaleyh ben Larisse hakkındaki yazılarıma burada son vereceğim.

Anadolu, Ritter'e nazaran 37,000 küsur höyüğü üstünde taşır. Bu höyüklerin cinsi hakkında Ankara Halk-evi tarafından bastırılan bitişimde (1) ve Hakimiyeti Milliye gazetesinin 1 ikincikânun 1933 tarihli nüshasında (2) yazdığım makalede icabı kadar izah vedmişim. Burada bunları tekrara haccet görmüyorum.

Menemende, şehrin cenubu garbinde büyükçe bir tepenin bir harabe höyük olması ihtimalini varid görmüşüm. Fakat bunun daha arkasındaki tamamen tabii bir tepe gibi duran höyük hiç nazarı dikkatimi çekmemişti. Zannedirim, buranın bir tumulus olmasını kimse ümid etmemiştir.

Fakat, Menemendeki, mahud esrarkeşlerin din perdesi altında yaptıkları alçakça, delice, canice menfur harekette şehit düşen (Kubilay) için bir abide yapılmak üzere bu tepede emeliyata başlandığı zaman, tepenin düzeltilmesi ve bir parça alçaltılması icab etmiş ve kazılan toprakların altından

(1) — *Memleket tetkikleri: "Ankaradan Nvşehre,, arkeolojik ve türko-lojik tetkikler, Ankara, 1933, Hakimiyeti Milliye matbaası, Höyükler bahsi, S. 45 - 50.*

(2) — *Bu makalemin aynen ve resimlerle beraber Uyanış - ski Serveti Fünun mecmuasına da alınmış olduğu nu söylediler....*

YILDIZTEPE HÖYÜĞÜNÜN MEZARI

çok eski zamanlara aid bir mezar çıkmıştır. Bu suretle de bu tepenin bir Tumulus olduğu anlaşılmıştır. (8 sayılı resme bakınız).

Kubilay'ın mezarının istihlâf ettiği bu eski mezar blok halinde yontma taşlarından yapılmıştır. Maalesef mezarda başka hiç bir eser bulunmamış, devrini tayin etmek de kabil olamamıştır. İzmir'in çok değerli ve gayretli müze müdürü Kantarağası oğlu Ömer Salahattin Bay arkadaşımız, cidden çok iyi düşünerek bu mezarı olduğu gibi İzmir'e naklettirmiş ve müzesinin bahçesine aynile restore ettirmiştir. (9 sayılı resme bakınız).

Mezarın boyu ikimetreye yakındır. Taşları sadece yontma ve oldukça iridir. Bu taşlar çok muntazam ve güzel yontulmuş trahitlerdir. Bu renkte trahitin, mezarın çıktığı bu havalide bulunmadığını belediye reisi Bay söyledi. Mezarın heyeti umumiyesinde fazla ehemmiyet vermediği mucib bir şekil farkı yoktur. Düzgün murabba bir mezardır. Fakat mezarın yarım metre kadar önünde ve tam methal tarafında bilhassa dikildiğine şüphe olmayan bir mezar taşı vardır ki, bu çok ehemmiyet verilecek bir şeydir.

Taşların mzarın içine gelen kısımları tamamıyla düzeltilmiş; birbirlerine dayanan kenarları da iyi yontulmuş, fakat arkaya gelen birer cepheleleri ka-

ba bir şekilde, belki oldulu gibi bırakılmıştır. Bir metreye yakın irtifada iki sıra taştan tereküp eden mezarın etrafı irili, ufaklı taşlarla da tahkim edilmiştir. Üzerine çekilen toprak da dört, beş metre kadar olmalıdır. Bu tesadüf edilen mezar tiplerinin en iptidai şeklidir. (10. resim)

Mezarın önünde dikilmiş olan taş gelince, bu, çok iri bir Phallustur. İnsandan ziyade at veya eşek aleti tenasülüne benzeyen bu taş, mezarın biraz ilersine ve methaline doğru dikilmiş, itrifar da mezarın iki sıra taşının irtifandan pek az fazla bulunmuştur. (11 12 13. resimlerden)

Vehleten bunun bir Phallus olup olmadığı düşünülebilir. Fakat, bu babta tereddüt caiz değildir. Kabaca işlenmiş olan bu taş, insanî olmasada, herhalde bir erkeklik aletidir. Fakat bu mezarın başına bunun dikilmiş olmasındaki mana ve sebep nedir?

Burada iki ihtimal mevcuttur:

1 — Mezarda yatan şahsın erkek olduğuna delâlet etmek için dikilmiş olabilir,

2 — Çok eski zamanlardanberi görülegelen vücut azasına tapmak dinlerinden Kultus Phallus denilen tenasül aletine tapmak mezhebine de delâlet edebilir.

Bu mezar taşı bu iki ihtimali de gözlerde büyütülebilir.

Filhakika bugün bile mezarlara, içinde yatanın cinsiyetini gösterecek bazı alâmetler, meselâ heykel, başlık gibi işaretler dikilmektedir. Binaenaleyh bu taş da mezar sahibinin bir erkek olduğunu anlatmak için buraya dikilmiş olabilir.

Diğer taraftan çok âlâ biliyoruz

ki, insan azalarına ve bu meaynda kadın ve erkeklik uzuvlarına da tapmak dini veya mezhebi vardır. Bunlardan bazıları hâlâ zamanımızda bile olanca kuvvetiyle yaşıyor.

Kızılbaşların veya bir kısmının kadınlık aletine taptıklarını rivayet ederler. Filhakika bunlardan birisi bana, bu aletin kudsiyeti hakkında bazı şeyler de söylemişti. O zaman bunları dikkatle dinlemediğime şimdi pişman oluyorum. Eğer alâka ile dinleseydim, aradan on sene kadar zaman geçmiş olmasına rağmen bu babda malûmatım biraz daha fazla olurdu.

En eski zamanlarda da bu kabil ibadetlerin veya hürmetlerin varlığını biliyoruz. Erkek tenasül aletine tapmak ibadet usulüne Phallus kültürü derler. Bu babda malûmat almak için, bilhassa "Ersch - Gruber, Encyclo-Pedie der Wissenschaftes" in Phallus Kultus,, makalesine bakınız.

Bu tarzı ibadetin Mısırdaki mevcud olduğunu, müteaddit mabelrin duvarlarında gördüğümüz resimlerden anlıyoruz.

Meselâ Thebes'deki Karnak mabedinin dört büyük direğinin en sonundaki ve tam ortasında bu ibadet tarzına dair bir resim vardır.

Medinet - Abou'daki büyük kapının da sağında ve üst zaviyeye yakın gene böyle bir ibadet resmi vardır. Louqsor Abydos mabedlerinde de bu Phallus ibadetine dair resimler vardır.

Bu kültüre Anadolu'da da tesadüf ediliyor- "Antalyanın altı saat kadar garbında bulunan (Ahırtaşı) namile maruf bir viranelikte Hititlerden belki daha eski bir kavim olan (Falik) lerin

devrine ait bir kaya üzerinde bir erkek aleti tenasülünün heyeti mecmuasını gösteren bir kabartma görülüyor. Falikler ferce tapar bir kavim olduğu için bu taş dinî bir abideleri olsa gerek-tir., (3)

Bu şekilde taşlara Troie hafriyatında da tesadüf edilmiştir ve bunların da Phallus olduğu tamamilen taayyün etmiştir. (4)

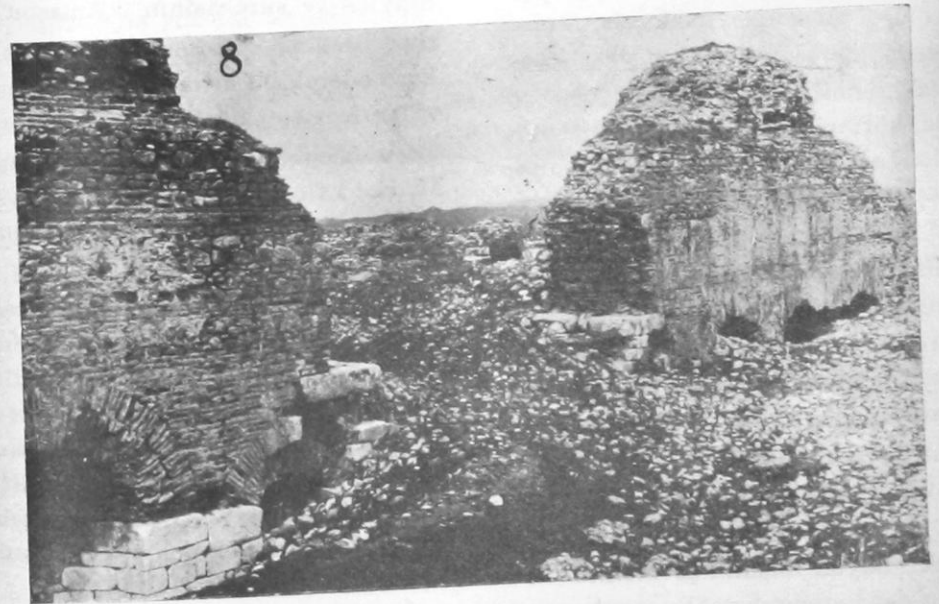
(3) — Süleyman Fikri, Antalya Livası tarihi, İstanbul, 1338, S. 20

(4) Dr. Heinrich Schliemann, İlion, Stadt und Land der Trojaner, Leipzig, 1881. S. 312 de No. 155 ve S. 505 de 683, 684 resimlere ve izahlarına bakınız.

Bu Phallusların birkaç tanesinde Kayseri müzesinde görülüyor.

Yıldıztepe höyüğündeki mezarda bulunan Phallus, Troie'dakilerin hemen hemen eşi gibidir. Bu iki mevki arasında bir münasebet bulunduğu ve buradaki yaşayan insanların aynı kültürü güttüklerine delâleti itibarıyla bu mezarın ilmî büyük bir kıymeti olduğunda şüphe edilemez.

Bundan başka Anadolunun eski kültürleri etrafındaki tetkiklerde de bu mezarın değerli bir yeri olacaktır, sanırım.

Resim: 5
Sardes harabelerinden: Bazilikada
eski taşlar

İZMİR - SMIRNE

İzmir, güzel İzmir, Anadolunun en garbında ve Ege denizinin en güzel limanlarından birisindedir. Açık denizlerin fırtınalarından çok mahfuz ve pek geniş bir limanda, hemen hemen toparlak bir havuzun kenarında kurulmuş olan bu şehir, en eskidenberi dünyanın pek maruf ve en ticaretli şehirlerinden birisi olarak tanınmıştır.

İzmir, Kadifekale dağı - Pagus dağından denize kadar inen sahaya inşa edilmiş bir şehirdir. Fakat en eski şehirde bu şimdiki şehrin bulunduğu yerde olup olmadığı hakkında kimse katıyetle bir şey söyleyemez, sanırım. En eski İzmirin şimdikinden daha şimalde, körfezin daha darlaştığı mevki- de olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, bazı arkeolojik haritalarda Karşıyakanın mekiinde de gösterilmektedir.

Fakat, eğer hakikat, bugünkü İzmirin mevkii, yani Pagus dağındaki ve bu dağın önündeki şehrin yeri eski İzmir değilse ve bu şehir en eski zamanlarda daha şimalde ise, onu yamanlar dağı eteklerinde ve gene bir tepe üstünde aramak icap etdiğini sanırım. Maamafih, tâ Karşıyakadan başlayarak, büyük limanın çevresinde Yamanlar dağı eteğinden Burnuvaya ve bugünkü İzmir kadar bütün o havali- de birçok harabeler bulunduğunu söyleyenler var. O halde burada bir değil, birçok şehirler varmış demektir ve

bunların birisi veya heyeti umumiyesi de İzmirmiş, denebilir.

Yukarıda İzmirin ilk kurulduğu hakkında bir nazariye görmüştük. Bu na nazaran Mirina adındaki Amazon kıraliçesi bu havalıyı zaptettiği zaman isimleri sayılan diğer birçok şehirler meyanında İzmir de tesis ettirmiştir. Bu ilk kuruluş, Troie harbinden çok zaman evel ve hatta Troie - İlios şehrinin kurulmasından da eveldir. Çünkü Trakya Skityasından tardedilen Sipylus ve şürekâsının - Amazon Myrina bahsine bakınız - Amazonlarla harb ederek bu hıttayı ondan almaları ve yerleşmelerinden çok sonradır ki, Tros, Troie'yi kuruyor ve bu sebeble M. E. 1370 ile 1320 arasındaki yarım asırlık zaman zarfında Troie - Tantale harbi çıkıyor. Tantale ile Sipylus arasında kaç batın ve ne kadar zaman geçtiği meçhuldür. Fakat herhalde Troie şehri 1350 ye doğru kurulmuş farzedilirse, İzmirin bundan haylı evvel tesis olduğunu kabul etmek lâzımdır. Şurası da muhakkak ki, İzmir gibi mevkii pek mutena olan bir şehrin kurulması herhalde pek eski zamanlara kadar çıkabilir.

İzmirin Ephése'liler tarafından kurulduğu ve o zaman Ephése'de hüküm süren prensin karısının namına izafe edildiği de söylenmektedir. Fakat bu devirler hırafat içinde kaybolmuş bu-

lunduğundan bunun doğrusunu söyleyebilmek pek müşküldür.

İzmirin bir Colophone müstemlekesi olduğu ve sonra Eolien'lere geçtiği de rivayet halindedir. Fakat biz bunları kaydedecek değiliz. Şehir hakkında Hérodote'da gördüğümüz bazı malûmatı almakla iktifa edeceğiz. Daha fazlasını itimada salih telâkki edememekte mazuruz. Hırafe ve masal tarihi ifsat eder.

Hérodote'da ilk defa İzmir ismini Sadyattys'in devrinde görüyoruz. Bu Lidya kıralı Kimerleri memleketinden ve Küçük Asyadan tard ettikten sonra İzmir zapt etti (1). Bu şehrin Colophon'lular tarafından inşa edildiği rivayeti, onlardan Lidyalılara intikali hasebile olsa gerektir.

Hérotode aynı zamanda kıral zede Tyrrhenus'un idaresi altında kahtzede memleketten uzaklaşan Lidyalıların muhaceretinde de - ki bu yukarıki vakanın cereyanı zamanından, yani şehrin Lidyalılar tarafından zaptedilmesinden çok zaman eveldir - bunların evvelâ İzmir geldiklerini, orada gemiler yaparak kendilerine lâzım gelen şeyleri yükledikten sonra denize açıldıklarını söyler (2). Bu halde bu zamanlarda da bu belde Lidyalıların, yahud hiç sahibi yokmuş demektir.

Üçüncü defa olarak İzmirden bir kere daha bahseder: İzmir, evvelâ bir Eolien şehri idi. Fakat bunlar, isyanları hasebile memleketlerini terke icbar edilen birkaç Colophon sürgününü aralarına ve şehirlerine kabul ettikleri-

nin cezası olarak, bu şehri, yani İzmir kaybettiler. Bir gün, İzmir ahalişi Bacchus bayramı için şehirden dışarı çıktıkları zaman bu sığınrı Colopdon sürgünleri şehrin kapılarını kapadılar ve kendilerini şehrin sahibi olarak ilân ettiler. Zavallı asıl şehir seknesi ve sahipleri, şehrin ellerinden gittiğini görünce eşyalarını kurtarmak istediler ve eşyaları verildiği takdirde şehirden vazgeçeceklerini söylediler. Gasıplar buna rıza gösterdiler. Eski sahiplerin eşyalarını vererek şehrin sahibi kaldılar (3)

Bunlardan başka gene birinci kitabında Lidyalıların şehri zaptettikleri zaman hizmetçi kadınların hanımlarına karşı bir fedakârlığını anlatır. Lidyalılar şehre hakim olunca bütün kadınların ordugâha gelerek askerlerle yatmalarını istediler ve hizmetçiler hanımlarının yerine bu kudurgunların kucaklarına kendilerini attılar.

Bizim bütün bunlardan anladığımız şudur:

İzmirin ilk müessisleri, kurulduğu tarih katî olarak malûm değildir. Bunu böylece kabul etmek ve tesadüfün bu babda bize edeceği yardımı beklmek lâzımdır. İhtimal ki arkeolojik bir keşif bize bütün bu masalların hakikî tarafını gösterir ve İzmirin de asıl banisi ve kurulduğu tarihi öğreniriz.

Şehir, evvelâ Yunanlı muhacirlerden Eolien'lerin elinde iken, Colophon ahalsinin bir hilesi ile onların eline geçiyor ve şehir İonie beldeleri arasına giriyor. Sadyattys tarafından Lidyaya ilhak olunuyor. Grsus'un su-

(1) — Hérodote, *birinci bitik*, yy. 7

(2) *İb, İd*, yy. 45.

(3) — Hérodote, *1. bitik*, yy. 68.

kutundan sonra bittabi onun mirasına konan Parsların eline geçiyor. Sonra isyan eden bu havalı, İskender zamanına kadar hemen daimî bir keşmekeş içinde çalkanıyor. İskenderle beraber, buralarda gene Yunanî tahakkümü kendisini hissettiriyor. İskenderin vefatından Romalılara gelinceye kadar bu şehir de Lidya ve Sardes'in akiebtile alâkadar bir tarih devri yaşıyor. Roma devri gelince....

İşte burada, İzmirin asıl tarihi, bu yeni hafriyatla alâkadardır.

Bu hafriyat Hellenistik, Romen ve Bizans devridir hakkında hayli sarıh malûmat verecektir. Bunu bırakarak İzmirin son vakayinini de hulâsa etmek ve sonra hafriyata geçmek istiyorum.

Selçukî Türklerinin Anadoluya akınlarında İzmir havalisi de Türkmen aşiretlerinin cevalângâhı olmuştu. Nefsi İzmir kalesinin birkaç defa Türklerle hıristiyanlar arasında elden ele geçtiği zannedilebilir. Nihayet bu kaleyi şövalyeler ele geçiriyorlar. Timurlenk Ankara muharebesinden sonraki yılda bu kalenin metanetini duyarak zaptetmek merakına düştü: "Bade zalik Timuru a'reç İzmir kalesi ihsarına takdim birle sadisi kânun sekiz yüz dört senesi cemazyülahırının onuncu günü yevmi erbaada fetih ve teshir etmekle katli kübbar ve esiri nisa ve etfal deip ebdanı müsliminden camiler bina ve başlarından minareler üstüvar ettikten sonra kalei mezkûrede olan mal ve erzak ve zehairi zabt ve ihraz edip bu fütuhatın fetihnamelerin tahrir ve ziri-

hükümünde olan vilâyetlere irsal ile iftihar etti., (4)

"Eğirdir kalesinin metanti.. Timurun mesmuu olucak İzmir kalesini frenk elinden kal'den sonra ol cembe azim oldu ve sene (hamis ve semanmae) şubanının on yedinci günü..., (5)

Bu ifadelerden anladığımızı göre İzmir Timur tarafından zaptı sırasını Tarih 11

da firenkler elinde imiş. Fakat "ebdanı müsliminden,, tabiri bir şüphe uyandırıyor. O halde İzmirde bu zamanda pek çok islâm da varmış demek olur. Yahud Osmanlı müverrihleri Timurlenge ber mutat vahşet isnadı için islamları katlettiği ücrufesini uydurmuşlardır.

İzmirin Timur tarafından zaptı hakkında hayli malûmat vardır. Kaleyi deniz tarafından tazyik edebilmek için her neferin bir taşı denize atmasını emreden Timurun bu kaleyi de kolaylıkla aldığı malûmdur.

Bundan sonra İzmirli Cüneyt bey elinde görüyoruz. Bunlar kendilerine İzmir oğlu adını vermişler. Yani şehrin adına izafetle İzmirli oğlu dedirmişler. Osmanlılar evvelâ Timurtaş paşa ve sonra Hamza ve Yaşî beyler kumandasındaki ordularile bu havalıyı zaptetmişler.. (sene.. tisa ve aşrin ve semanmae) ve frenkler elinde bulunan bu kaleye mukabil Halikarnas - Bodrum kalesini vererek bunu kendilerine alakoymuşlardır. Bu tarihtenberi İzmir bir Türk şehridir.

(4) — *Timur tarihi, İbrahim müteferrika tabı, S. 79.*

(5) — *Hoca Sadrettin efendi, Tacütevarih, C. 1, S. 211.*

İZMİR HAFRIYATI

Bütün Avrupa müverrihleri, Archeologları eski devirlere aid İzmirde hiç bir şey kalmamış olduğunu söylerler. Yalnız Ch. Texier etrafı duvarla çevrilmiş bir mezarlıkta bazı taşların mevcudiyetine bakarak burasının İzmirin agoralarından birisinin yeri olması ihtimalin kaydeder ve bunda da görüyoruz ki hiç yanılmamıştır.

Bunun keşfinden ve bugünkü halile açılmasında en büyük şeref hissesi, İzmirin çok değerli ve çok çalışkan müze müdürü bay Ömer Salâhattin Kanturağasınındır. Bay Salâhattin edebiyatta ve gazetecilikte gösterdiği muvaffakiyetleri archeologie sahasında da göstererek: "Gazeteciden her şey olur; fakat içinden çıkmasını bilmeli., meşhur sözünü bir kere de ve ilim sahasında da isbat etmiştir. Eski gazeteci, sevimli edip, mükemmel bir müzeci olmuştur ve merhum Necatiye bir rahmet vesilesi de olmuştur. Ben kendisine daha çok muvaffakiyetler diler ve bu keşfinden ötürü de kendisine tebriklerimi sunarım.

Bay Salâhattin bu harabeyi de kendisine mahsus bir zarafetle keşfetmiştir. Yalnız bu keşfi bir hikâye tarzında yazsa, hemen başlı başına bir "Kaadana,, daha meydana gelir, sanırım...

Bay Salâhattin çocukluğunda bu mezarlığın bitişiğindeki mektebde o-

kumuş. Birgün topu mezarlığa kaçmış, duvardan atlamış, almış. Bu sırada bir kara delik görerek korkmuş ve buraya indiği için de lalasından güzelce bir sopa yemiş. Sonra bu mezarlık hakkında şundan bundan hayli şey duymuş. Burada elindeki kılıçla bir hazneyi bekliyen Arap ve yanına beyaz kazan.. O, bu arabanın tunçtan bir impator heykeli ve beyaz kazanın da mermer bir lahit olabilmesi ihtimalini düşünmüş, bu fikir kendisinde günden güne büyümüş....

Bu mezarlığın uzun müddettenberi metrük ve gayri müstamel olması hasebile ortasındaki ve altındaki eski varlık esrarkeşlere melce olmuş. Salâhattin bey herksin hürmet ve muhabbetini kazanmaktaki ustalıklı bu esrarkeşlerin de ahbablığını temin etmiş ve onlardan da mütamadıyen tahkikat yapmıştır. Bu esrarkeşler vaziyetin bu şekli aldığını görünce: "Biz senin müze müdürü olduğunu bilseydik, içine oynatırdık..., demişler.

Nihayet Bay Salâhattin burada hafriyata başlamış, fakat maalesef her şeyde önümüze çıkan para meselesi bu işin de süratle ve normal şekilde devamına engel oluyor. Bu hafriyatın ne fedakârlıklarla ve ne şekilde yapıldığını söyleyemem, buna hicabım mâni olur. Bu vaziyeti bilenler de benim kadar utanarak birer parça gayret eder-

lerse Türklüğü küçükükten kurtarırlar ve buna mecburdurlar da sanırım.

İzmir'de bir âsarî atika muhipleri cemiyeti var, vilâyet merkezidir. Hususî muhasebesi, belediyesinin bütçeleri hayli geniştir. Asarî atika muhipleri cemiyeti bu hafriyatın memlekete birçok seyyah celbedebileceğini halka, tüccara anlatarak bu harfiyat için yardımlarını temin edebilir. Meselâ bir eşya piyangosu ve bir kaç balo, müsamereler bu işin devamı için para temin edebilir. İdareî hususiye ve belediye bütçelerine senede konacak azamî ikişer bin lira bu hafriyatın normal şekilde ve daimî olarak devamını bihakkın temin edebilir. Burada hafriyata devam edilir ve burası tamamilen açılırsa İzmir'e her sene yalnız burasını görmek için binlerce seyyah gelir. Her gelen seyyah beş lira bıraksa dünyanın parası hasıl olur. Ve bundan gene belediye, hususî muhasebe istifade eder. Memlekette daha çok faydaları dokunur.

İzmir'in çok değerli ve âlim, bilhassa archeologie âlimi valisinin, bilhassa ihtisas sahibi olduğu bir sahada harikalar göstereceğini ümit ederdim.

General Kâzım gibi çok değerli bir valinin dilbine ışık vermiyen bir mum halinde görülmesi bana derin bir hüznün verdi... Yüreğimde büyük bir acı duydum. İstedikleri takdirde her şey yapabileceklerini de pek iyi bilirim. Bu istememezliğin sebebi nedir?

Keza İzmir'in çok faal ve iş bilir bir belediye reisi de varmış. Doğrusu ben dinlediklerime inanmadım. Çünkü öyle olsaydı, bu işe de ehemmiyet vermesi, alâkadar olması lâzımdır. Bu bapta herkes benim gibi düşünecektir. Bu bir şahıs işi değil, memleket işidir. Memleket işi her türlü düşüncelerin üstündür. Bu işin yapılmaması kimseye şeref vermez ve ben şu satırları yazarken bu bapta yardımı dokunanlara da teşekkür etmeliyim. Bu vaziyet karşısında buna imkân göremediğime müteessifim.

İktisadî buhran diyoruz, çareler arıyoruz. Bir memlekete seyyah celbi bu buhrana karşı düşünülen çarelerdendir. Memleketimizin başka nesi var? İşte bu vadide burası İzmir'e birçok seyyah toplıyabilir. Burasını bilhassa nazarı dikkate arzedirim.

İZMİR AGORASI

Bay Salâhaddin'in keşfettiği ve hafriyat yaptığı yer İzmir'in dört Agorasından birisine ve belki en büyüğüne aittir. Burası Basınhane istasyonundan Kordona giden yolun solunda ve Pagus dağının eteğindedir. Halen bu yere "Nemazgâh,, denmektedir ve etrafı duvarla çevrilmiş bir metrük mezarlıktır. Burasının evelce denize şimdikinden daha çok yakın olduğu surların hemen hemen bitişiğinde olmasından anlaşılıyor. Surların ilerisindeki hayli vasi sahanın Timur ordusu tarafından doldurulan deniz parçası olduğunda şüphe caiz değildir.

Bu Agoranın ne zaman tamamilen harap olduğunu tahmin etmek mümkün değildir. Mezarlık olarak Türkler tarafından istimali de hemen yüz seneden beri terk edilmiştir. Mevcut ağaçların cesametine nazaran mezarlık ittihaz edilmesi de 3 asırlık bir zamanı gösteriyor. İhtimal ki Osmanlı Türklerinin eline geçtiği zaman bu Agora tamamilen yıkılmış, üstü oldukça kalın, hiç olmazsa onu kapayacak kadar toprak tabakasıyla örtülmüştü.

Bu muazzam binanın insanlar tarafından tahrip edilmiş olmasına ben ihtimal veremiyorum. Binaenaleyh bu havaliyi zaman zaman sarsan zelzelelerden bir veya birkaçında harap olduğu -

nu daha kuvvetli bir ihtimal olarak telâkki edebiliriz.

Anadolu'da en eski zamanlardan beri birçok mevziî veya umumî zelzeleler olmuştur. Romalılar devrinde onbir ve Bizans devrinde de buna yakın zelzele kaydedilmiştir. Charles Texier bunun zamanlarını da eserinde yazmıştır. 742 deki umumî zelzelede Anadolu'da 600 şehrin harap olduğunu söylemektedir. Bunlardan maada da yüzlerce zelzenenin Anadolu'yu tahrip ettiğini ilâve eder.

Harabenin görülebilen, yani hafriyatla meydana çıkarılabilen kısımları, burasının müteaddid defalar kısmen harap oluşunu ve müteaddit devirlerde tamir edildiğini vazıh olarak göstermektedir.

Harabe iki büyük kat, bir de asma kattan mürekkep gibi görünmektedir. Asma katla onun altındaki kat tamamilen yıkılmış, alt kat oldukça mahfuz kalmıştır. Açılabilen kısım, Agoranın sadece bir köşesidir. Bunun da alt katının ancak cüzi bir kısmı açılabilmiştir. (14,15. resimlere bak.)

Hafriyatı yapan kâşifin hakkına tecavüz etmemiş olmak için yalnız müşahedelerimi basit olarak söylemekle iktifaya mecburum. Esasen iki, üç gün içinde ve sadece görmekle bundan daha fazlasını, bilhassa burada, yapmak kabil değildir.

Agoranın asıl katı, yahut birinci ve en muhteşem katı, zemin katına istinat ediyor. Zemin katı tamamen kemerli batımandır. Bu kısmın hayli eski zamanlara ait olduğu görülüyor. Esas irtifasını tayin temek mümkün değildir. Çünkü kemerlerin istinat ettiği direklerin ancak başlıklarına kadar hafriyat yapılmıştır. Bunların etrafını dolduran toprak tabakasının derinliği malûm olmadıkça, bu irtifayı tayin kabil olamaz.

Sırf bir tahminden ibaret olmak üzere diyeceğim ki, bu en alt kat, en eski Agora imiş. Muahharan Roma devrinde pek alçaklaşan, kısmen etrafı dolan bu zemin katının üzerine çok zarif bir kat daha yapılmış ve alt kısım da depo ve mahzen olarak istimal edilmiştir. Sonra bizanslılar zamanında üst katta bazı asma katlar ilâve edilmiş ve bazı tamirler görmüştür. Maamafih şurası da vazih olarak görülüyor ki, hattâ en alt katın bile bazı yerleri bizanslılar devrinde tamir edilmiştir.

En alt katın vaziyeti çok dikkate değer bir mahiyet arz etmektedir. Burası tamamiyle açılacak olursa ihtimal ki onda da bir kaç devir görmek kabil olacaktır. Bugünkü halile ondan katı bir mana çıkarmak hemen hemen mümkün değil gibidir.

Kemerlerin şekline nazaran, asıl zeminin 8 — 10 metre ve hattâ daha fazla aşağıda olması tahmin edilebilir. Fakat geçitlerin vaziyeti, bu derinliğin söylediğim kadar fazla olamayacağını göstermektedir.

Zemin katın kemerleri de çok dikkate değer bir stildedir. Ben bu tarzı hemen ilk olarak görüyorum. Meyda -

na çıkarılmış olan yanyana iki çift kemerin birer tarafında birer yarım kemerle takviye edilmiş olduğu görülüyor. İhtimal ki bunlar sonradan ilâve edilmiştir. Her kubbe birbirini kat eden veya bir kilit taşında birleşen iki kemerden tereküp ediyor. İki kubbenin birer kemerlerinin birer dılı bir tek sütunda birleşiyor. Yani müşterek müstetlidir. Kemerlerin sütunlara dayanan alt kısımlarından kubbeye doğru genişlemesi de dikkati çekiyor. Kemerlerin inhinaları sureti mahsusada ihzar edilmiş taşlarla doldurularak merkezdeki irtifaa kadar çıkarılmış ve sonra müstetvî bir sakıf yapılmıştır.

Kemerlerin cidar duvarları iri yontma taşlarla yapılmıştır. Sonra bunların üstüne sıva vurulmuştur. Bu büyük taşların harçla tutturulmuş olduğuna dair bir emare yoktur. İrilikleri de düşünülmeğe değse gerek.

Benim bu baptaki esas fikrim şudur: en eski zamanlara ait Agora bu kattır. Burası bir zamanlar yüksek ve çok mürur iken tahribe uğramış ve uzun zamanlar harap bir halde kalmış, sonra onu tekrar kullanmak düşünülmüş, tamir ve bazı ilâveler yapılarak yine canlandırılmıştır. Fakat zamanla alçalan bu mevki, tekrar metrukliğe uğramış ve Roma devrinde bunun harap olan aksamı tamir edilerek üstüne yeni bir Agora binası kurulmuştur. Roma devrinde bu alt kısmın bir hayli yeri dolmuş olduğundan olduğu gibi kullanılmak tercih edilmiş ve burada sadece bazı tadilat yapılmıştır. Birbirine geçilmek için yapılan geçitlerin de bu za-

manda yapıldığı taşların şeklerinden ve yüksekliklerinden anlaşılıyor. Bu tarihte zemin kemerlerin istinat ettiği sütun başlıkları ile bir hizada idi ve merdiven de buraya kadar yapılmıştır sanıyorum. Bu merdivenin üstündeki kemerin de eskiden kullanılmış olan taşlardan seçildiği görülüyor. Muahhar ve ilâve olduğuna bir delil de bu merdivenin üstündeki kemerin uydurma ve sonradan yapılmış olduğunun bariz olmasıdır. Bu devirde bu alt katın mahzen gibi istimal edildiğini anlamak için başka şahide lüzum yoktur.

Bütün bunların, bu tahminlerin tamamiyle tavazzuhu için buralarda yapılacak temizliğin bitmesini beklemek ve bunu biraz tesri etmek lâzımdır. Alt tabaka herhalde daha eski zamanları gösterecektir.

Toprakla dolmuş ve binaenalyeh duvarları her taraftan iyice istinada girmiş olan bu kat muahhar zelzelelerden hemen hiç müteessir olmamıştır. Üst kat hemen tamamen yıkıldığı halde burada esaslı bir arıza bile hasıl olmamıştır.

Bu zemin veya halen tahtezzem kat, bittabi birçok enkaz ile dolmuştur. Bunlar arasında Hellenistik, Roma, Bizans devrine ait bir çok parçalar görünüyor. Bunların tasnifi verilecek kârdarda iyi bir âmil olacaktır sanırım.

Bu alt kat Lidya devrini göstermektedir.

Bu zemin katında bulunan parçalar arasında bir de Osmanlı devrine ait çubuk koleksiyonu vardır. Tütünün memnu zamanlarında tiryakilerin buraya iltica ettikleri bu çubukların çokluğundan anlaşılıyor. Son zamanlarda da

bu mezarlığın esrarkeşlere melce ve mecma olduğunu Bay Salâhaddin söylüyor.

Bu tahtezzem katın üstündeki kısımda Roma ve Bizans devri birbirine karışmıştır. Hattâ alt katın bazı kemer tamirlerinde bile tuğla ile harçtan Bizans devrine ait tamirler görülüyor.

Bütün Agoranın işgal ettiği sahayı tayin etmek kabil değildir. Salâhattin Bey bunun (40,000) metre murabbar bir araziyi işgal ettiğini söylemektedir. O halde bu duvarla çevrilmiş olan sahanın dışında da bu Agoranın aksamı kalmış demektir.

Buradan tahtezzem bir yolun, bilhassa su yolunun Kadife kalesine doğru çıktığı görülmüştür. Bu yolun Byzance'den eveline ait oluşuna göre, kalenin de devri hakkında malûmat almak kabil oluyor demektir.

Zemin katın üstündeki katın Roma devri Agorası olduğunu söylemiştim. Fakat burada da Byzance devrine ait mühim aksam vardır. Sütunlar, başlıklar iki devri tefrikte çok büyük birer âmil oluyor. En geride görünen Roma devrine ait önü müdevver, arkası düz ve köşeli sütunlarda pek nadir tesadüf edilen bir tarzıdır. Bu sütunların yan tezyinatı da pek güzeldir.

Agoranın taksimatı hakkında bir şey söylenemez. Her halde bir çok parçalardan, kısımlardan mürekkep olduğu muhakkaktır. Bu kabil Agoraların yalnız şehrin ticaretgâh yeri olmadığı, idare meclislerinin de buralarda toplandığı, ahalinin zamanının büyük bir kıs-

mını bu meydanlarda geçirdiği malumdur.

Şehre hizmeti dokunanların, ekâbirin heykelleri de bu Agoralara dikilirdi. İonien şehirlerinin hemen ekserisinde bu Agora yanında belediye dairesi - halkevi -, şehrin hususî mabuduna mahsus mabet de bulunuyordu.

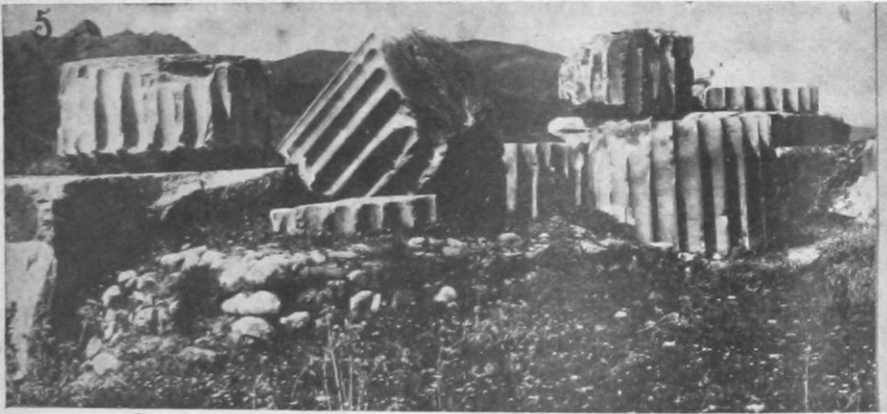
Hafriyat tamamlandığı zaman, burada uzun tetkikat yapılacak ilmî bir saha meydana çıkacaktır. Burasının şimdilik hiç olmazsa evvela üstündeki toprakları kaldırmak çok istenir.

Burası açılarak imkân nisbetinde restorasyonu yapılırsa, binlerce meraklı İzmir'e akacaktır.

Pagus dağındaki Kadife kale harabelerine gelince, her halde bu Agora ile aralarında bir münasebet vardır. Bu hafriyat imkân olsaydı da Kadife Kaleyeye de teşmil ve ikisini birlikte takip etmek kabil olsaydı, çok güzel olurdu.

Kadife kale harabesinin meydandaki aksamı, tamamile Byzance devrine aittir. Fakat burada da alt tabakalara bakınca eski zamanlara tesadüf edileceği nlaşıyor. Bunun altında da pek fazla ilmi alâkadar edecek varlıkların gizlendiği şüphesizdir.

(İzmir hafriyatına ait resimlere bakınız.)

Resim: 6

Sardes harabelerinden: İonien oluklu sütun parça yığınları

İNDEKS

— A —

Abretten 16
Aborigene 66
Abydos 20, 29, 74
Achaen 59
Achéen 18, 66, 67
Achille - leys 19, 30, 33, 40
Adâ 28
Adapazar 16
Adr - a - estée 20, 33, 5 2
Aegaea 70
Aella 36
Agamemnon 30, 33, 39
Ahalı - Ahrı - Akır 1 8
Ahırtaşı 74
Ajax - Aias 28, 29, 30, 33
Akade 47
Akdeniz 16
Akhisar 39, 45
Alaca 71
Alasonya 37
Alaşehir 16
Alber Forbiger 14
Alcippe 36
Aleattys - Aliate 48, 50-52
Alexandros 29
Alib 30, 33, 44, 58
Alışar 71
Aliz - on 30 31, 33, 37
Amalaka - Amlak 58
Amasas 37
Amastris - Amasra 39
Amazon 28, 31, 33 - 42, 76
Amise 39
Amor - Amuri 17, 58

Amphimaque 21, 33
Anaea 39
Antalya 49, 74
Antandros 59
Antianeirai 33, 37
Antigon 59
Antiochos 59
Antiope 37, 38
Anville 14
Aone 65
Aorpata 37
Apaesos 20, 33
Aphrodisias 69
Apolyont gölü 21
Aram - î 17, 46
Ardys 48, 50
Ares 30, 33
Argon - Agron 47
Argonautes 29 36
Argos 30
Ariane 51
Arî 23, 68
Arıktokun 27
Arisbé 20, 33
Aristote 66
Artapherne 59
Artynia gölü 21
As - ş 10, 11
Ascalon 52
Ascaine (Askanios) 20, 21, 33
As elli 7
Asie - Asia - ya 9, 14, 18, 30, 31, 35, 40
-45, 47, 49, 51 - 53, 55, 57
-59 65, 77

Ası nehri 16
 Asioneis 9, 33
 Asios 20, 33
 Asterie 36
 Astiages 51-53
 Asurî 17, 42, 43, 47 - 50, 52
 Atranos çayı 21
 Atrid 39
 Attale 59
 Attique 37, 38
 Attys - Atis - yad 45 - 48, 51, 52, 57
 Aulis 30
 Avar 66
 Avrupa 31, 52, 58, 65
 Avşar 69
 Ayaslog 38
 Aydın 9, 49
 Ayhan 26
 Aylı 57
 Ayrıca dağ 9
 Azerbaycan 58

— B —

Babil - Babilon 22, 42, 43, 53, 55
 Bacchus 77
 Bachet, Th. 65
 Bakır çayı 38
 Balıkesir 16, 48
 Bamba 42
 Basmet 28
 Başkırđ 41, 57
 Bayat 69
 Bayındır 9
 Bayramıç 9
 Belos 29
 Belviran 49
 Bergama 16, 28, 38, 59, 70
 Beyşehir gölü 16
 Biaş 51
 Byzance - Bizans 10, 31, 59, 62, 63, 78,
 83

Bithynie - n 12, 13-16, 20, 29, 51
 Biton 31
 Bosphore 49,58
 Boillet, N. 65
 Boulanger, André 67
 Bozdağ 9, 69
 Böckh 15
 Böttiger 40
 Brakisefal 23
 Branchides 62
 Brige 66
 Bunsen 32
 Burdur gölü 16
 Bursa 16
 Buruncuk 70
 Büyük menderes 10
 Büyük Nefesköy 55

— C —

Cabire 67
 Caique-Kayık 38
 Callinos 9
 Camanu 17
 Cambyses 53
 Candaule 46, 48, 49, 50
 Cappadoce - Kapadokya 12 - 16, 34, 40,
 55, 58
 Carie - Cares 13 - 16, 21, 50
 C - Katak - k - éc - k - oméne 16, 44, 49
 C - Kataonie 21, 45, 46
 C - Kauc - k - on 20
 Caystre 9 - 11, 26, 45, 64
 Cébrene 16
 Celeno 36
 Cengiz 42
 Ceres 67
 Cevizli adğ 9
 Chios 18
 Cibebe - S - Kibel 59, 61
 Cicone - Kikon 20, 33, 69

Cilicie - Kilikya 14 - 16, 17, 21, 30, 33,
 38, 44, 51, 58
 Cimmeriens - Kimer 9, 17, 38, 48 - 50,
 52, 57, 58, 64, 77
 Cincinati 19
 Claude Ptolémée 13
 Cleobis 51
 Cohen, M. 68
 Coloée - Koloe 59, 61
 Colophone 77
 Colosses 16
 Commana - Komana 44, 49, 58
 Corinthe 30
 Cotys 9
 Gramer, J. 10, 14, 15
 Cremmastre 20
 Cresus - Krezüs 34, 45, 48, 50 - 56, 58
 Cumuhi 17
 Cüneyd 78
 Cyaxares - Keyahsar 51 - 53
 Cymée - Kime 39, 70
 Cyrus - Keyhusrev 12, 34, 52 - 56, 58, 59
 Cystrius 9

— Ç —

Çanakkale 16, 20, 26
 Çanderlı 38,39
 Çardak 20
 Çatma dağ 9
 Çavdar 10
 Çay 59
 Çine 16
 Çorum 55

— D —

Dadaloğlu 18
 Dara 59
 Dardağan - han 19, 27
 Dardanie - noi 19, 27, 33
 Dardanus - nius 19, 27
 Dascyle 48, 49

Dejanire 36
 Dejoces - Cemşid 52
 Delphes 46, 53, 54
 Delorme, S. 18
 Demetrius 9
 Dezobry, ch. 65
 Diane 35, 38
 Dicle 17, 23
 Dydim 54, 62
 Dinar 39
 Diodore de Sicille 29, 34, 35, 38, 39
 Diomede 30
 Dioscur 67
 Dolikosefal 23
 Don nehri 25, 37
 Doride - Dorien 13, 51, 67
 Döker 19, 26
 Dudurga 69
 Dugas Montbel 42
 Dukha 17
 Dumanlı dağ 70
 Dümrek çayı 45

— E —

Edouvarde Petit 71
 Edremit 16, 39 50
 Edremit körfezi 16
 Ege 12, 16, 18, 31, 45, 49, 54, 65, 76
 Eğirdir gölü 16, 78
 Ekinhisar 64
 Eleuthero - Cilicien 38
 Elisée Reclus 15, 57, 65
 Elisabethe 42
 Enete 21, 30, 33
 Eolide - lien 12, 13, 16, 67, 71, 77
 Ephése-Efez 26, 31, 38, 54, 57, 59, 62, 64
 Epire 66
 Ersch - Gruber 74
 Ereğli 10
 Eribe 36

Erichtonios 27
Ermenistan 13, 37
Eti 12, 28, 31, 32, 42, 43, 45, 47-49, 58, 67
Euribie 36
Eurisace 29
Eymur 58
Ezine 26

— F —

Failık - Phallique 74, 75
Felemenk 42
Fenike 45, 58, 65
Fethiye 16
Filistin 32
Fin 46
Fin - Uğur 68
Fırat 12, 16, 17, 23, 44, 49, 57, 58
Fréret 37, 40
Fri - ç - gi - ya 16, 17, 19, 20, 26, 27, 30,
38, 40, 44 - 6, 50 - 52
Foris Ortokokski 37

— G —

Galatie 12, 14
Ganyméde 28
Gargamış 16, 43, 49
Garipçeşeref höyüğü 44
Gavurkale 43, 71
Geante 67
Gediz 29, 45, 61, 64, 70
Gelibolu 20
Gernet, Louis 67
Geyik dağ 9
Geyre 69
Girit 19, 26, 29, 30, 68
Glitz, Gustav 67
Gomer - Gömer 17, 48, 64
Gothe 59, 62
Gordios 52
Göllüdağ 43

Granique 20, 59
Guyon 40
Gyigés 46, 48 - 54, 59
Gürece 20

— H —

Haleb 58
Halicarnas - Bodrum 78
Halys 12, 13, 16, 17, 45, 49, 52, 55
Ham - î 23, 24
Hammer 10
Hânri Moser 57
Harpagus 12, 53, 55
Hatasu 42
Hatusas 43
Hatusil 42
Hazer - zar 58, 66
Hector - Ektor 30, 33, 40
Hélène 29, 30
Hellenes 66, 67
Hellenistique 61, 78
Hellespont - El 13, 14, 16, 20, 33
Hendek 16
Héracles - Hercül 28, 29, 35, 36, 38, 48
Héracles - Sandon 48
Héraclides 45, 47, 49
Hermus 29, 45, 54, 59, 64
Hérodote 9, 10, 12, 26, 31, 32, 34, 38, 44
46 - 48, 50, 52, 56
Hésionée 28, 29
Het - Hittit 16, 28, 31, 32, 74
Hippocrate 36
Hippocrate 36
Hisarlık 26
Hisarcık 64
Hivi - Hiva 58
Hoca Sadettin ef. 78
Homére 9, 10, 12, 17 - 22, 25, 26, 30, 40,
43, 44, 47, 64, 66, 68, 69

Horzemişah Mehmed 42
Höyük 43, 71
Hun - Kun 31, 66
Hyante 65
Hydée 21, 57
Hyksos 42
Hilas 29

— İ —

İasos 69
İcarien 13
İdaea 26
İdoménée 30, 33
İliade- İlias 9, 18 - 22, 25, 30, 43, 69
İllion - İlios 26, 28, 33, 64, 76
İllyrie 66
İlo - s 28, 29
İndo - Européen 37, 68
İonie - n 9, 13, 14, 16, 31, 46, 50, 51, 59,
61, 67, 71, 84
İpsos 59
İsaurie 12 - 15, 21, 44
İs - İsu 28
İskender 56, 59 78
İthaque 18, 29
İzmir 16, 18, 32, 38, 57, 60, 71, 73, 76, 84
İznic gölü 21

— I —

Ibranî 22

— J —

Jannus 67
Japon 66
Jupiter 28, 47
Justin 32, 34, 35

— K —

Kadeş 43, 49
Kadifekale 76, 84
Kafkasya 31, 35, 36, 58, 66

Kandıra 16
Kanıklı 42
Kara - ca - lı - lar 47, 50, 51
Karabel 32, 43
Karacaoglan 18
Karadeniz 10, 16, 17, 31, 35, 36, 39, 49, 65
Karanlık liman 26
Kares - Karya 17, 30, 33, 44, 45, 47, 67,
68, 69

Karnak 74
Kartallı ili 26
Kaspolat 10
Kaş 16
Katay 57
Katti 17
Kayı 69
Kâzım, General 80
Kelt - Célit 23
Kemer 20
Kena - an 28, 58
Kestel gölü 49
Ket - a 30, 43, 45
Khilakhu 17
Kiepert 15
Kirmasti çayı 21
Kıbrıs 29
Kıpçak 31, 42
Kırgız 41, 57
Kızılbaş 74
Kızılırmak 12
Kızılkeçili 20
Klaproth 37
Klazomen 18
Kléopatras 42
Kocabaş çayı 20
Koca çay 21, 45
Kocaeli 16
Kubilay 73
Kula 44, 49
Kuman - Kimak - Kumük 44, 48, 49, 58

Kumçay 46
Kundur 10
Kusan 49
Kuşşar - Kusdar 4 9
Kuti 17
Küçük Menderes 9, 26, 48, 64

— L —

Laconie 68
Lampsaque - Lapseki 20
Laomédone 20, 28, 29
Larisse - a 33, 64, 70, 72
Le Bas, ph. 15, 40
Lefevre, André 66
Leleg - x 30, 33, 44, 65, 68, 68
Lelegopolis 69
Lesbos 19
Libie - ya 38, 39
Lecrien 30, 33
Loda 47
Louqsor 74
Lud 16, 46, 47
Lycaon - ie 12 - 15, 21
Liki - Licie 13 - 16, 20, 21, 30, 33, 40, 51
Lycurgue 39
Ly - i - die - en - ya 9, 12 - 17, 21, 27
44 - 48, 50 - 59,
66, 77, 78, 83
Lydus 45, 47

— M —

Macédoine - Makedonya 29, 66
Madias 52
Magmann 57
Magnésie - Manisa 39, 45
Makar - oğlu 19
Mardinli Hyreades 55
Mariandin - i - en 16, 51
Marmara 13, 20
Marpe 36
Marpesia 34, 35

Mars 35, 40
Meandre - B. Menderes 10, 46
Médie - ya 51 - 54, 56
Medinet - Abou 74
Meillet, A. 68
Melanippe 36, 38
Meles 48
Ménélas 29, 30, 39
Menemen 39, 70, 73
Menés 9
Meon - ie 9, 13, 14, 16, 21, 27, 30, 33,
44 - 46, 48, 57, 66
Meotide - Palus 42
Mermnades 45, 48 - 50
Mésopotamie 22- 24, 43, 67
Messogis 9, 64
Messagetes 34, 42
Meyer 71
Mezosefal 23
Midas 46, 50, 52
Milas- sa 47
Milet 16, 21, 54, 69
Millin 44
Mitannie 17
Mitylen 51
Mısır - ır 22, 26, 31, 32, 38, 42, 43, 50,
52, 55, 58, 65
Mopsus 39
Morgan, J. de 65
Mudanya 39
Muğla 16, 49
Musa 22
Mut 17
Mycéne 30, 31, 67, 71
Myrlée 39
Myrmidon 30
Mür - Myrsil - Sus 42, 47, 48
Myrto 13
Myrina 38, 39, 76
Mys - ie 12, 16, 20, 21, 30, 33, 44-47, 50,
51, 66

— N —

Naharinie 17
Nairi 17
Namrut 38
Nara burnu 20
Naramsin 42
Nastés 21
Namazgâh 97
Neontichos 70
Nestere 29
Ninus 47, 53
Nogay 10
Nomion 21
Nuh 23

— O —

Odyssée - seus 9, 18-20, 22, 25, 30, 43
Ogen 67
Oğuz 19, 26, 30, 31, 41, 54, 58, 66, 69
Olympos 52
Onyros 9, 18
Orhaneli 21
Orithye 35
Oront 16

— Ö —

Ödemiş 9
Ömer Salahattin 73, 79, 81

— P —

Pactias 58, 59
Pactole 62
Pagus 76, 81
Paion 20, 68
Palmir 46
Palus 36
Pamphylie 13 - 15, 17, 21, 51
Pamukkale 16
Pantaléon 50
Paphlagon - ie 12 - 16, 21, 30, 33, 44, 50
Paphos 39
Paris 29
Partenios 16
Patroclés 30, 33
Pausanias 68
Peant 67
Peçenek 31, 66
Pelasg - on 20, 30, 33, 44, 64 - 72
Péloponése 66
Pelops - Pelopides 28, 29, 39
Penthésilée 40
Peon 30
Percote 20
Pers - Pars 37, 52, 55, 78
Pessos 20
Phallus 74, 75
Pharaortes 52
Philippis 36
Philocrète 30, 33
Phocée - Foça 32, 70
Phoebée 36
Phriconis 70
Phryg - ie 12 - 16, 19, 21, 66
Pisidie 12 - 15, 69
Pitane 39
Pittacus 51
Pityéa 20, 33
Platon 36
Pline 12
Plutarque 38
Podarses 29
Pomponios Méla 12
Pondoros 20
Pont 12 - 15, 31, 40
Pont Cappadocion 13
Pont - Euxin 21, 31, 35, 36, 55
Pontica 9
Pont Polémoniaque 13
Priam 19, 20, 29, 30, 39, 40
Prien 39, 51

- Prizi 27
 Prométhée 9, 11
 Propontide 26
 Prothoe 36
 Protothias 52
 Psammétichus 26, 52
 Ptérie 55
 Ptolemée 13
 Pyloéméne 30, 33
 Pylos 29
 Pytoesses 20
- R —
- Radet 45, 57
 Ramses 31, 32, 42
 Rhyndacus 16, 21
 Ritter 15, 73
 Robinson 61
 Roma - Romain 28, 31, 59, 62, 63, 78, 82, 83
 Rumeli 20, 27
 Rus - ya 58, 66
- S —
- Sabin 66
 Sabur 66
 Sadyate - Sady Attys 48, 50, 77
 Sakız 18
 Salamine 28 - 30
 Salur 10
 Sam - î 15, 23, 24, 30, 45, 58
 Samzat 16 49
 Samsunkale 39
 Samuthrase 27
 Sandanis 54
 Sangarios 16, 17, 20, 33, 39, 49
 Sardes - Sart 9, 16, 17, 21, 32, 50, 63, 78
 Sarmatie-Souroumatides 10, 31, 35-37
 Saruhanlı 60
 Saturne 67
 Sayce 68
- Scamandre 26
 Scépcis 9
 Schlegel 21
 Schliemann 19, 64, 75
 Schlachthor 21
 Schubert 46, 57
 Scylax 12
 Scymnus de Chios 12
 Scyone 30, 31, 65
 Scythe - ie 10, 15, 28, 30 - 40, 42-53, 58, 65, 66, 76
- Selçukî 60, 78
 Seleusides 59
 Semiramis 42
 Sempli 19
 Sésostris 31, 32, 43
 Sestos 20
 Shardana 39, 57
 Sidon 29
 Silifke 17
 Sinop 39, 55
 Sipyle 21, 27, 28, 29, 32, 39, 57
 Sipylus 39,, 76
 Slav - Rus 37
 Smyrne 32, 38
 Solon 51, 56
 Solym 21, 30, 33, 44
 Sophocles 29
 Söke 19, 69
 Spargapis 34
 Sparte 29, 39, 54, 68
 Spiegelthal 61
 Strabon 9, 12, 13, 21, 29, 42, 45, 46, 64, 67
 Subilluliyuma 28, 42, 43, 48
 Sugla gölü 16
 Sumer 22, 27
 Suriye 12, 32, 35, 38, 42 - 44, 47, 52 53, 58, 66
 Süleyman Fikri 75
 Syclop - éen 70

- Ş —
 Şin'ar 24
- T —
- Taballus 58, 59
 Tairi 17
 Tanais 35, 36
 Tantale 28, 29, 39, 76
 Tata - Tuz gölü 27
 Taylor 40, 68
 Técmessie 36
 Tege - Teke 54
 Teglat Phelasar 43
 Téléamone 28, 29
 Telecihne 65
 Teleut 57
 Tellus 51
 Temnos 70
 Tepegöz 70
 Térée 20
 Termodone - Termesuyu 34 - 36
 Teuker - Teykros 19, 26 - 28, 30, 38
 Teutranie 16
 Tevrat 22, 27, 28
 Texier, ch. 15, 62, 69, 79, 18
 Thebes 74
 Théodore Mencke 46
 Thermiscyre - Terme 34 - 36
 Tésée 37, 38
 Thessalie 66
 Thinie 66
 Thrace - ique (Trakya) 15, 20, 31, 35, 38, 39, 46, 49, 58, 66, 67, 76
- Thyatire 39
 Tiber 59, 61, 78
 Timurlenk 60
 Tiras 27
 Tire - Teira 9, 48, 64
 Titane 67
 Tmolus 9, 21, 64
- Togarma 17
 Tolazlar 28
 Tomyris 34, 42
 Torbalı 5
 Toros 12, 16, 38
 Toygar - Töyker 19
 Tritopatur 67
 Troade 13, 14, 16, 19, 21, 26, 28, 46
 Troie - Torva - ır 18-21, 25-30, 33, 39, 40, 43, 44, 50, 64, 66, 69, 71, 75, 76
- Tros 27-29, 76
 Thucydide 28
 Tudo 50
 Tufan 22
 Tukiyu 31
 Tuna 31, 35, 49, 58, 65, 66
 Tüdmür - Palmir 42
 Türk - Turanî 10, 11, 31, 40-44, 46-50, 47, 58, 62, 65, 67, 68
- Türkan 42
 Türkelli 70
 Türkmen 10, 60, 78
 Tyrrhen 66
 Tyrrhanus 77
- U —
- Ukert 18
 Ulukışla 17
 Ulunyeke - bige 42
 Ulysse 18, 30
 Umur - Omur 18
 Ural - Altay 23, 68
 Urartu 17
- V —
- Van gölü 17
 Velet Çelebi 70
 Vandrués 68
 Venus - Vrani 52, 53

Vidal - Laplace 16
Visconti 40
Vivien de Saint - Martin 10, 46
Volga 66
Volnay 32
Völcker 18

-- W --

Wictoria 42
Wilhelmina 42
William G. Shepehrd 16

-- X --

Xerxes 58
Xisutras 23

-- Y --

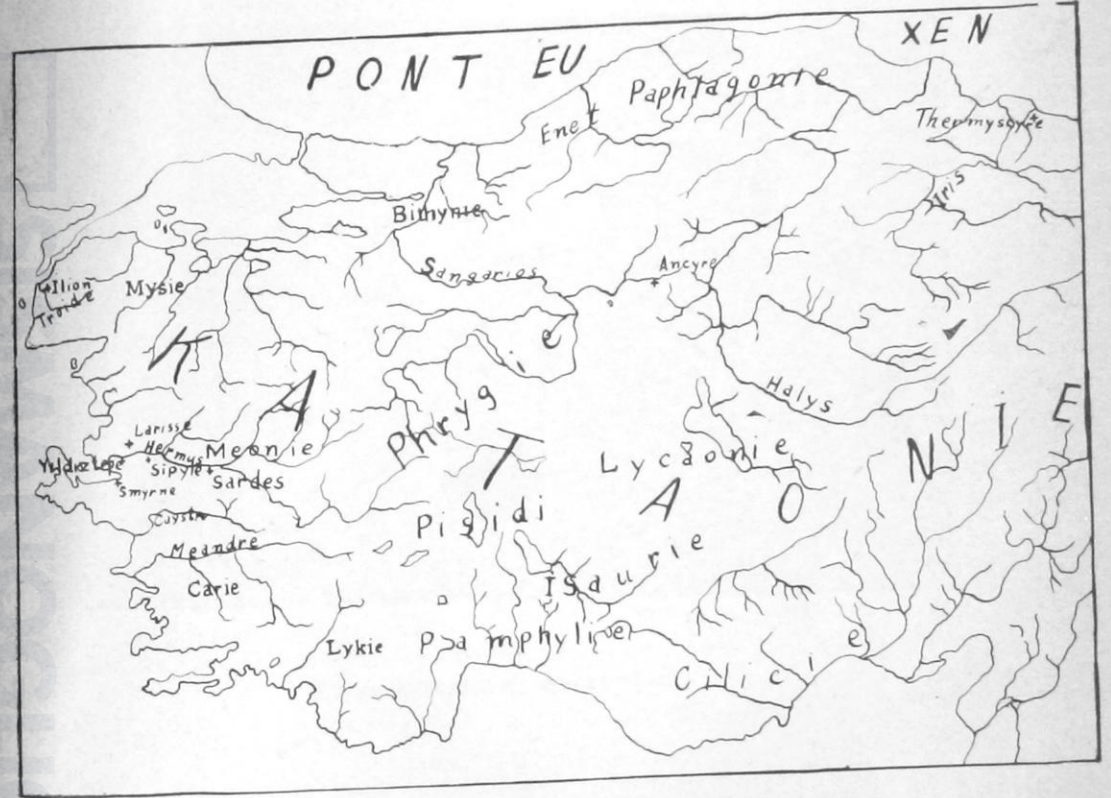
Yasef - i 23, 24, 27
Yamanlar 39, 76
Yapıldık 20
Yehova 22
Yenipazar 28
Yenişehir 64
Yıldıztepe höyüğü 73, 75
Yozgat 19
Yunan - i 9, 10, 28, 50, 51, 54-56, 59, 64,
65, 67, 68

Zebur 22
Zeléia 20, 33
Zencirli 43
Zenubie 42
Ziya Gök Alp 10, 57
Zonguldak 10

İ R İ Z A R

Bütün dikkatlere rağmen bazı ter-
tib hataları gözden kaçmıştır. Bunla-
rın çoğunda bir harf yanlış vardır ve
kelimenin karine ile anlaşılmasına mani
olmaz. Bu sebeble ayrıca bir doğru -
yanlış listesi yapmağa hacet görmedim.
Yalnız, 37 inci sayıfanın ikinci kolo-
nunda yirminci satırda (18) not numara-
sı olacaktır.

Kırk beşinci sayıfanın ikinci kolo-
nunun on üçüncü satırından sonra da,
"... ile bile tevafuk edemez., cümlesi
gelecektir. Bu gibi yanlışları müsama-
ha ile görmelerini okuyanlardan dile-
rim.

En eski devirler taksimatını gösteren Anadolu haritası.

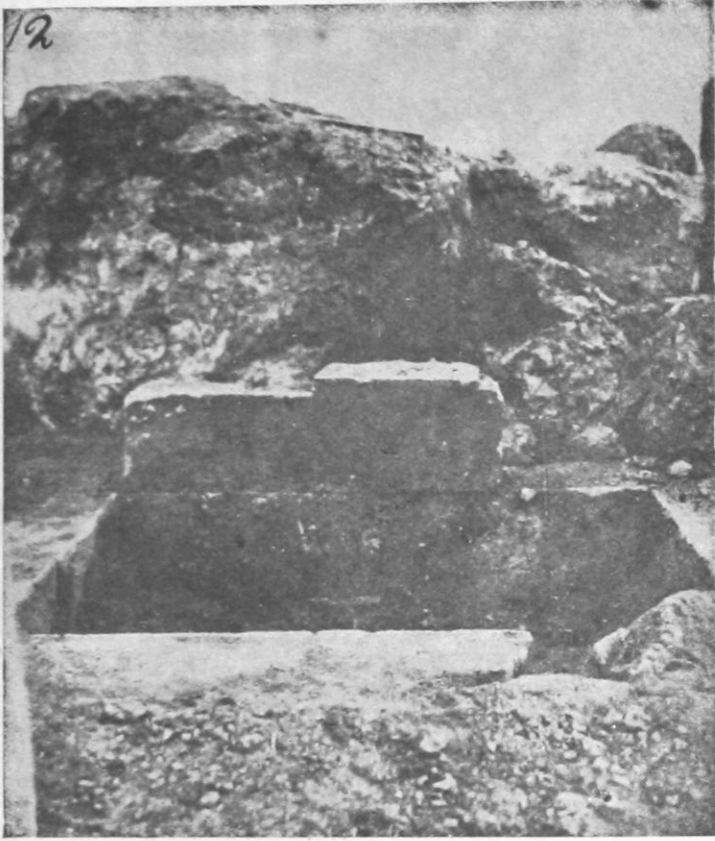
Resim: 7
Laris harabeleri: Saray duarı

Resim: 8
Yıldıztepe höyüğünde meydana çıkan mezar.

Resim: 9
Yıldıztepe höyüğünde çıkan mezarın İzmir müze bahçesinde restore edilmiş hali

Resim- 10
Yıldıztepe höyüğü: Mezar ve üstündeki toprak irtifarı; arkasından görülüyor.

Resim: 11
Yıldıztepe höyüğü mezarının Phallus'u

Resim: 12
Yıldıztepe höyüğü mezarının önünde Phallus'un duruşu

Resim: 14

İzmir hafriyatı; Agoranın meydana çıkarılan bir köşesinin genel görünüşü.

Resim: 15

İzmir hafriyatı, 14 resimdeki parçanın öbür yarısı.

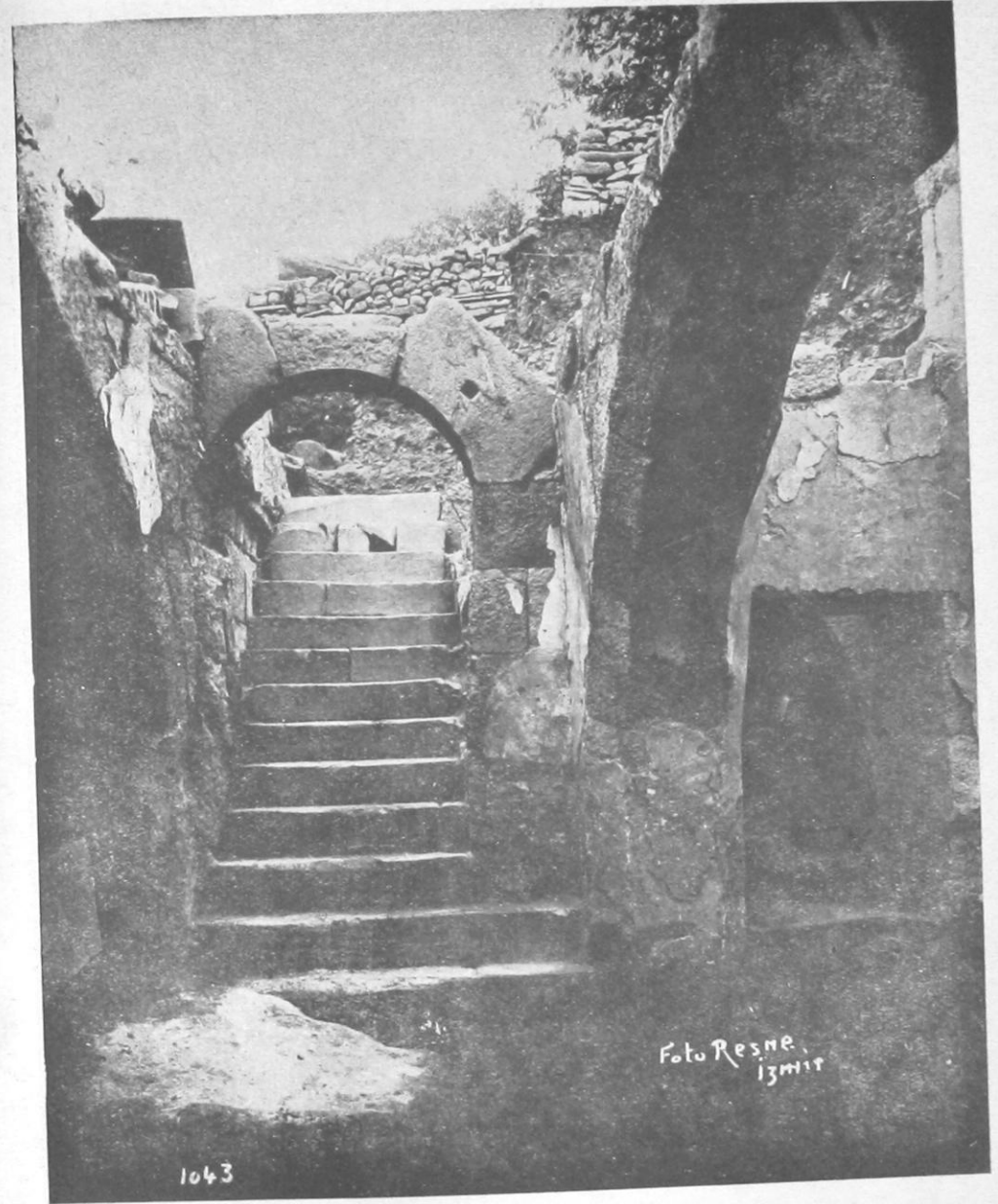
Resim: 16
İzmir hafriyatı; Arkaları düz sütunlar.

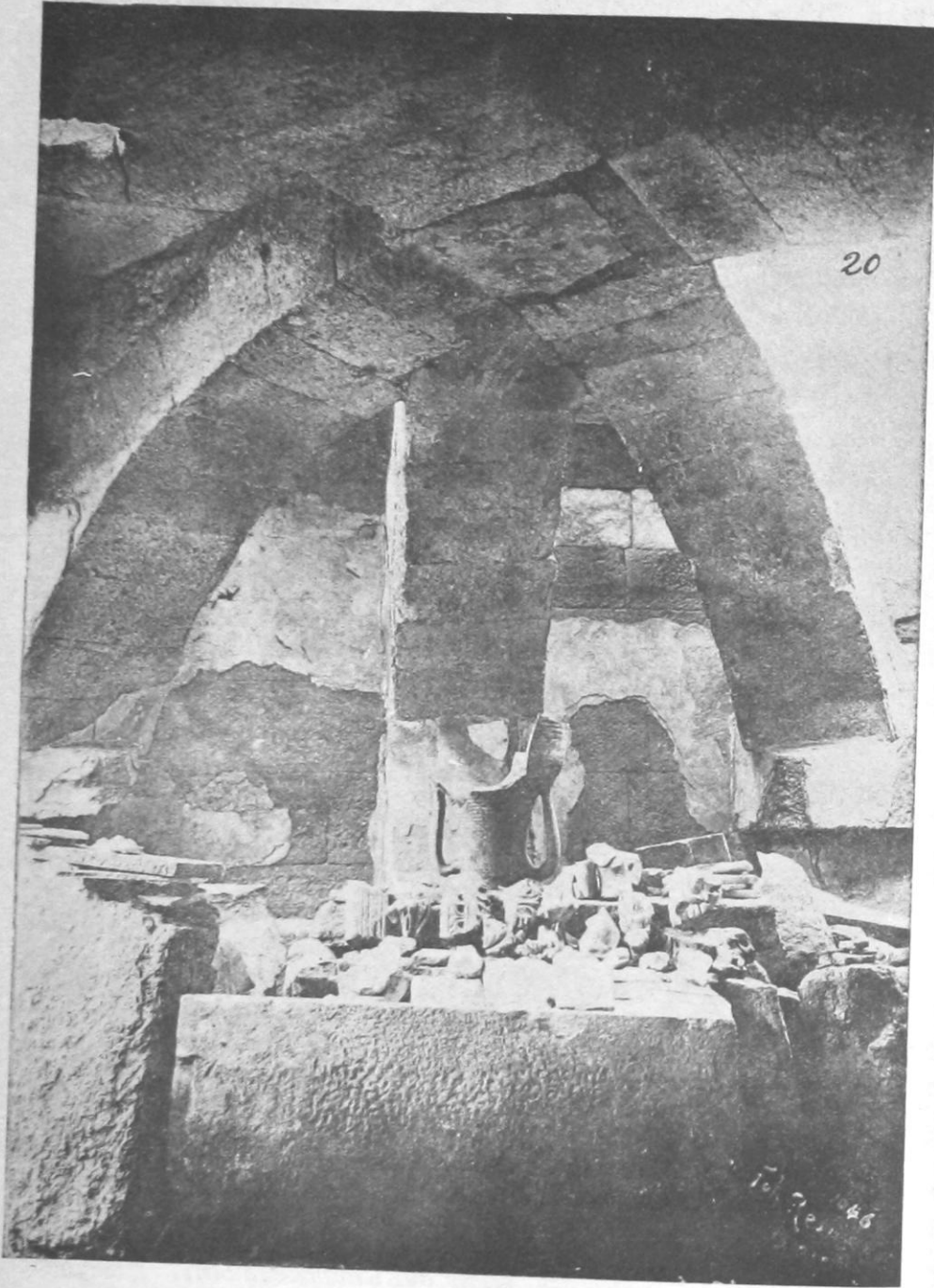
Resim: 17
İzmir hafriyatı; Altkat kemerlerinin üstleri harab olmuş kısımlarının yukarıdan görünüşü.

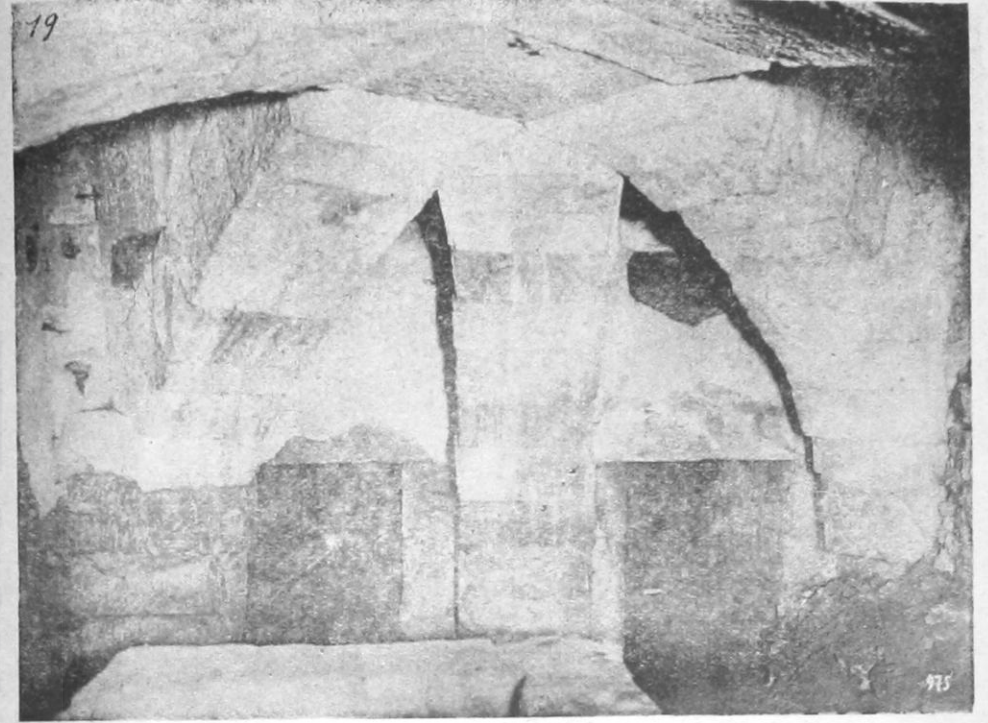
Resim: 18
İzmir hafriyatı; Alt kata inen merdivenin yukarıdan görünüşü.

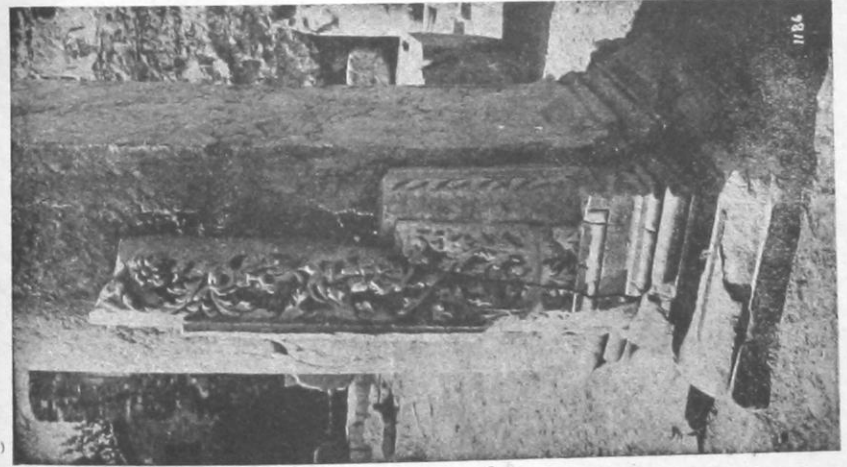
Resim: 19
İzmir hafriyatı; Merdivenin aşağıdan görünüşü.

Resim: 20
İzmir hafriyatı; Alt kat, Lidya devri.

Resim: 21
İzmir hafriyatı; Alt kattan kemer ve sonradan açılmış muvasala kapıları.

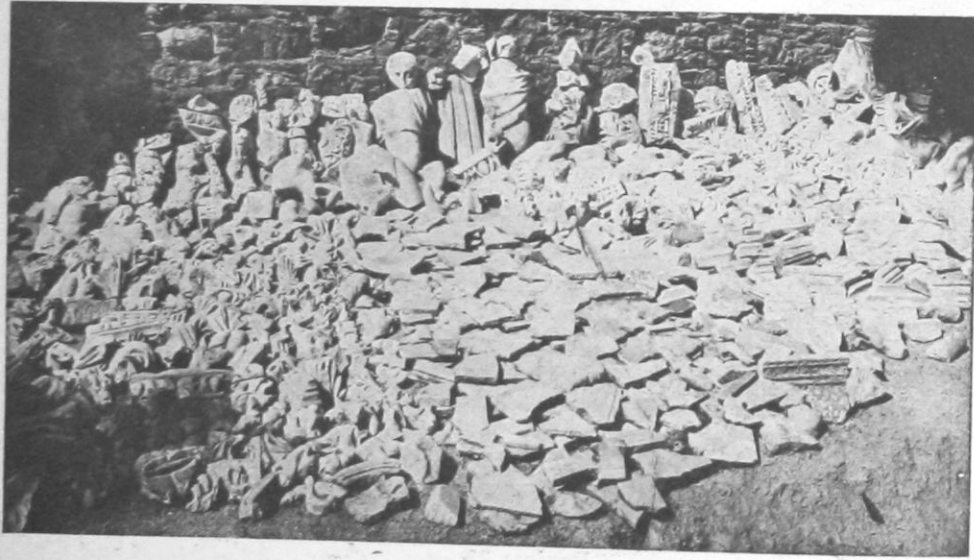

Resim: 22
İzmir hafriyatı; bir tarafı yuvarlak, arkası düz sütunlardan birisi ve tezyinatı.

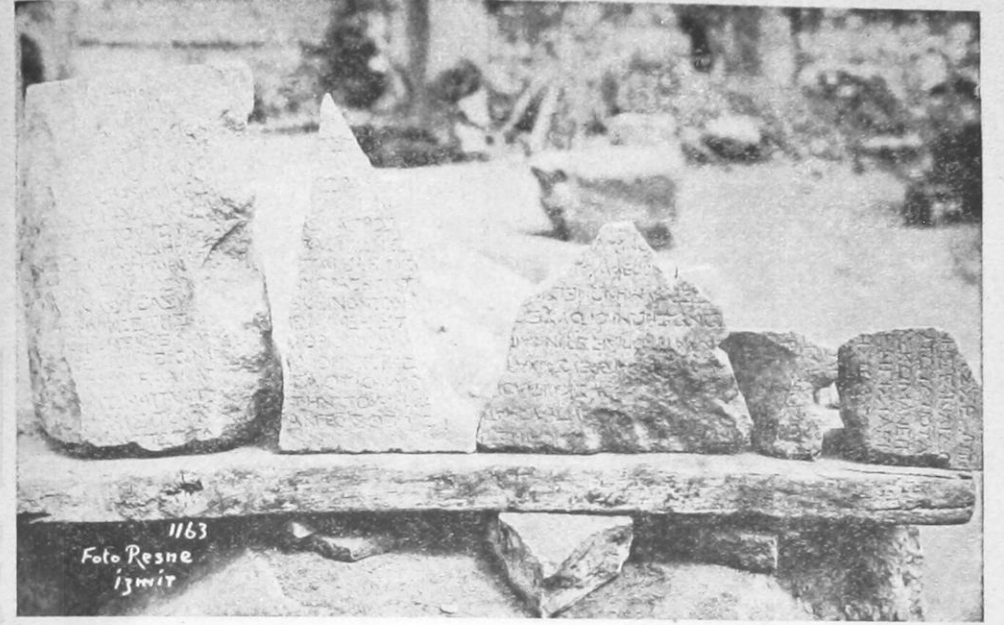
Resim: 25

İzmir hafriyatı; göğdesi bulunamıyan bir baş.

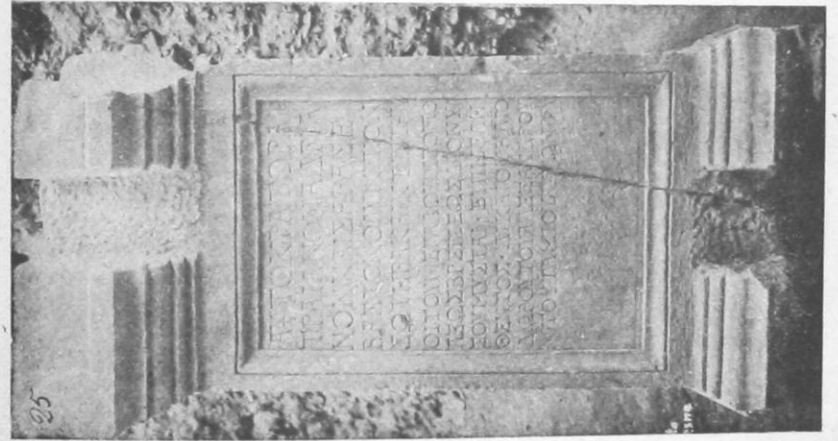
Resim: 26

İzmir hafriyatı; hafriyatta elde edilen mermer eserlere aid parçalar.

Resim: 23

İzmir hafriyatı; kırılmış bir kitabe.

Resim: 24

İzmir hafriyatı: Çok güzel okunan diğer bir kitabe

Türk sosyoloji tetkikleri, sayı: 2

Anadoluda 24 Oguz

2 milyon mikyasında
Etnografya haritasiyle
Basılmaktadır.

AKBA KİTABEVİ
Değeri: 100 Kuruş